

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

ΔΡΑΜΑΤΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ

| Γεώργιος Ι. Σπανός

| Σπύρος Παπασπύρου
| Στυλιανός Κατσαούνης
| Παναγιώτης Σεράνης

ΤΡΩΑΔΕΣ

ΕΥΡΙΠΙΔΗ

Γ' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ «ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ»

ΔΡΑΜΑΤΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ

ΕΥΡΙΠΙΔΗ
ΤΡΩΑΔΕΣ

Μετάφραση:
Θανάσης Βαλτινός

Γ' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

Επιστημονική Επιτροπή Αξιολόγησης

Συντονίστρια / Αξιολογήτρια

Παπαμανώλη Ελευθερία

Εν ενεργεία Εκπαιδευτικός

Αξιολογήτρια

Δεκατρή Ιωάννα

Εν ενεργεία Εκπαιδευτικός

Αξιολογήτρια

Τσούνη Βασιλική

Εν ενεργεία Εκπαιδευτικός

Τεχνικός Εμπειρογνώμονας

Αθανασιάδου Ειρήνη

Πτυχιούχος Πληροφορικής

Επικουρικός Εμπειρογνώμονας

Μποζιονέλος Γαβριήλ

Πτυχιούχος γραφιστικής

**Υπεύθυνος του μαθήματος/γνωστικού
αντικειμένου στο πλαίσιο της Πράξης**

Βαρτζιώτη Βασιλική

Σύμβουλος Β΄ ΙΕΠ

Μέλος της Επιστημονικής Ομάδας

Έργου (ΕΟΕ) της Πράξης

**Πράξη με τίτλο: «Συγγραφή, Αξιολόγηση και Ένταξη διδακτικών βιβλίων
στο Μητρώο Διδακτικών Βιβλίων και στην Ψηφιακή Βιβλιοθήκη Διδακτικών Βιβλίων»
με κωδικό ΟΠΣ 6010165 στο Πρόγραμμα
«Ανθρώπινο Δυναμικό και Κοινωνική Συνοχή» 2021-2027**

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Σπυρίδων Δουκάκης

Πρόεδρος του Δ.Σ. του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Υπεύθυνη Πράξης

Πολυξένη Μπίλλα

Σύμβουλος Α΄ του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής

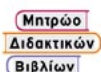
Προϊσταμένη Τμήματος Β΄ Προγραμμάτων Σπουδών και Εκπαιδευτικού Υλικού

Αναπληρώτρια Υπεύθυνη Πράξης

Άννα-Αικατερίνη Λυκούρη

Σύμβουλος Α΄ του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής

**«Με τη συγχρηματοδότηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης»
και το Πρόγραμμα «Ανθρώπινο Δυναμικό και Κοινωνική Συνοχή»**

Με τη συγχρηματοδότηση
της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Πρόγραμμα
Ανθρώπινο Δυναμικό και
Κοινωνική Συνοχή

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Γεώργιος Ι. Σπανός
Σπύρος Παπασπύρου | Στυλιανός Κατσαούνης | Παναγιώτης Σεράνης

ΔΡΑΜΑΤΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ

ΤΡΩΑΔΕΣ

ΕΥΡΙΠΙΔΗ

Γ' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΑΝΑΔΟΧΟΣ ΣΥΓΓΡΑΦΗΣ

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ «ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ»

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

Γεώργιος Ι. Σπανός

Ομότιμος Καθηγητής Ε.Κ.Π.Α.

Σπύρος Παπασπύρου

Φιλολόγος, Εκπαιδευτικός Β/θμιας Εκπαίδευσης,
Μ.Α. στην Εφαρμοσμένη Γλωσσολογία

Στυλιανός Κατσαούνης

Ιστορητής, Δρ., Παιδαγωγός

Παναγιώτης Σεράνης

Φιλολόγος, Δρ., Εκπαιδευτικός Β/θμιας Εκπαίδευσης

ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗ

Εκδόσεις ΕΝ ΠΛΩ

ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΣ ΣΥΓΓΡΑΦΙΚΗΣ ΟΜΑΔΑΣ

Γεώργιος Ι. Σπανός

ΤΕΧΝΙΚΗ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ ΨΗΦΙΑΚΩΝ ΜΑΘΗΣΙΑΚΩΝ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΩΝ

Χρήστος Δράκος

Χαράλαμπος Θεοδώρου

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΚΑΛΩΣΟΡΙΣΜΑ	6	Β΄ ΕΠΕΙΣΟΔΙΟ στ. 577-821.....	71
ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ	7	1η Υποενότητα • στ. 577-628.....	72
ΒΟΗΘΟΣ ΜΕΛΕΤΗΣ	8	2η Υποενότητα • στ. 629-731.....	78
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	9	3η Υποενότητα • στ. 732-762.....	84
ΠΡΟΛΟΓΟΣ στ. 1-94	17	4η Υποενότητα • στ. 763-821.....	88
1η Υποενότητα • στ. 1-48.....	18	Β΄ ΣΤΑΣΙΜΟ στ. 822-876.....	93
2η Υποενότητα • στ. 49-94	24	Γ΄ ΕΠΕΙΣΟΔΙΟ στ. 877-1077	99
ΠΑΡΟΔΟΣ στ. 95-234	29	1η Υποενότητα • στ. 877-927.....	100
1η Υποενότητα • στ. 95-147	30	2η Υποενότητα • στ. 928-986	106
2η Υποενότητα • στ. 148-234	34	3η Υποενότητα • στ. 987-1048.....	110
Α΄ ΕΠΕΙΣΟΔΙΟ στ. 235-519	41	4η Υποενότητα • στ. 1049-1077.....	114
1η Υποενότητα • στ. 235-293.....	42	Γ΄ ΣΤΑΣΙΜΟ στ. 1078-1130.....	119
2η Υποενότητα • στ. 294-351	46	ΔΕΥΤΕΡΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ.....	125
3η Υποενότητα • στ. 352-411.....	50	ΕΞΟΔΟΣ στ. 1131-1344	127
4η Υποενότητα • στ. 412-475	54	1η Υποενότητα • στ. 1131-1174	128
5η Υποενότητα • στ. 476-519.....	58	2η Υποενότητα • στ. 1175-1234	132
Α΄ ΣΤΑΣΙΜΟ στ. 520-576	63	3η Υποενότητα • στ. 1235-1274.....	138
ΠΡΩΤΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ	70	4η Υποενότητα • στ. 1275-1344.....	142
		ΣΥΝΟΛΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ	149
		ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	150

Γλωσσάρι για θεούς, ανθρώπους και τόπους

ΚΑΛΩΣΟΡΙΣΜΑ

Αγαπητές μας μαθήτριες και αγαπητοί μας μαθητές,

Το βιβλίο που κρατάτε στα χέρια σας θα σας εισαγάγει σε έναν κόσμο μυστηρίου, ομορφιάς και δημιουργικής δράσης. Θα σας βοηθήσει να επικοινωνήσετε με μια γλώσσα της πράξης, των συναισθημάτων και της φαντασίας. Θα σας δώσει αφορμές και άπειρες ευκαιρίες να σκεφθείτε βαθύτερα το μυστήριο της ανθρώπινης φύσης και ζωής. Θα σας ωθήσει να φανταστείτε και να εκφραστείτε πολύτροπα, να διαλεχθείτε μεταξύ σας και να δέσετε ερωτήματα που απασχολούν τον άνθρωπο από τότε που συγκρότησε ομάδες, σύνολα, κοινωνίες.

Αν χρησιμοποιήσετε το βιβλίο αυτό ως ένα βοήθημα, για να προσεγγίσετε δημιουργικά τη δραματική τέχνη, τότε θα αναλάβετε ρόλους. Θα επικοινωνήσετε με τις ιδέες. Θα αισθανθείτε τον ανθρώπινο πόνο και θα αναζητήσετε απαντήσεις που θα σας κάνουν σκεπτόμενους ανθρώπους, στοχαζόμενους πολίτες, συμπάσχοντες συνανθρώπους.

Αφήστε τους εαυτούς σας ελεύθερους στην ανάγνωση, ανοικτούς στη θέαση, δετικούς στον διάλογο, έτοιμους στη δημιουργική δράση. Συνεργαστείτε με τους δασκάλους σας όχι με τη σκέψη στον βαθμό αλλά στη συμμετοχή, στη δράση και στην απόλαυση που προσφέρει η πραγματική τέχνη του τραγικού λόγου.

Σας ευχόμαστε μέσα στη σχολική τάξη να βρείτε τους τρόπους και τους δρόμους για παιχνίδι, ψυχαγωγία και ποιοτική διερεύνηση του νοήματος της ανθρώπινης ύπαρξης.

Καλωσορίσατε στον κόσμο του αρχαίου θεάτρου.
Το ταξίδι θα σας ανταμείψει...

Το σχολικό βιβλίο που έχετε στα χέρια σας περιλαμβάνει: εισαγωγή, μεταφρασμένο αρχαιοελληνικό κείμενο, πληροφορίες-σχόλια, ερωτήσεις-ασκήσεις, δραστηριότητες, ανασκοπήσεις, γλωσσάρι με τα κύρια ονόματα, πίνακα θεατρικών όρων και εικονογράφηση.

Στην εισαγωγή παρουσιάζονται βασικές πληροφορίες για το αρχαίο θέατρο. Ιδιαίτερος λόγος γίνεται για την τραγωδία και τον τραγικό ποιητή, τον Ευριπίδη, έργο του οποίου θα αναγνώσετε και θα ερμηνεύσετε. Το έργο που επιλέχθηκε να παρακολουθήσετε είναι οι *Τρωάδες*, που έχει παρουσιαστεί κατ' επανάληψη, τις τελευταίες δεκαετίες.

Το μεταφρασμένο κείμενο από τον Θ. Βαλτινό είναι τυπωμένο στις αριστερές σελίδες και πλαισιώνεται από πλαγιότιτλους και από ερωτήσεις. Στην αρχή κάθε ενότητας (Προλόγου, Παρόδου, Επεισοδίων και Στασίμων), στη δεξιά σελίδα, καταγράφονται πληροφορίες που αφορούν τον χαρακτήρα και τον διδακτικό προσανατολισμό (περίληψη, προοργανωτές και προσδοκώμενες δεξιότητες).

Οι ερωτήσεις-ασκήσεις, οι δραστηριότητες και οι εικόνες που συνοδεύουν κάθε διδασκόμενη υποενότητα, καθώς και οι ανασκοπήσεις, αποβλέπουν στη βαθύτερη προσέγγιση και στην πληρέστερη κατανόηση του κειμένου ως θεατρικού έργου. Η ενασχόλησή σας με αυτές θα σας βοηθήσει να βιώσετε τον κόσμο του κειμένου. Να παρακολουθήσετε, δηλαδή, τη δράση και τα δρώμενα, να γνωρίσετε τους δρώντες-ηθοποιούς (υποκριτές), οι οποίοι είναι φορείς νοήματος, εκφραστές αξιών και συντελεστές αισθητικής καλλιέργειας.

Το γλωσσάρι κύριων ονομάτων και το λεξικό όρων της αρχαίας ελληνικής τραγωδίας, που είναι διαθέσιμα ως ψηφιακά αντικείμενα, αποτελούν πηγές άντλησης πληροφοριών και γνώσης, που θα σας δώσουν τη δυνατότητα να προβληματιστείτε και να διευκολυνθείτε στη διαθεματική αξιοποίηση της διδασκαλίας και μάθησης.

Οι εικόνες, που εντάχθηκαν στις σελίδες του βιβλίου, δεν έχουν διακοσμητικό χαρακτήρα. Έχουν λειτουργικό και παιδαγωγικό χαρακτήρα, γιατί δίνουν αφορμές για συνδυαστική αξιοποίηση εικόνας-κειμένου, ώστε να υπηρετείται η αισθητική καλλιέργεια και να ενδυναμώνεται ο στοχασμός και η φαντασία σας ως ενδιαφερόμενων αναγνωστών-θεατών.

Το βιβλίο ενισχύεται, ως σύγχρονο λειτουργικό εργαλείο, με τη συμπερίληψη ψηφιακών αντικειμένων. Με αυτό τον τρόπο διευρύνεται ο μαθησιακός ορίζοντας. Θα έλθετε, έτσι, σε επαφή με ακούσματα, θεάματα και αναγνώσματα της θεατρικής, λογοτεχνικής, επιστημονικής δημιουργίας του άλλοτε και του τώρα.

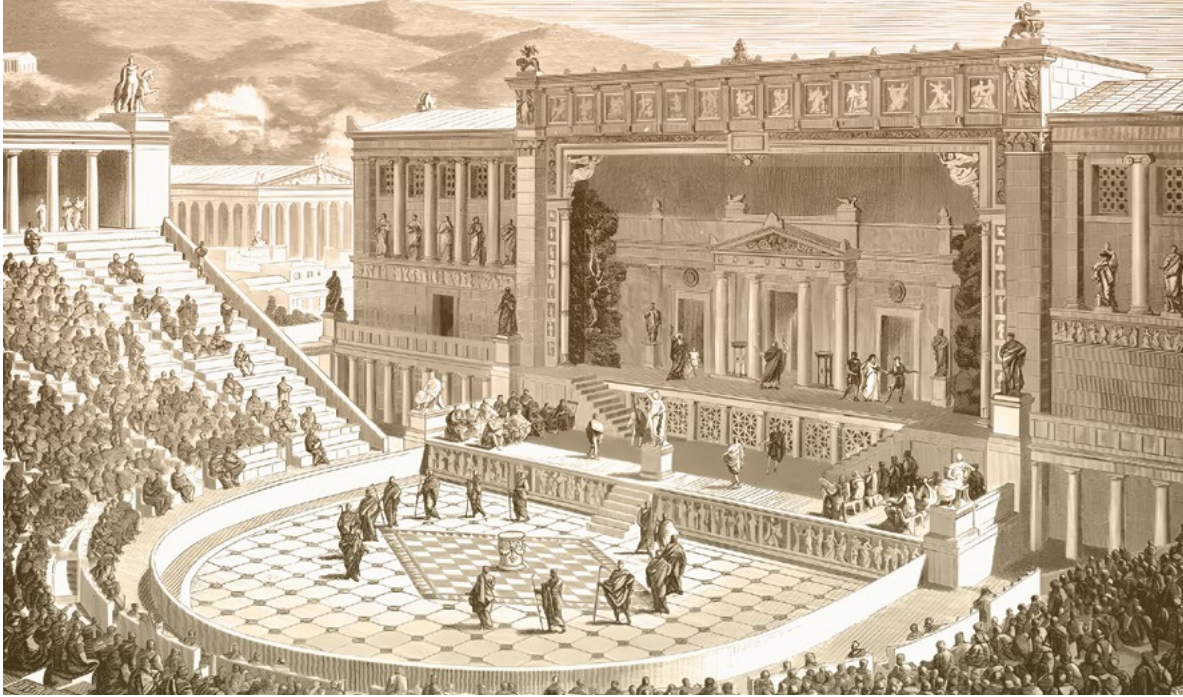
Βασικός προσανατολισμός μας κατά τη συγγραφή του βιβλίου ήταν να παρουσιάσουμε ένα διδακτικό εγχειρίδιο που θα σας βοηθήσει, με τη διαμεσολάβηση του διδάσκοντος/της διδάσκουσας, να επικοινωνήσετε βιωματικά με τον κόσμο του θεάτρου. Να αναπαραστήσετε στη σχολική τάξη τη θεατρική πραγματικότητα που δημιούργησε ο Ευριπίδης. Να παίξετε υποδυόμενοι ρόλους σε θεατρικά δρώμενα. Να ερευνήσετε τις δυνατότητες, τις κλίσεις και τις ευαισθησίες σας εντασσόμενοι σε περιβάλλοντα δραματοποίησης που εμπνέονται από λαβές που παρέχει το δραματικό κείμενο.

Αγαπητές μας μαθήτριες, αγαπητοί μας μαθητές,

Στο κείμενο που ακολουθεί, θα βρείτε πληροφορίες και οδηγίες, που θα σας βοηθήσουν στην προσέγγιση του περιεχομένου του διδακτικού εγχειριδίου, που έχετε στα χέρια σας. Συγκεκριμένα:

- 1. Εισαγωγή:** Περιλαμβάνει πληροφορίες για το αρχαίο δράμα, την τραγωδία, τον Ευριπίδη και για το έργο το οποίο θα διδαχθείτε, τις *Τρωάδες*.
- 2. Προοργανωτής:** Βρίσκεται στην αρχή κάθε ενότητας, περιέχει τον τίτλο και λέξεις-κλειδιά, αναφέρεται με συντομία στην εξέλιξη της υπόθεσης, στα πρόσωπα που εμφανίζονται, στους στόχους της ενότητας και στις δεξιότητες που θα καλλιεργηθούν.
- 3. Υποενότητες:** Περιλαμβάνουν το κείμενο της τραγωδίας, το οποίο δίνεται σε νεοελληνική απόδοση του συγγραφέα Θ. Βαλτινού και βρίσκεται στις αριστερές σελίδες κάθε υποενότητας. Συνοδεύονται από γενικό τίτλο, πλαγιότιτλους και ερωτήσεις, που σας διευκολύνουν να παρακολουθήσετε την υπόθεση του έργου.
- 4. Σχόλια και πληροφορίες:** Βρίσκονται στις δεξιές σελίδες κάθε υποενότητας, απέναντι από το κείμενο, και σας βοηθούν να κατανοήσετε και να ερμηνεύσετε πληρέστερα το έργο. Σε επιλεγμένα σημεία υπάρχουν συνοδευτικά ερωτήματα που επιτρέπουν τον προβληματισμό και την προώθηση της αυτενέργειας.
- 5. Ερωτήσεις-Άσκησης και Δραστηριότητες:** Ακολουθούν τα σχόλια και βοηθούν στην πληρέστερη κατανόηση του περιεχομένου, στην εμβάθυνση στον κόσμο του έργου, στην κριτική και δημιουργική σκέψη και την αντιπαραβολική προσέγγιση της ελληνικής γλώσσας στη διαχρονία της.
- 6. Ψηφιακά Μαθησιακά Αντικείμενα:** Εισάγουν σε ένα υποστηρικτικό ψηφιακό περιβάλλον, που περιλαμβάνει ενδιαφέρουσες πληροφορίες, δραστηριότητες και πλούσιο εποπτικό υλικό.
- 7. Εικόνες και Φωτογραφίες:** Συνδέονται με το κείμενο και τις δραστηριότητες, προωθούν τη φαντασία και τη δημιουργική σκέψη, αναδεικνύουν διαφορετικές μορφές καλλιτεχνικής έκφρασης και υπηρετούν τη διαχρονική προσέγγιση του πολιτισμού και της γλώσσας.
- 8. Αποτιμητές:** Βρίσκονται στο τέλος των ενότητων και σας βοηθούν να ανακεφαλαιώσετε και να αξιολογήσετε όσα μάδατε, ελέγχοντας παράλληλα με τρόπο ουσιαστικό τη δική σας μαθησιακή πορεία.
- 9. Ανασκοπήσεις:** Οι τρεις ανασκοπήσεις, που θα βρείτε στο βιβλίο, περιλαμβάνουν δραστηριότητες και ερωτήσεις, οι οποίες έχουν σκοπό να σας βοηθήσουν να εμπεδώσετε και να ξαναθυμηθείτε όσα διδαχθήκατε.
- 10. Λεξικό όρων της αρχαίας ελληνικής τραγωδίας:** Αποτελεί συμπληρωματική πηγή άντλησης πληροφοριών και γνώσης, που διευκολύνουν την πληρέστερη ερμηνεία της τραγωδίας.
- 11. Γλωσσάρι με τα ονόματα θεών, ανθρώπων και τόπων:** Οι λέξεις και οι φράσεις με πλάγια γραφή, που συναντάτε στο κείμενο, αναλύονται προς διευκόλυνσή σας στο Γλωσσάρι που δίνεται ως ψηφιακό μαθησιακό αντικείμενο.

Το θέατρο: μια γιορτή

Παιδί του κρασιού και του γλεντιού

Το θέατρο ήταν μια γιορτή για τους ελεύθερους ανθρώπους που ζούσαν στην **αρχαία Αθήνα**. Πατέρας του ήταν ο **Διόνυσος**, ο θεός του κεφιού, της παρέας και των αστείων, των πειραγμάτων και των χορών. Τα δώρα του θεού, που ήρθε από την Ανατολή, ήταν το σταφύλι και το μαγικό φίλτρο που έφτιαχνε, το κρασί. Με το κρασί οι άνθρωποι ξεχνούσαν την καθημερινή ζωή, τους πόνους και τα βάσανα. Όμως, το πολύ κρασί μεθάει. Έτσι, ένωσαν παντοδύναμοι, οδηγούνταν στη **μανία**. Φούντωναν όλα τα ανθρώπινα συναισθήματα, η χαρά, η λύπη, ο έρωτας ή η οργή. Οι Έλληνες φαντάστηκαν πως οι γυναίκες μεταμορφώνονταν σε **μαινάδες** και οι άντρες σε **σατύρους**.

Από τον Διόνυσο μέχρι και σήμερα, το θέατρο έχει διατηρήσει λέξεις όπως **θίασος**, που σημαίνει την ομάδα ηθοποιών, ενώ αρχικά σήμαινε την ομάδα των ακολούθων του Διονύσου, των σατύρων και των μαινάδων.

Παιδί της δημοκρατίας

Όπως διηγείται ο Αριστοτέλης, μια ημέρα καθώς πενήντα άνδρες μαζί χόρευαν και τραγουδούσαν τον **διθύραμβο**, το ποίημα που παρουσίαζε σκηνές από τη ζωή του Διονύσου, ξεχώρισε ένας, ο **Θέσπις** και με δυνατή φωνή τους μίλησε. Εξέφρασε, έτσι, την ουσία της δημοκρατίας, τον διάλογο ανάμεσα στο άτομο (τον ηθοποιό, που στην αρχαιότητα ονομαζόταν **υποκριτής**) και την

κοινότητα (την ομάδα, που ονομαζόταν **χορός**, με άνδρες που τραγουδούσαν και χόρευαν ντυμένοι σάτυροι). Ο διάλογος είναι η ουσία του δράματος και της δημοκρατίας. Ο Θέσπις μετέτρεψε με αυτή την καινοτομία την ποιητική αφήγηση σε ένα νέο είδος, την τραγική ποίηση, η οποία δεν ήταν η αφήγηση μιας πράξης, αλλά η **μίμησή** της. Είχε **επικά**-αφηγηματικά μέρη και **λυρικά** τραγούδια. Η πρώτη επίσημη παράσταση τραγωδίας έγινε από τον **Θέσπι** το 534 π.Χ., στα Μεγάλα Διονύσια.

Στην αρχή ο ηθοποιός ήταν ένας. Ο Αισχύλος πρόσθεσε δεύτερο και μείωσε τα μέλη του χορού. Σταδιακά από τον χορό χωρίστηκε ένας και έγινε ο κορυφαίος, ώστε να κάνει διάλογο με τον χορό και εκ μέρους του χορού.

Ο Διόνυσος ξυπνούσε τον ενθουσιασμό και τη δύναμη της ζωής, ενώ η Δημοκρατία έβαζε τα όρια που προστατεύουν την ομορφιά, την αρμονία και την ειρήνη της κοινότητας. Το μεθύσι από το κρασί οδηγούσε, έτσι, μέσω της τέχνης του Διονύσου στο αντίθετό του: στην **«κάθαρση»** των συναισθημάτων, στη νηφαλιότητα και την καθαρή σκέψη. Βοηθούσε το θέατρο τους πολίτες των Αθηνών μέσα από τη συμπόνια και την ανησυχία (**«δι' ελέου και φόβου»**), όχι μόνο να καταλαγιάσουν τα πάθη, αλλά να τα δουν και στο φως της τέχνης με καθαρή σκέψη, διδαγμένοι από τα θεατρικά πρόσωπα.

Παιδί του αγώνα

Στη γέννηση και την ανάπτυξη του δράματος βοήθησε το αγωνιστικό πνεύμα των Ελλήνων. Από την ομηρική εποχή διοργανώνονταν αθλητικοί αγώνες προς τιμήν των νεκρών ηρώων, καθώς και στις γιορτές των θεών. Οι αγώνες δεν ήταν, όμως, μόνο για το σώμα αλλά και για το πνεύμα. Υπήρχαν μουσικοί, ραψωδικοί και δραματικοί αγώνες. Κάθε καινούργιο έργο παρουσιαζόταν στους αγώνες προς τιμήν του Διονύσου. Ο νικητής στεφανωνόταν με κισσό, ένα από τα ιερά φυτά του Διονύσου.

Τα συστατικά του αρχαίου ελληνικού θεάτρου

Η συμμετοχή στον διάλογο γέννησε το θέατρο και όρισε τα βασικά του συστατικά: τον χορό, το τραγούδι, τον μονόλογο, τον διάλογο ανάμεσα στο άτομο (πρωταγωνιστή) και την ομάδα (χορό). Μεγάλοι ποιητές ανέπτυξαν αυτή τη μορφή αυξάνοντας τους υποκριτές αρχικά σε δύο και στη συνέχεια σε τρεις, προκειμένου να υπάρξει περισσότερος χώρος για διάλογο και δράση.

Ο τόπος του αρχαίου θεάτρου

Για να μπορούν όλοι όσοι συμμετείχαν στο γλέντι να ακούνε και να βλέπουν τι συμβαίνει, διάλεξαν για χώρο των παραστάσεων ένα κοίλωμα κάτω από τον βράχο της ακρόπολης. Ορίστηκε η **σκηνή**, όπου εξελισσόταν η δράση, και γύρω της διαμορφώθηκε ο χώρος των θεατών, που λόγω του σχήματός του

Χάλκινο προσωπίο τραγωδίας, 4ος αι. π.Χ.
Πειραιάς, Αρχαιολογικό μουσείο

ονομαζόταν **κοίλον**. Σιγά-σιγά φτιάχτηκαν ξύλινοι πάγκοι, για να κάθονται οι θεατές, και πέτρινοι θρόνοι για τους ιερείς του θεού του θεάτρου, του Διονύσου.

Οι Αθηναίοι αγάπησαν πολύ τη νέα αυτή μορφή τέχνης και γρήγορα το κοίλον γέμισε κι έπρεπε να χωριστεί οριζόντια σε δύο **διαζώματα** και κάθετα σε τέσσερα ή και περισσότερα μέρη με σκαλιά, που οδηγούσαν τον θεατή σε κάθε τμήμα (**κερκίδα**), όπου βρισκόταν η θέση του (**εδώλιο**). Ο χώρος στον οποίο δρούσε ο χορός ήταν η **ορχήστρα** και διακρινόταν από τον χώρο όπου εμφανίζονταν οι ηθοποιοί (**υποκριτές**), δηλαδή τη σκηνή. Αυτή αργότερα υψώθηκε κι απέκτησε πλάτη, για να ενισχύει ακόμα περισσότερο

Αρχαίο θέατρο Διονύσου

τον ήχο. Εκεί απεικονίζονταν άλλοτε ναός ή παλάτι κι άλλοτε σπίτι. Στις *Τρωάδες* ο Ευριπίδης, ως καινοτόμος δημιουργός, τοποθέτησε πίσω από τις Τρωαδίτισσες χαλάσματα που κάπνιζαν και απεικόνιζαν την κατεστραμμένη Τροία.

Συγκλονιστική ήταν η εμφάνιση των θεών στο **θεολογείον**, μια εξέδρα πάνω από τη σκηνή. Οι θεοί στην αρχαία Ελλάδα δεν απεύθυναν εντολές ή μονολόγους, όπως σε άλλες δρασκείες, αλλά έμπαιναν σε διάλογο με τους πιστούς μέσω της τέχνης.

Τα μηχανήματα του θεάτρου

Η ευφυΐα των Αθηναίων χάρισε στο θέατρο τη «μηχανή» ή «**αιώρημα**», ένα είδος γερανού που έφερνε πάνω από τη σκηνή τον υποκριτή που ενσάρκωνε τον θεό ή τη θεά. Οι θεατές άκουγαν τους θεούς και τις θεές τους να τους μιλούν και να πετούν πάνω από τη σκηνή. Με αυτό τον τρόπο εμφανίζονταν κάποτε οι θεοί, για να δώσουν λύση σε ένα ανθρώπινο αδιέξοδο, και, έτσι, μέχρι σήμερα χρησιμοποιούμε την έκφραση «από μηχανής θεός».

Το δεύτερο σκηνικό μηχανήμα ήταν το **εκκύκλημα**, μια μικρή εξέδρα με ρόδες, που έφερνε στη σκηνή τα νεκρά σώματα των ηρώων της τραγωδίας. Ποτέ φόνος ή άλλη βίαιη πράξη δεν παρασταινόταν πάνω στη σκηνή, όσο βίαια κι αν ήταν τα συναισθήματα που δημιουργούνταν.

Η «όψις» του αρχαίου θεάτρου

Οι μάσκες των σατύρων που φορούσαν οι οπαδοί του Διονύσου έγιναν **θεατρικές μάσκες** και τα ρούχα τους έγιναν **θεατρικά κουστούμια**. Όπως τα αγάλματα και τα κτίρια είχαν στην αρχαιότητα πολλά χρώματα, έτσι και η τέχνη του θεάτρου είχε ποικιλία σχημάτων και χρωμάτων. Οι ηθοποιοί και ο χορός φορούσαν εκφραστικές μάσκες και θεατρικά κουστούμια, για να αποδίδουν τη δραματικότητα των ρόλων τους αλλά και για να είναι ορατοί από τις χιλιάδες θεατών. Πολλοί μελετητές υποστηρίζουν ότι οι μάσκες ενίσχυαν τη φωνή, για να ακούγεται δυνατά. Στα πόδια τους φορούσαν «**κοδόρνους**», ψηλές πλατφόρμες που τους έδιναν ύψος.

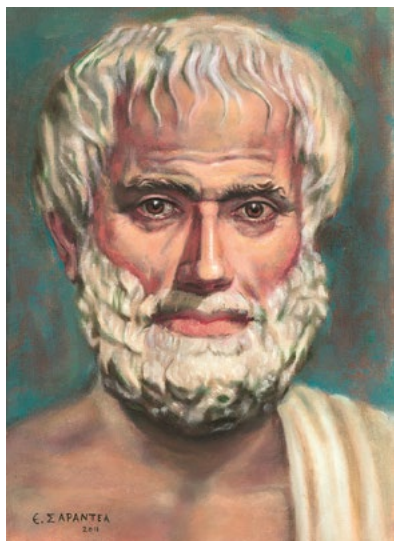
Τα είδη του θεάτρου

Το γέλιο και το δάκρυ που φούντωναν από το κρασί του Διονύσου εκφράζονταν με δύο διαφορετικά θεατρικά είδη, που γεννήθηκαν μαζί κι είναι αδέρφια, την κωμωδία, που φέρνει γέλιο, και την τραγωδία, που φέρνει δάκρυ. Στη ζωή, όμως, το γέλιο και το δάκρυ συνυπάρχουν, αφού «δεν έχει γάμο χωρίς δάκρυ και κηδεία χωρίς γέλιο», όπως λένε οι παροιμίες ακόμα και σήμερα.

Ανάμεσά τους άνθισε το **σατυρικό δράμα**, που συνδύαζε το γέλιο με το δάκρυ. Κάθε ποιητής παρουσίαζε στους αγώνες «των μεγάλων εν άστει Διονυσίων» την **τετραλογία**, δηλαδή τρεις νέες τραγωδίες κι ένα σατυρικό δράμα, ώστε η ενότητα να ολοκληρώνεται με αισιοδοξία.

Η τραγωδία

Στην τραγωδία η σκηνή μάς δείχνει ανθρώπους μπροστά σε μεγάλα αδιέξοδα, με πάθη και συμπεριφορές που τους οδηγούν στη συντριβή. Οι ήρωες και οι ηρωίδες βρίσκονται σε μεγάλα ηθικά διλήμματα και συγκλονίζονται από τα πάθη. Κάθε ανθρώπινο λάθος επηρεάζει τους άλλους και πληρώνεται ακριβά. Η τραγωδία συνταράσσει συναισθηματικά τους θεατές, τους προβληματίζει και τους κάνει να δείχνουν συμπόνια και κατανόηση.

Ε. Σαραντέα, Αριστοτέλης. Αναπαράσταση. Λάδι σε μουσαμά, 38X26 εκ., 2011.

Ο φιλόσοφος Αριστοτέλης αναφέρεται διεξοδικά στο βιβλίο του «Περί ποιητικής» στην τραγωδία. Την ορίζει ως εξής (μτφρ. Δ. Λυπουρλής, 2008): «Η τραγωδία, λοιπόν, είναι μίμηση πράξεως σοβαρής και αξιόλογης, πράξεως ολοκληρωμένης, που έχει και κάποιο μέγεθος. Ο λόγος της τραγωδίας είναι λόγος εμπλουτισμένος με διάφορα «καρυκεύματα που τον νοστιμίζουν»· το κάθε, πάντως, είδος αυτών των «καρυκευμάτων» χρησιμοποιείται χωριστά στα διάφορα μέρη της... Όταν λέω «λόγος εμπλουτισμένος με διάφορα καρυκεύματα που τον νοστιμίζουν», εννοώ τον λόγο που έχει ρυθμό, αρμονία και μέλος. ... κάποια μέρη της διεκπεραιώνονται μόνο με έμμετρους στίχους, ενώ κάποια άλλα με λόγο συνοδευμένο από μουσική» (στο πρωτότυπο: «ἔστιν οὖν τραγωδία μίμησις πράξεως σπουδαίας καὶ τελείας μέγεθος ἔχουσης, ἡδυσμένῳ λόγῳ χωρὶς ἑκάστου τῶν εἰδῶν ἐν τοῖς μορίοις, δρώντων καὶ οὐ δι' ἀπαγγελίας, δι' ἐλέου καὶ φόβου περαίνουσα τὴν τῶν τοιούτων παθημάτων κάθαρσιν» Αριστοτέλους, *Ποιητική*, 1449 b).

Ο Σταγειρίτης χωρίζει την τραγωδία στα «κατά ποσόν» μέρη (επικά είναι ο πρόλογος, τα επεισόδια και η έξοδος, ενώ λυρικά είναι η πάροδος και τα στάσιμα) και στα «κατά ποιόν» μέρη (μῦθος, ἦθος, διάνοια, λέξις, μελοποιία, ὄψις) (βλ. Λεξικό θεατρικών ὀρων).

Ο Ευριπίδης (485-406 π.Χ.)

Οι μεγάλοι τραγικοί ποιητές ήταν ο Αισχύλος, ο Σοφοκλής και ο Ευριπίδης. Δεν έγραφαν απλώς τραγωδίες, αλλά και τις «δίδαξαν», δηλαδή, τις ετοίμασαν μαζί με υποκριτές, χορό, σκηνογράφους και μουσικούς, ώστε να παρουσιαστούν σε παράσταση. Νεότερος από τους τρεις, ο Ευριπίδης ήταν κι ο λιγότερο αγαπητός στους συμπολίτες του, γιατί ασκούσε αρνητική κριτική και καυτηρίαζε γεγονότα και πρόσωπα. Για τον λόγο αυτό, του έδωσαν και τα λιγότερα βραβεία στους θεατρικούς αγώνες. Ήταν, όμως, ο πιο αγαπητός στις επόμενες γενιές και σε άλλους πολιτισμούς, γι' αυτό έχουν σωθεί οι περισσότερες τραγωδίες του.

Ο Ευριπίδης νοιάζεται για τα συναισθήματα των ηρώων του, τους αποδίδει κατανοητή ψυχολογία. Δίνει φωνή σε όσους καταπίεζε η αθηναϊκή δημοκρατία. Συχνά, επηρεασμένος από τους σοφιστές, εκφράζει φιλοσοφικές και πολιτικές απόψεις μέσω των θεατρικών προσώπων, γίνεται ένας «**από σκηνης φιλόσοφος**».

Ο Ευριπίδης ήταν επαναστάτης και στη μορφή της τέχνης του. Οι φράσεις στους διαλόγους του είναι σύντομες και κοφτές. Χρησιμοποιεί πολλά επιφωνήματα και κραυγές. Έτσι, γίνεται πιο δραματικό και έντονο το ύφος. Μας θυμίζει τη ρίζα της τραγωδίας (τράγων ωδή), το οργιαστικό τραγούδι και τους μεθυσμένους χορούς των τραγόμορφων ακόλουθων του Διονύσου. Το ύφος του επηρέασε την πνευματική παραγωγή από την εποχή του ως σήμερα.

Το ιστορικό πλαίσιο

Όταν γράφθηκε η τραγωδία *Τρωάδες* του Ευριπίδη, η Αθήνα βρισκόταν σε περίοδο πολιτικής και ηθικής κρίσης και λόγω του εμφύλιου πολέμου με τη Σπάρτη (Πελοποννησιακός Πόλεμος). Δύο τραγικά γεγονότα επηρέασαν ιδιαίτερα τον Ευριπίδη, η σφαγή της Μήλου και η Σικελική Εκστρατεία.

Η Μήλος ήταν ουδέτερη κατά τον Πελοποννησιακό Πόλεμο, αν και είχε δεσμούς με τη Σπάρτη. Οι Αθηναίοι πολιορκήσαν το νησί. Όταν η Μήλος παραδόθηκε το 416 π.Χ., οι Αθηναίοι σκότωσαν όλους τους άντρες, ενώ οι γυναίκες και τα παιδιά πουλήθηκαν ως σκλάβοι. Αυτό το φρικτό γεγονός συγκλόνησε όλο τον ελληνικό κόσμο. Ο ιστορικός Θουκυδίδης κατέγραψε τον διάλογο μεταξύ Αθηναίων και Μηλίων, αφήνοντας ένα διαχρονικό μήνυμα ενάντια στη βία των ισχυρών.

Παρά τις αντιδράσεις, οι Αθηναίοι, με την καθοδήγηση του Αλκιβιάδη, επιχείρησαν να επεκτείνουν τον πόλεμο στη Σικελία. Όταν ο Αλκιβιάδης ανακλήθηκε, πρόδωσε την Αθήνα και συμάχησε με τη Σπάρτη. Η εκστρατεία στη Σικελία κατέληξε σε καταστροφή για τον αθηναϊκό στρατό και συνέβαλε στην παρακμή της πόλης.

Οι *Τρωάδες* του Ευριπίδη υπενθυμίζουν την καταστροφική φύση του πολέμου και την απώλεια της ηθικής, ακόμα και για τους νικητές.

Οι Τρωάδες: μύθος και υπόθεση

Ο ποιητής εμπνέεται από τον μύθο του τρωικού πολέμου. Όπως γνωρίζετε, το δέκατο έτος του πολέμου οι Αχαιοί, με τη βοήθεια της θεάς Αθηνάς, κατασκεύασαν ένα μεγάλο ξύλινο άλογο, τον «Δούρειο

Ίππο». Μέσα του κρύφθηκαν πολεμιστές, ενώ οι υπόλοιποι Αχαιοί έκαναν πως εγκαταλείπουν την Τροία, φεύγοντας με τα πλοία τους. Οι Τρώες, πιστεύοντας ότι ο πόλεμος τελείωσε, έβαλαν το άλογο μέσα στα τείχη της πόλης, για να γιορτάσουν. Όμως, τη νύχτα, οι κρυμμένοι Αχαιοί βγήκαν από το άλογο, άνοιξαν τις πύλες της πόλης και επέτρεψαν στον στρατό τους να εισβάλει. Οι ανυποψίαστοι Τρώες αιφνιδιάστηκαν και πολλοί σκοτώθηκαν στον ύπνο τους. Οι Αχαιοί, γεμάτοι μανία εκδίκησης, κατέστρεψαν την πόλη. Άρπαξαν θησαυρούς, έκαψαν ό,τι δεν μπορούσαν να μεταφέρουν και γκρέμισαν τα τείχη της Τροίας. Οι γυναίκες της πόλης έγιναν σκλάβες και μοιράστηκαν στους στρατιώτες. Η Ωραία Ελένη επιστράφηκε στον Μενέλαο. Η συμπεριφορά των Αχαιών, γεμάτη ασέβεια και εγκλήματα, εξόργισε ακόμα και τους θεούς που τους είχαν βοηθήσει. Η δειά τιμωρία ήταν αναπόφευκτη: οι επιστροφές τους («νόστοι») στην πατρίδα ήταν γεμάτες συμφορές. Κανείς δεν βγήκε νικητής από αυτόν τον πόλεμο.

Η υπόθεση των *Τρωάδων* έχει αφετηρία το χρονικό σημείο αμέσως μετά την άλωση της Τροίας. Στη σκηνή εμφανίζεται μια ομάδα γυναικών της πόλης που δηγνούν και περιμένουν να φορτωθούν στα καράβια των Ελλήνων. Πίσω τους η Τροία είναι ερείπια και οι άνδρες τους είναι όλοι νεκροί. Ο Ποσειδώνας κι η Αθηνά αναγγέλλουν, στον πρόλογο, την τιμωρία των εγκλημάτων. Στη σκηνή η βασίλισσα Εκάβη δηγνεί ανάμεσα στις Τρωαδίτισσες, καθώς μαθαίνει ένα-ένα τα εγκλήματα των Ελλήνων, όπως ανακοινώνονται από τον κήρυκα του Αγαμέμνονα, τον Ταλθύβιο. Εμφανίζεται η ατιμασμένη κόρη της Εκάβης, η Κασσάνδρα, που θα καταλήξει στο κρεβάτι του Αγαμέμνονα, και προλέγει την εκδίκησή της. Επίσης, παρουσιάζεται η νύφη της Ανδρομάχη που θα χάσει το μικρό της αγόρι, τον Αστυάνακτα, δύμα της απάνθρωπης μανίας των νικητών. Τέλος, εμφανίζεται στη σκηνή ο απατημένος Μενέλαος αποφασισμένος να τιμωρήσει την πρώην γυναίκα του, την Ελένη, η οποία αντιδρά επιχειρηματολογώντας. Η τραγωδία κλείνει με την Τροία να καίγεται και τις γυναίκες να ετοιμάζονται να φορτωθούν στα καράβια σαν λάφυρα.

Ασκήσεις για εμπέδωση της γνώσης που διδάχθηκε στην Εισαγωγή

Μέρη θεάτρου

Διαφορές αρχαίου και νέου θεάτρου

Αρχαίες μάσκες

Ανακεφαλιωτικές Ερωτήσεις για την Εισαγωγή

Ενδεικτική Παραστασιογραφία

Οι *Τρωάδες* είναι ένα αριστούργημα που αγαπούν επαγγελματίες και ερασιτέχνες άνθρωποι του θεάτρου, στην Ελλάδα και σε όλο τον κόσμο. Παρακάτω διαλέξαμε ένα μικρό αριθμό αντιπροσωπευτικών παραστάσεων.

ΘΕΑΤΡΟ	ΤΟΠΟΘΕΣΙΑ	ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΕΣ (μετάφραση, σκηνοθεσία)	ΕΤΟΣ
Εθνικό Θέατρο	Αρχαίο Θέατρο Επιδαύρου	Θρασύβουλος Σταύρου, Τάκης Μουζενίδης	1965
Κ.Θ.Β.Ε.	Αρχαίο Θέατρο Φιλίππων	Κώστας Βάρναλης, Σωκράτης Καραντινός	1966
Θίασος Στοά	Θέατρο Στοά	Κώστας Βάρναλης, Θανάσης Παπαγεωργίου	1971
Εθνικό Θέατρο	Αρχαίο Θέατρο Επιδαύρου	Θρασύβουλος Σταύρου, Αλέξης Σολομός	1975
Θίασος Γιάννη Τσαρούχη	Πάρκινγκ της Οδού Καπλάνων	Γιάννης Τσαρούχης,	1977
Ανοιχτό Θέατρο	Θέατρο Λυκαβηττού	Κώστας Βάρναλης, Γιώργος Μιχαηλίδης	1977
Πνευματική & Καλλιτεχνική Εταιρεία «Δεσμοί»	Περιοδεία	Κώστας Βάρναλης, Σταύρος Ντουφεξής	1978
Θέατρο Τέχνης Καρόλου Κουν	Αρχαίο Θέατρο Επιδαύρου	Θανάσης Βαλτινός, Κάρολος Κουν	1979
Εθνικό Θέατρο	Αρχαίο Θέατρο Επιδαύρου	Σταύρος Ντουφεξής, Δημήτρης Μηλιάδης	1983
Εθνικό Θέατρο	Νέα Σκηνή	Θανάσης Βαλτινός, Ανδρέας Φιλιππίδης	1985
Πνευματική & Καλλιτεχνική Εταιρεία «Δεσμοί»	Αρχαίο Θέατρο Επιδαύρου	Θρασύβουλος Σταύρου, Ασπασία Παπαθανασίου	1987
Κ.Θ.Β.Ε.	Αρχαίο Θέατρο Φιλίππων	Γιάννης Τσαρούχης, Ανδρέας Βουτσινάς	1987
Εθνικό Θέατρο	Αρχαίο Θέατρο Επιδαύρου	Τάσος Ρούσσοσ, Γιώργος Θεοδοσιάδης	1991
Ίδρυμα Μιχάλης Κακογιάννης	Αρχαίο Θέατρο Επιδαύρου	Μιχάλης Κακογιάννης, Μιχάλης Κακογιάννης	1995
Απλό Θέατρο	Αρχαίο Θέατρο Επιδαύρου	Χ. Κ. Μύρης, Αντώνης Αντύπας	2001
Κ.Θ.Β.Ε.	Θέατρο Δάσους	Ελένη Βαροπούλου, Νικαίτη Κοντούρη	2009
Θέατρο του Νέου Κόσμου	Θεάτρου του Νέου Κόσμου	Παντελής Μπουκάλας, Βαγγέλης Θεοδωρόπουλος	2010
Εθνικό Θέατρο	Αρχαίο Θέατρο Επιδαύρου	Κ.Χ. Μύρης, Σωτήρης Χατζάκης	2015
Θέατρο οδού Κεφαλληνίας	Θέατρο οδού Κεφαλληνίας	Ελένη Βαροπούλου, Ρούλα Πατεράκη	2016- 17
ΚΘΒΕ/Κ.Π.Π, Κεντρικής Μακεδονίας /ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ Βέροιας	Θέατρο Δάσους	Γιάννης Τσαρούχης, Γιάννης Παρασκευόπουλος	2020
Κ.Θ.Β.Ε.	Αρχαίο Θέατρο Επιδαύρου	Θόδωρος Στεφανόπουλος, Χρήστος Σουγάρης	2023

Άγαλμα Ευριπίδη από μάρμαρο,
2ος αι. μ.Χ. Παρίσι, Μουσείο
Λούβρου.

Ευριπίδης, Αθηναίος

Γέρασε ανάμεσα στη φωτιά της Τροίας
και στα λατομεία της Σικελίας.

Του άρεσαν οι σπηλιές στην αμμουδιά κι οι ζωγραφιές της θάλασσας.
Είδε τις φλέβες των ανθρώπων
σαν ένα δίκτυ των θεών, όπου μας πιάνουν σαν τ' αγρίμια·
προσπάθησε να το τρυπήσει.
Ήταν στρυφνός, οι φίλοι του ήταν λίγοι·
ήρθε ο καιρός και τον σπαράξαν τα σκυλιά.

Γιώργος Σεφέρης, *Κύπρον, οὐ μ' ἐδέσπισεν*, Βαρύσια 1955.

↪ Ερωτήσεις - Ασκήσεις

Σε ποια από τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του Ευριπίδη που αναφέρονται στην εισαγωγή, νομίζετε ότι παραπέμπει ο Σεφέρης με το ποίημά του *Ευριπίδης, Αθηναίος*;

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

στ. 1-94

*Αθηνά και Ποσειδώνας μεριμνούν για την απονομή
δικαιοσύνης μετά την καταστροφή της Τροίας*

▶ Πρόλογος

Πάροδος

Α' Επεισόδιο

Α' Στάσιμο

Β' Επεισόδιο

Β' Στάσιμο

Γ' Επεισόδιο

Γ' Στάσιμο

Έξοδος

Πρόσωπα:

ΠΟΣΕΙΔΩΝΑΣ

ΑΘΗΝΑ

ΕΚΑΒΗ

(ΒΟΥΒΟ ΠΡΟΣΩΠΟ)

Περίληψη

Ο θεός Ποσειδώνας φτάνει στην Τροία, για να αποχαιρετήσει μια πόλη ηττημένη στον πόλεμο και ρημαγμένη από τη μανία των ανθρώπων και τη βουλή των θεών. Οι κάτοικοί της έχουν χάσει τα πάντα και είναι σκλάβοι των νικητών, δεν ορίζουν πλέον τη ζωή τους. Η θεά Αθηνά συναντά τον θεό της θάλασσας και του ζητά να τη βοηθήσει να αποκαταστήσει το δίκαιο.

Λέξεις-κλειδιά

θεοί, Ίλιον, σκλαβωμένες γυναίκες, ασέβεια, μαύρος γυρισμός, τιμωρία

**Μετά την ανάγνωση και επεξεργασία της ενότητας,
θα είστε σε θέση:**

- να διακρίνετε τη μορφή και τη λειτουργία του θεατρικού λόγου,
- να κατανοείτε τη λειτουργία και τον ρόλο του προλόγου στην αρχαία ελληνική τραγωδία,
- να αναγνωρίζετε τη σημασία του σεβασμού στους θεούς για τους αρχαίους Έλληνες,
- να περιγράφετε την έννοια και τη σημασία της απονομής δικαιοσύνης στο πλαίσιο του ηθικού κώδικα των αρχαίων Ελλήνων,
- να αποτιμάτε τις συνέπειες του πολέμου για νικητές και ηττημένους.

**Μετά την προσέγγιση του Προλόγου,
θα έχετε καλλιεργήσει τις δεξιότητες:**

αισθητική απόλαυση, συνδυαστική σκέψη, ρητορική ικανότητα, κριτική σκέψη, διερευνητική μάθηση, ερμηνευτική ανάγνωση.

Αναφορά του Ποσειδώνα στην καταστροφή της Τροίας και στη μοίρα νικητών και ηττημένων

Ένας θεός εμφανίζεται σε μια πόλη που υποφέρει

☉ Ποια είναι η σχέση που συνδέει τον Ποσειδώνα με την Τροία;

☉ Ποια κατάσταση επικρατεί στην πόλη;

Νικητές και ηττημένοι

☉ Ποια είναι η συμπεριφορά των Αχαιών απέναντι στους Τρώες;

ΠΟΣΕΙΔΩΝΑΣ

Είμαι ο Ποσειδώνας. Ήρδα εδώ αφήνοντας τον βυθό του αλμυρού Αιγαίου, σημαδεμένον από τους χορούς των Νηρηίδων.

Από τότε που εγώ κι ο Φοίβος ορδώσαμε γύρω απ' τη γη της Τροίας τα ζυγισμένα πέτρινα τείχη της, ποτέ δεν έφυγε από την ψυχή μου η αγάπη για την πόλη των Φρυγών.

Αυτή που τώρα καπνίζει ρημαγμένη, κουρσεμένη από το αργίτικο κοντάρι.

Ο Φωκέας Επειός από τον Παρνασσό, όργανο ανίδεο της Παλλάδας Αθηνάς, σκάρωσε ένα ξύλινο άλογο, το γέμισε οπλισμένους και το έστειλε μέσα στο κάστρο, είδωλο ολέθρου.

Για τα κρυμμένα εντός του δόρατα, οι γενιές που θα έρθουν θα το πουν Δούρειο Ίππο. Ερημωμένα είναι τα άλση των θεών και γκρεμισμένοι οι ναοί απ' τους φονιάδες.

Σύρριζα στον βωμό του σπιτικού Διός σφάχτηκε ο Πρίαμος.

Καντάρια τα φρυγικά λάφυρα και το χρυσάφι φορτώνονται στα πλοία των Αχαιών.

Οι Έλληνες που ήρθαν γι' αυτήν εδώ την πόλη περιμένουν τώρα αέρας να φυσήξει στα πανιά τους, με τη λαχτάρα, ύστερα από δέκα χρόνια - δέκα φορές σπορά της γης - να ξαναδούνε τα παιδιά και τις γυναίκες τους.

1 [1]*

5

10

15

20

* Οι αριθμοί που δίνονται σε αγκύλες παραπέμπουν στην αρίθμηση των στίχων που υπάρχει στο πρωτότυπο κείμενο στο Murray, G. (editor) (1913). Euripides. Euripidis Fabulae, Vol. II. Oxford: Clarendon Press.

ΣΤΙΧΟΙ ΣΧΟΛΙΑ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ

- 1: Στο *λογεῖον* της σκηνής βρίσκεται μια γυναίκα· δεν μιλάει, μόνο κλαίει. Οι θεατές πρέπει να στρέψουν το βλέμμα τους στο *θεολογείον*, όπου εμφανίζεται ένας θεός.
Ο ποιητής επιλέγει να «ανοίξει την αυλαία» του έργου με την εμφάνιση και τον μονόλογο ενός θεού, με μια θεοφάνεια. Πρόκειται για ασυνήθιστη εισαγωγή σε μια τραγωδία, που αφιιδικάζει τους θεατές.
- 1-3: Ο Ποσειδώνας δηλώνει ότι άφησε το βασίλειό του, τη θάλασσα, όπου επικρατεί ατμόσφαιρα χαρούμενη και εορταστική με τους χορούς των Νηρηίδων, και έφτασε στην Τροία, όπου αντικρίζει την καταστροφή (βλ. στ. 7-8).
- 6: Ο Ποσειδώνας εκφράζει τη συμπάθειά του για την Τροία. Από την *Ιλιάδα*, όμως, γνωρίζουμε ότι στον Τρωικό Πόλεμο ο θεός υποστήριζε τους Αχαιούς.
- 8: **αργίτικο κοντάρι**: ο ποιητής, όταν αναφέρεται στους Αχαιούς, τους ονομάζει και Αργείους.
- 9-12: Σύμφωνα με τον μύθο, ο Δούρειος Ίππος ήταν επινόηση του Οδυσσέα και κατασκευάστηκε από τον Επειό. Η έμπνευση, η συμβουλή και οι οδηγίες δόθηκαν από τη θεά Αθηνά.
- 14: Ο ποιητής έξυπνα παρουσιάζει τον θεό να προβαίνει σε μια πρόβλεψη που αφορά τον μύθο, υποδηλώνοντας μ' αυτό τον τρόπο την απήκηση που είχε διαχρονικά ο μύθος του Τρωικού Πολέμου.
- 15-17: Οι Αχαιοί έχουν διαπράξει *ύβριν*, καθώς δεν σεβάστηκαν και βεβήλωσαν με ανόσιες πράξεις τα ιερά των θεών, *άλση* (στ. 15), *ναούς* (στ. 16), *βωμούς* (στ. 17).
- 17: **Σπιτικός Δίας** (*Έρκειος Ζεύς* στο πρωτότυπο): το προσωνύμιο «*Έρκειος*» (< *έρκος* = φράκτης) αποδόθηκε στον Δία, γιατί ήταν προστάτης και του οίκου.
- 18: **καντάρι**: μονάδα και όργανο μέτρησης βάρους σε παλαιότερες εποχές.
- 18-19: Το «δίκαιο του πολέμου» εκείνη την εποχή προέβλεπε ως συνήθεια ότι οι νικητές σε μια μάχη ή ένα πόλεμο είχαν δικαίωμα να μοιραστούν ως λάφυρα πολύτιμα αντικείμενα και περιουσιακά στοιχεία των ηττημένων. Τα λάφυρα κάλυπταν τις υλικές ανάγκες των πολεμιστών σε μια στρατιωτική εκστρατεία (διατροφή, ρουχισμό, οπλισμό, κ.ά.), ενώ ήταν και ένα κίνητρο για τους στρατιώτες.
- 22-24: Οι Αχαιοί έχουν λαχτάρα να ξαναδούν τις γυναίκες και τα παιδιά τους, αλλά δεν θα σεβαστούν τις γυναίκες και τα παιδιά της Τροίας.
- 23: **δέκα φορές σπορά της γης**: τρόπος υπολογισμού του χρόνου.

Η Αθηνά καθοδηγεί τον Επειό στην κατασκευή του Δούρειου Ίππου. Μόναχο, Κρατική συλλογή αρχαιοτήτων.

Η μοίρα των γυναικών της Τροίας

🕒 **Ποιες από τις γυναίκες της Τροίας αναφέρονται;**

Σ. Ρίτσι, *Θυσία Πολυξένης*, 1720. Λονδίνο, Ανάκτορο Buckingham.

Νικημένος από την προστάτισσα του Άργους *Ήρα* 25
 κι από την Αθηνά, που αφάνισαν μαζί τους Τρώες,
 εγκαταλείπω το δοξασμένο *Ίλιον* και τους βωμούς μου.
 Ερημιά και νέκρα άμα πέσει σε μια χώρα,
 σβήνει η λατρεία των θεών, κανείς δεν βρίσκεται
 να τους τιμήσει.
 Βοά ο *Σκάμανδρος* απ' το μεγάλο κλάμα 30
 των σκλαβωμένων γυναικών
 που με τον κλήρο τις μοιράζουν στους αφέντες.
 Στους Αρκάδες, στους Θεσσαλούς, στους Αθηναίους
Θησείδες.
 Κάτω απ' αυτές τις στέγες είναι όσες έχουν μείνει
 ξεχωρισμένες για τους πρώτους του στρατού.
 Μαζί τους και η Σπαρτιάτισσα *Ελένη*, η κόρη 35
 του *Τυνδάρεω*,
 που δίκαια τη λογάρισαν κι αυτή για σκλάβο.
 Όσο για τη συφοριασμένη *Εκάθη*, αν θέλει να τη δει
 κανείς,
 εδώ μπροστά στις πόρτες κείται 40
 χύνοντας για πολλούς ποτάμια δάκρυα.
 Η *Πολυξένη* της πάνω στον τάφο του *Αχιλλέα*
 θάνατο οικτρό βρήκε η δόλια.
 Χαμένοι ο *Πρίαμος* κι οι γιοι του.
 Και την παρθένα *Κασσάνδρα*, ταγμένη αλαφροϊσκιωτη 45
 του *Απόλλωνα*,
 ο *Αγαμέμνων*, αφηφώντας θεό και ευσέβεια,
 την παίρνει με τη βία σκοτεινή παλλακίδα του.
 Κάστρο πελεκητό, πολιτεία ευτυχισμένη κάποτε –
 γεια σου.
 Αν δεν σε χάλαγε η *Παλλάδα*, του *Δία* η κόρη,
 ακόμα θα 'στεκες στα βάρδρα σου. [47]

ΣΤΙΧΟΙ	ΣΧΟΛΙΑ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ
25-26:	Σύμφωνα με τη μυθολογία, η Ήρα και η Αθηνά είχαν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για εμπλοκή στον Τρωικό Πόλεμο παίρνοντας το μέρος των Αχαιών. Ο Ποσειδώνας καταλογίζει στις δύο θεές την ευθύνη για την ήττα και τον αφανισμό των Τρώων και δηλώνει ότι αποχωρεί νικημένος από τις δύο γυναίκες (ανθρωπομορφισμός).
28-29:	Γνωμικό, που δείχνει τη σημασία της θρησκείας για τους αρχαίους Έλληνες και φανερώνει τη στενή σχέση ανθρώπων και θεών. Στο πρωτότυπο: « <i>ἐρημία γάρ πόλιν ὅταν λάβῃ κακῆ, / νοσεῖ τὰ τῶν θεῶν οὐδέ τιμᾶσθαι θέλει</i> ».
30-31:	Οι γυναίκες των ηττημένων στον πόλεμο γίνονται σκλάβες και αντιμετωπίζονται ως λάφυρα. Η διαδικασία της απρόσωπης μοιρασιάς « <i>με κλήρο</i> » (« <i>κληρουμένων</i> » στο πρωτότυπο) αφήνει να διαφανεί η αντίληψη που είχαν οι νικητές (« <i>δεσπότης</i> » στο πρωτότυπο) για τους ηττημένους. Με την αναφορά αυτή ο Ποσειδώνας εισάγει τους θεατές στο κεντρικό θέμα του μύθου της τραγωδίας.
33-34 & 43-45:	Οι στρατηγοί των Αχαιών έχουν ειδικά προνόμια στη μοιρασιά των λαφύρων, καθώς κάποιιοι μπορούν να επιλέξουν τη γυναίκα που θα πάρουν.
35-36:	Οι Αχαιοί αντιμετωπίζουν ως σκλάβο και την Ελένη. Ο Ποσειδώνας χαρακτηρίζει αυτή την αντιμετώπιση « <i>δίκαιη</i> ». <i>Γιατί;</i>
37-39:	Ο ποιητής δίνει με έντεχνο τρόπο την ταυτότητα και την κατάσταση (σωματική, συναισθηματική) του προσώπου που βρίσκεται στη σκηνή (θεατρική/σκηνική οικονομία).
37-45:	Οι Αχαιοί δεν δείχνουν σεβασμό σε κανένα από τα μέλη της βασιλικής οικογένειας της Τροίας, ούτε στην Κασσάνδρα, την ιέρεια του Απόλλωνα. Η αλαζονεία των νικητών τους παρασύρει στην <i>ύβρι</i> .
40-41:	Η Εκάβη τη στιγμή αυτή δεν γνωρίζει την τύχη της κόρης της Πολυξένης, η οποία φονεύτηκε ως θυσία πάνω στον τάφο του Αχιλλέα.
43:	αλαφροϊσκιωτη : αυτή που βλέπει φαντάσματα, ξωτικά και νεράιδες. Η Κασσάνδρα χαρακτηρίζεται στον στίχο αυτό «αλαφροϊσκιωτη» όχι μόνο με τη βασική σημασία της λέξης, αλλά και με την έννοια ότι είναι αυτή που μπορεί να κατανοεί τις πράξεις και τις διαθέσεις των θεών και να προλέγει το μέλλον.
45:	παλλακίδα : γυναίκα που συμβίωσε με έγγαμο άνδρα, χωρίς να είναι η νόμιμη σύζυγός του. Στην περίπτωση αυτή πρόκειται για συμβίωση με τη βία.
47-48:	Οι επανειλημμένες αναφορές του Ποσειδώνα στον ρόλο της Αθηνάς προετοιμάζουν τους θεατές για την εμφάνιση της θεάς.

↪ Ερωτήσεις - Ασκήσεις

1. «Είμαι ο Ποσειδώνας» (στ. 1): Το κοινό της τραγωδίας ήρθε να δει μια παράσταση και βλέπει έναν θεό να μιλά, όχι έναν τραγικό ήρωα ή μια ηρωίδα.
  - α) Ποια είναι η σημασία και η λειτουργικότητα αυτής της επιλογής του Ευριπίδη;
  - β) Ποια συναισθήματα πιστεύετε πως θα δημιουργούσε η εμφάνιση ενός θεού στη σκηνή του θεάτρου της Αθήνας;
2. Ο Ποσειδώνας αφηγείται την τελευταία φάση του Τρωικού Πολέμου. Να καταγράψετε τις ενέργειες των Αχαιών και να αναφέρετε τις συνέπειες που έχουν για την πόλη της Τροίας και για τη ζωή και την τύχη των ηττημένων. Πώς ερμηνεύετε αυτή τη στάση και τις ενέργειες των νικητών;
3. «Όσο για τη συφοριασμένη Εκάβη, αν θέλει να τη δει κανείς, εδώ μπροστά στις πόρτες κείται χύνοντας για πολλούς ποτάμια δάκρυα» (στ. 37-39): Η Εκάβη δεν γνωρίζει ακόμη την τύχη των γυναικών που αναφέρει ο Ποσειδώνας. Για ποιες συμφορές θρηνεί..

Ποσειδώνας του Αρτεμισίου.
Χάλκινο άγαλμα, περ. 460 π.Χ. Αθήνα,
Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

Louis de Gaullery (περ. 1580 -1621),
Η καταστροφή της Τροίας, Ελαιογραφία. Virginia Museum of Fine Arts

↪ Δραστηριότητες

1. Αφού μελετήσετε στην **Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου** τα **άρθρα 2, 3, 4, 5** (στο ψηφιακό αντικείμενο που δίνεται), να σημειώσετε ποιες από τις ενέργειες των νικητών Αχαιών απέναντι στους ηττημένους Τρώες (και με βάση ποια άρθρα) καταδικάζονται.
2. Πώς πιστεύετε ότι θα πρέπει να ακουστούν τα λόγια του Ποσειδώνα στον Πρόλογο; Στη σιωπή ή με συνοδεία μουσικής; Ποια όργανα θα επιλέγατε, για να συνοδεύσετε τα λόγια; (Στο ψηφιακό αντικείμενο μπορείτε να ακούσετε τρεις διαφορετικές εκδοχές μουσικής επένδυσης του μονόλογου του Ποσειδώνα).
3. Αφού μεταφερθείτε νοερά στην Αθήνα του 415 π.Χ., συγκροτείστε τετραμελείς ομάδες και αναλάβετε τον ρόλο του Αθηναίου πολίτη. Αξιοποιώντας αναφορές του Ποσειδώνα στις συνέπειες του πολέμου, διατυπώστε τη θέση σας σχετικά με την πορεία του Πελοποννησιακού Πολέμου. Μία ομάδα θα υποστηρίζει τη συνέχιση των στρατιωτικών επιχειρήσεων και μία αντίπαλη θα εισηγείται την κατάπαυση των εχθροπραξιών και την επίτευξη ειρήνης. Διατυπώστε τις απόψεις σας σε έναν αγώνα λόγου-αντιλόγου μεταξύ των ομάδων.
4. Να αξιολογήσετε τη μετάφραση κάθε φράσης που θα βρείτε στο ψηφιακό αντικείμενο.
5. Η Κασσάνδρα χαρακτηρίζεται «*αλαφροϊσκιωτη*» (βλ. στ. 43). Ο Ευριπίδης στο πρωτότυπο κείμενο χρησιμοποιεί τη λέξη «*δρομάς*».
  - α) Να δείτε στο λεξικό τις σημασίες της αρχαίας λέξης και να δικαιολογήσετε την επιλογή του μεταφραστή.
  - β) Μια ανοιξιιάτικη βραδιά στο πολιορκημένο Μεσολόγγι ο ποιητής Σολωμός ρωτά: «*Αλαφροϊσκιωτε καλέ, για πες απόψε τι 'δες*». Κι η απάντηση είναι: «*νύχτα γιομάτη θαύματα, νύχτα σπαρμένη μάγια*» (Διονύσιος Σολωμός, *Οι Ελεύθεροι Πολιορκημένοι*, Σχεδιάσμα Γ', 6). Ποιαν άλλη «αλαφροϊσκιωτη» από την αρχαιότητα γνωρίζετε, που ήξερε να βλέπει τα μελλούμενα; Πώς και με ποιους θεούς συνδεόταν;
6. Στον στ. 7 ο μεταφραστής χρησιμοποιεί τη λέξη «*κουρσεμένη*»:
  - α) να δείτε στο Λεξικό της τάξης τη σημασία της λέξης,
  - β) να σημειώσετε μια συνώνυμη, και
  - γ) να βρείτε ποια λέξη του πρωτότυπου κειμένου, που δίνεται παρακάτω, έχει αποδώσει ο μεταφραστής με τη λέξη αυτή.
Πρωτότυπο κείμενο: «*ἦ (= ἡ πόλις) νῦν καπνοῦται καί πρός Ἀργείου δορός | ὄλωλε πορθηθεῖσα*»

Τιμωρία για την ασέβεια

Συνάντηση δύο θεών

- ☉ Με ποια επίθετα προσφωνεί η Αθηνά τον Ποσειδώνα και γιατί;

Το αίτημα της Αθηνάς

- ☉ Γιατί η Αθηνά ζητά να δεσμευτεί πρώτα ο Ποσειδώνας ότι θα τη βοηθήσει;

- ☉ Αλλάζει το κλίμα της σκηνής με την ερώτηση του Ποσειδώνα;

Η τιμωρία των Αχαιών

- ☉ Ποιοι είναι οι λόγοι για την τιμωρία των Αχαιών;

ΑΘΗΝΑ

Αδερφέ του πατέρα μου,
μεγάλε και τιμημένη απ' όλους τους θεούς,
μπορώ να σου μιλήσω

50 [49]

ΠΟΣ.

τώρα που η παλιά μου έχθρα έχει καταλαγιάσει;
Μπορείς, άνασσα Αθηνά. Των συγγενών τα λόγια
πάντα ευφραίνουν την καρδιά.

ΑΘ.

Μ' αρέσει ο ήπιος τρόπος σου, βασιλέα.
Έχω ένα λόγο να σου πω που ενδιαφέρει και
τους δύο μας.

55

ΠΟΣ.

Λόγο για μας από θεό ή απ' τον Δία
ή από κάποιον άλλο δαίμονα;

ΑΘ.

Όχι. Για την Τροία, που το χόμα της πατάμε,
ήρθα να γυρέψω τη βοήθειά σου.

60

ΠΟΣ.

Ξέχασες το παλιό σου μίσος γι' αυτήν και τη λυπάσαι
τώρα που η φωτιά την έχει κάνει στάχτη;

ΑΘ.

Τούτο πες πρώτα: Θα συμφωνήσεις και θα συμμεριστείς
αυτά που εγώ θέλω να πράξω;

ΠΟΣ.

Ναι. Αλλά να μάθω πρώτα εσύ τι μελετάς.
Για τους Αχαιούς ή για τους Φρύγες ήρδες;

65

ΑΘ.

Τους παλιούς μου εχθρούς τους Φρύγες θέλω
να ευχαριστήσω
και στους Αχαιούς μαύρο να δώσω γυρισμό.

ΠΟΣ.

Πώς μπορείς να μεταστρέφεις έτσι και να αγαπάς
ή να μισείς με πάθος όποιον τύχει;

70

ΑΘ.

Θα έμαδες πως πρόσβαλαν και το ιερό μου και εμένα.

ΠΟΣ.

Το ξέρω. Τότε που ο Αίας με τη βία πήρε την Κασσάνδρα.

ΑΘ.

Κι οι Αχαιοί ούτε τον τιμώρησαν ούτε του είπαν τίποτα.

ΠΟΣ.

Όμως με τη δική σου δύναμη πατήσανε το Ίλιον.

ΑΘ.

Γι' αυτό γυρεύω τώρα να με βοηθήσεις
να τους τιμωρήσω.

75

ΣΤΙΧΟΙ ΣΧΟΛΙΑ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ

- Στο θεολογείον εμφανίζεται και η Αθηνά, η οποία ζητά τη βοήθεια του Ποσειδώνα.
- 49-55: Από τις προσφωνήσεις των δύο θεών γίνεται αντιληπτό το κλίμα που θα υπάρξει στον μεταξύ τους διάλογο.
- 53: **άνασσα** = βασίλισσα, αρχόντισσα, κυρία (ως επίκληση στις θεότητες). Θηλυκό του ουσιαστικού **ἄναξ** (= βασιλιάς)
- 58: **δαίμονα** = θεός, θεϊκή δύναμη. Στους τραγικούς ποιητές κυρίως η λέξη σημαίνει και την ευνοϊκή ή δυσμενή τύχη, τη μοίρα, το πεπρωμένο.
- 69-70: Ο Ποσειδώνας φαίνεται να εκπλήσσεται με την αλλαγή των συναισθημάτων της Αθηνάς.
- 71-73: Μετά την άλωση της Τροίας, η Κασσάνδρα κατέφυγε στον ναό της Αθηνάς, μέσα στον οποίο βιάστηκε από τον Αίαντα τον Λοκρό. Οι Αχαιοί αγανάκτησαν με την ιεροσυλία και θέλησαν να λιθοβολήσουν τον Αίαντα, ο οποίος προσέπεσε ικέτης στον βωμό της θεάς, την οποία είχε προσβάλει με τη συμπεριφορά του. Οι Έλληνες σεβάστηκαν την ικεσία του!
- 74: Ο Ποσειδώνας υπενθυμίζει στην Αθηνά τον ρόλο της στην καταστροφή της Τροίας.
- 93-94: Ο Ποσειδώνας εκφράζει απόψεις για τον παραλογισμό του πολέμου και την αλαζονεία των ανθρώπων, που τους οδηγεί τελικά στην καταστροφή.

Ιλίου Πέρις: η ατίμωση της Κασσάνδρας.
Ερυθρόμορφος αμφορέας τύπου Nola του ζωγράφου του Αιθίοπα.
Η Κασσάνδρα, μετά την άλωση της Τροίας, αγκαλιάζει το άγαλμα
της Αθηνάς για να προστατευθεί από τον Λοκρό Αίαντα.
Νέα Υόρκη, Μητροπολιτικό Μουσείο.

► Ποια είναι η στάση του Ποσειδώνα;

ΠΟΣ. Έτοιμος είμαι για ό,τι δελήσεις από μένα. Τι σκέφτεσαι να κάνεις;

ΑΘ. Πικρό θα τους δώσω γυρισμό.

ΠΟΣ. Όσο είναι ακόμα στη στεριά ή μόλις ανοιχτούν στο πέλαγο;

ΑΘ. Καθώς από το Ίλιον θ' αρμενίζουν για τα σπίτια τους. Μπόρες θα ρίξει ο Δίας και δυνατό χαλάζι και ανταριασμένες δύνελλες.

80

► Ποιό είναι το σχέδιο της θεάς για την τιμωρία των Αχαιών;

Τη φωτιά του κεραυνού του μου έταξε, να τους χτυπήσω να κατακάψω τα καράβια τους. Συ πάλι κάνε το Αιγαίο να βογκήξει από τις τρικυμίες και τους κυκλώνες.

Γέμισε τον μυχό της Εύβοιας με κουφάρια.

Να μάθουν οι Αχαιοί και τους ναούς μου να τιμούν και τους θεούς να σέβονται τους άλλους.

85

Οι θεοί τιμωρούν τους ασεβείς

ΠΟΣ. Θα γίνει. Δεν χρειάζονται για τέτοια χάρη παρακάλια.

Θα αναταράξω το Αιγαίο. Της Μυκόνου οι ακτές, τα βράχια της Δήλου, η Σκύρος, η Λήμνος, ο κάβος του Καφηρέα,

90

θα γεμίσουν με τα άψυχα κουφάρια τους.

Πήγαινε εσύ στον Όλυμπο, πάρε τα αστροπελέκια του πατέρα σου

και καρτέρει τους Αργίτες να λύσουνε τα παλαμάρια.

Μωρός όποιος κουρσεύει πολιτείες. Ρημάζοντας ναούς και τάφους,

άσυλα ιερά των πεθαμένων, χάνεται στερνά και ο ίδιος.

[97]

Ποσειδώνας.
Εικονογράφηση Γιάννη Στεφανίδη.

↪ Ερωτήσεις - Ασκήσεις

1. Η Αθηνά σχεδιάζει να τιμωρήσει τους Αχαιούς κατά την επιστροφή τους στην πατρίδα και στις οικογένειές τους. Η τιμωρία αυτή έχει ιδιαίτερη σημασία μόνον για τους Αχαιούς;
2. Ποια συναισθήματα προκάλεσε, κατά τη γνώμη σας, στους θεατές της παράστασης του 415 π.Χ. η εικόνα που περιγράφεται στους στίχους 88-94; (Λάβετε υπόψη σας ότι είναι πρόσφατη η σφαγή των Μηλίων και ότι οι Αθηναίοι έχουν ακόμη τα παιδιά τους στον πόλεμο).
3. Στους στ. 71-75 γίνεται αναφορά στην ανόσια πράξη του Αίαντα. Πώς κρίνετε τη στάση των Αχαιών να μην τιμωρήσουν την ενέργεια αυτή; Τι ήταν προτιμότερο, να τον τιμωρήσουν οι ίδιοι ή να αφήσουν την τιμωρία του στην κρίση των θεών; Γιατί;
4. Μετά την ανάγνωση και επεξεργασία του Προλόγου, ποια περιμένετε ότι θα είναι η εξέλιξη της υπόθεσης του έργου;

↪ Δραστηριότητες

1. Ο Ποσειδώνας κλείνει τον λόγο του προειδοποιώντας για τις συνέπειες που θα υποστούν όσοι καταπατούν το δίκαιο μέσα στην αλαζονεία της νίκης. Να αναζητήσετε, στηριζόμενοι στις ιστορικές σας γνώσεις, και άλλα παραδείγματα που φανερώνουν τη διαχρονική σημασία των στίχων αυτών.
2. Με βάση την ερμηνευτική προσέγγιση του κειμένου που έγινε στην τάξη, να αναλάβετε ρόλους και να παρουσιάσετε ανά δύο τον διάλογο Ποσειδώνα-Αθηνάς, δίνοντας έμφαση στην κίνηση, τις χειρονομίες και την εκφορά του λόγου σας.
3. Η βία που ασκεί ο Αίας στην Κασσάνδρα μέσα στον ναό της Αθηνάς έχει συγκινήσει πολλούς καλλιτέχνες, αρχαίους και σύγχρονους. Να αναζητήσετε σχετικά έργα τέχνης ως πηγή έμπνευσης και να δημιουργήσετε ένα δικό σας έργο (ζωγραφιά, σχέδιο, κολάζ, ποίημα, κ.ά.) που θα αποτυπώνει το βασικό σας συναίσθημα.
4. Στους στ. 7-19 γίνεται αναφορά στην εικόνα της καταστροφής που προκάλεσε η πτώση της Τροίας. Στο απόσπασμα από τα *Ματωμένα Χώματα* της Διδώς Σωτηρίου (που υπάρχει στο ψηφιακό αντικείμενο) παρουσιάζονται κάποιες εικόνες από μια άλλη καταστροφή που συνέβη στα ίδια χώματα με άλλους πρωταγωνιστές. Να συγκρίνετε τα δύο θεματικά και μορφικά μοτίβα.
5. Στον χάρτη που θα βρείτε στο ψηφιακό αντικείμενο, να εντοπίσετε τους τόπους οι οποίοι αναφέρονται στους στ. 81-94.

✓ Αξιολόγηση της ενότητας

ΚΡΙΤΗΡΙΑ	ΚΑΘΟΛΟΥ	ΛΙΓΟ	ΑΡΚΕΤΑ	ΠΟΛΥ
Κατανόησα τη λειτουργία του Προλόγου για την υπόθεση του έργου.				
Κατανόησα τη σημασία της απονομής δικαιοσύνης για τους αρχαίους Έλληνες.				
Διερεύνησα τη σημασία του σεβασμού στους θεούς για τους αρχαίους Έλληνες.				
Αναγνώρισα τις συνέπειες που έχει ο πόλεμος για τους νικητές και τους ηττημένους.				

➔ Ασκήσεις Αξιολόγησης

Να επιλέξετε τη σωστή απάντηση για κάθε ερώτηση.

1. Πώς αυτοπαρουσιάζεται η Εκάβη μετά την πτώση της Τροίας;

  - α. Είναι γεμάτη ελπίδα για το μέλλον
  - β. Έχει χάσει τα πάντα και είναι αιχμάλωτη
  - γ. Περιμένει βοήθεια από τον γιο της, τον Πάρη
  - δ. Σχεδιάζει να εκδικηθεί τους Έλληνες
2. Πώς περιγράφεται η Τροία στον πρόλογο;

  - α. Ως μια πόλη που θα ξαναγεννηθεί από τις στάχτες της
  - β. Ως ένας τόπος που λεηλατήθηκε και καταστράφηκε
  - γ. Ως ένας τόπος που αντιστάθηκε στην πολυετή πολιορκία
  - δ. Ως μια πόλη που προδόθηκε από τον Πάρη

(Μπορείτε να δείτε τις σωστές απαντήσεις στη σελίδα 154).

ΠΑΡΟΔΟΣ

στ. 95-234

*Ο πόνος της Εκάβης
και η αγωνία των γυναικών της Τροίας*

Πρόλογος

▶ Πάροδος

Α' Επεισόδιο

Α' Στάσιμο

Β' Επεισόδιο

Β' Στάσιμο

Γ' Επεισόδιο

Γ' Στάσιμο

Έξοδος

Περίληψη

Στην Πάροδο η Εκάβη θρηνεί για την καταστροφή της Τροίας και για την τωρινή της κατάσταση. Προσπαθεί να εμψυχώσει τις Τρωαδίτισσες που αγωνιούν για την τύχη τους ως σκλάβες των Αχαιών στην Ελλάδα.

Λέξεις-κλειδιά

Εκάβη, στυλώσου, καπνός όλα, ατέλειωτα κλάματα, Ελένη, συμφορά, τελευταίος ασπασμός, μαύρη σκλαβιά

Πρόσωπα:

ΕΚΑΒΗ
ΧΟΡΟΣ ΑΠΟ
ΤΡΩΑΔΙΤΙΣΣΕΣ

Μετά την ανάγνωση και επεξεργασία της ενότητας:

- θα έχετε μελετήσει ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα μονωδίας και τη σημασία της για την εξέλιξη του έργου,
- θα είστε σε θέση να κατανοείτε τη μορφή και τη λειτουργία της Παρόδου στην αρχαία ελληνική τραγωδία,
- θα έχετε αναγνωρίσει την τραγικότητα του ρόλου της Εκάβης,
- θα έχετε συναισθανθεί τον πόνο και την ανησυχία των γυναικών που χάνουν την πατρίδα και την ελευθερία τους.

Μετά την προσέγγιση της Παρόδου, θα έχετε καλλιεργήσει τις δεξιότητες:

ενσυναίσθηση, προσληπτική ικανότητα, κοινωνική ευαισθητοποίηση, διαθεματική διερεύνηση, κριτική και αφαιρετική σκέψη.

Στυλώσου ορδή. Χάθηκε πια η Τροία...

Η συνειδητοποίηση των συμφορών

☉ Πού απευθύνεται η Εκάβη;

Ψυχικός και σωματικός πόνος

Αναφορά στα αίτια του πολέμου

ΕΚΑΒΗ

Δυστυχισμένη. Σήκω από χάμω το κεφάλι σου.

Στυλώσου ορδή. Χάθηκε πια η Τροία

δεν είσαι πια βασίλισσά της.

Δέξου της τύχης τα γυρίσματα

άσε το ρέμα να σε πάρει, άσ' τον θεό να κυβερνά.

Μην πας αντίθετα στο κύμα,

ακολουδά το όπου σε τραβάει.

Πώς να μη στενάξω η μαύρη

που όλα τα 'χασα, άντρα πατρίδα παιδιά;

Βιος προγονικό. Μεγαλεία.

Καπνός όλα. Όλα γίνατε στάχτη.

Τι να μολογήσω, τι να μην πω

τι να πρωτοκλάψω;

Η βαριομοίρα εγώ.

Πιάστηκαν οι αρμοί μου έτσι ανάσκελα

τέτοιο χάλι στο σκληρό ετούτο στρώμα.

Ωχ σουβλιές στο κεφάλι, στα μελίγγια, στα κόκαλα.

Ας μπορούσα μια στάλα να κουνήσω την πλάτη μου

ας μπορούσα ν' αλλάξω πλευρό

μες στ' ατέλειωτα κλάματα!

Μοιρολόγια ατραγούδιστα

για τους δύστυχους μαύρη συμπόνια.

95 [98]

100

105

110

115

[στροφή]

120

ΣΤΙΧΟΙ	ΣΧΟΛΙΑ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ
95-97:	Η Εκάβη αυτοσυστήνεται έμμεσα στους θεατές παραμιλώντας, παρόλο που ο Ποσειδώνας τους είχε πληροφορήσει στον μονόλογό του για την ταυτότητα της γυναίκας που βρίσκεται στη σκηνή.
96:	<i>Στυλώσου ορθή:</i> Η Εκάβη ζητάει από τον εαυτό της να δεχθεί τη μοίρα της με το κεφάλι ψηλά, όπως αρμόζει σε μια βασίλισσα.
98-99:	Η Εκάβη αποδίδει την άλωση της Τροίας και την καταστροφή της στη Μοίρα, στην Τύχη. <i>Είναι άμοιροι ευθυνών οι άνθρωποι για την τύχη τους;</i>
99:	<i>άσ' τον θεό να κυβερνά... Ήταν η καταστροφή της Τροίας θέλημα των θεών;</i>
102-105:	Η Εκάβη τα έχει χάσει όλα (πατρίδα, σύζυγο, παιδιά και τον θρόνο της). Όλα, εκτός από τις κόρες της. Αυτές αποτελούν ακτίδα φωτός μέσα στις συμφορές που έχουν βρει την Τροία.
109-110:	Έντονη μεταστροφή της τύχης: από το παλάτι της η βασίλισσα έχει ξεπέσει σε μια σκηνή στο στρατόπεδο των Αχαιών.
117-124:	Στη Β' ραψωδία (στ. 494-759) της <i>Ιλιάδας</i> , ο Όμηρος περιγράφει με λεπτομέρεια τον κατάλογο των πλοίων (<i>νεῶν κατάλογος</i>) των Αχαιών που εκστράτευσαν κατά της Τροίας. Τα καράβια έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην καταστροφή της Τροίας, όπως θα παίξουν σημαντικό ρόλο και στην καταστροφή των Ελλήνων.

➔ Ερωτήσεις - Ασκήσεις

1. Στον στίχο 107 του πρωτοτύπου (στ. 103 εδώ) *ἧ πατρίς ἔρρει καὶ τέκνα καὶ πόσις*, η Εκάβη αναφέρει ότι έχει χάσει πατρίδα, παιδιά και άντρα, με αυτή την αξιολογική σειρά. Να παρατηρήσετε στον πίνακα, που δίνεται στο ψηφιακό αντικείμενο, τη σειρά που επιλέγουν ορισμένοι σύγχρονοι μεταφραστές. Πώς ερμηνεύετε αυτές τις διαφοροποιήσεις; Εσείς ποια αξιολογική σειρά θα επιλέγατε;

2. Η μεταβολή της Τύχης - της Μοίρας - και η αποδοχή αυτής της μεταβολής αποτελεί θεμελιώδες στοιχείο της τραγικής κατάστασης της ηρωίδας. Να εντοπίσετε τη διατύπωση της ιδέας αυτής στο κείμενο και να σχολιάσετε την τοποθέτηση της Εκάβης.
3. Να καταγράψετε τα ρήματα που χρησιμοποιεί η Εκάβη. Θα παρατηρήσετε διαφορές στο πρόσωπο των ρηματικών τύπων. Πώς ερμηνεύετε τη διαφοροποίηση αυτή; Ποια εντύπωση θεωρείτε ότι δημιουργεί στους θεατές η αλλαγή αυτή για την ψυχολογική κατάσταση της Εκάβης;

🕒 Πώς αναφέρεται η Εκάβη στην Ελένη;

Ντροπή της Εκάβης για την κατάντια της

Κραυγή που προκαλεί κοινό θρήνο

🕒 Πώς αισθάνεται η Εκάβη για τις γυναίκες του Χορού;

τ' αράπικα να ρίχτε παλαμάρια σας
στης Τροίας τον κόρφο
ψάχνοντας του Μενέλαου τη γυναίκα,
την ντροπή του Κάστορα
το αίσχος του Ευρώτα
τη φόνισσα του Πριάμου
με τους πενήντα γιους και κόρες.
Αυτή που εμένα έριξε, τη δόλια Εκάβη,
σε τέτοια συμφορά.

125

130

[αντιστροφή]

Όφου ντροπή, πεσμένη εδώ
μπροστά στις τέντες του Αγαμέμνονα.
Γριά ανήμπορη
άκαρδα ξεσπιτωμένη
με παν για δούλα
με τα μαλλιά μου τ' άσπρα κουρεμένα.
Έεειιι, των αντρειωμένων Τρώων γυναίκες
γυναίκες δόλιες
κι εσείς κακονυφούλες,
καίγεται η χώρα μας. Σύρτε φωνή.
Μάνα σας, σαν την κλώσσα εγώ
πρώτη δ' αρχίσω τα ουρλιαχτά
τα μοιρολόγια – όχι όπως άλλοτε
που 'μπαινα πρώτη στον χορό
με του Πριάμου το σκήπτρο
λατρεύοντας τους φρυγικούς θεούς μας.

135

140

145

[152]

Η Εκάβη συμμετέχει στην προετοιμασία του Έκτορα.
Αμφορέας του Ευθυμίδα, περ. 500 π.Χ. Μόναχο,
Κρατική συλλογή αρχαιοτήτων.

ΣΤΙΧΟΙ	ΣΧΟΛΙΑ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ
125-131:	Η Εκάβη κατηγορεί ευθέως την Ελένη για την καταστροφή της Τροίας. Την χαρακτηρίζει ντροπή για την οικογένεια και την πατρίδα της, χωρίς όμως να την κατονομάζει.
136-137:	Η βασίλισσα Εκάβη τονίζει στην αρχή του λόγου της ότι οι Αχαιοί δεν σέβονται το πένθος της, που φανερώνεται με τα κουρεμένα άσπρα της μαλλιά.
138-141:	Η Εκάβη απευθύνεται στον Χορό, που αποτελείται από 15 γυναίκες της Τροίας, κάνοντας έτσι ομαλή τη μετάβαση στο επόμενο μέρος της Παρόδου.
144-147:	Η μονωδία της Εκάβης ολοκληρώνεται με μία αναδρομή στις καλές μέρες του παρελθόντος, όταν δίπλα στον Πρίαμο, τον σύζυγό της και βασιλιά της Τροίας, άρχιζε το τραγούδι και τον χορό στις λατρευτικές εκδηλώσεις για τους θεούς τους.

↪ Δραστηριότητες

1. Με ποιους τρόπους πέτυχε ο Ευριπίδης να παρουσιάσει το μέγεθος της απέχθειας της Εκάβης προς την Ελένη; Πώς φαντάζεστε την όλη έκφραση της Εκάβης στο χωρίο αυτό (πρόσωπο, κινήσεις, τόνος φωνής); Να αναγνώσετε με εκφραστικό τρόπο το κείμενο, ώστε να γίνεται αντιληπτό το συναίσθημα της απέχθειας.
2. Υποδύστε την Εκάβη και γράψτε μια επιστολή σε μια πρόσφυγα της εποχής μας. Τι θα της λέγατε, για να την στηρίξετε στη δοκιμασία της;
3. Στους στίχους 95 και 109-114 η Εκάβη μιλά για τον ψυχικό πόνο της, χρησιμοποιώντας εκφράσεις που αναφέρονται στο σώμα της. Συχνά, η καθημερινή γλώσσα, ακόμα και σήμερα, προσδιορίζει με σωματικά συμπτώματα τον ψυχικό πόνο. Στο ψηφιακό αντικείμενο που σας δίνεται να αντιστοιχίσετε τις φράσεις της πρώτης στήλης με τις φράσεις της δεύτερης στήλης.

4. Η βασίλισσα Εκάβη θα πάει δούλα στους Αχαιούς και θα πρέπει κάθε στιγμή να υπακούει στις προσταγές τους. Στο ψηφιακό αντικείμενο που σας δίνεται, να ακούσετε κάποιες παροιμίες που χρησιμοποιεί ο ελληνικός λαός και να επιλέξετε ποια θα μπορούσε να ξεστομίσει η γριά Εκάβη. Να δικαιολογήσετε την επιλογή σας με αναφορά στο κείμενο.

5. Στην άσκηση που δίνεται στο ψηφιακό αντικείμενο να επιλέξετε την εικόνα που δημιουργείται σύμφωνα με το περιεχόμενο του κειμένου.

Θρήνος Εκάβης και Χορού

Οι Τρωαδίτισσες
παραστέκουν στην
Εκάβη

☛ Σε ποια κατάσταση
βρίσκει την Εκάβη ο
Χορός;

Αναγγελία μοιραίας
αναχώρησης

☛ Ποια είναι η κύρια
έγνοια της Εκάβης;

[στροφή α']

ΧΟΡΟΣ

Εκάβη, γιατί σέρνεσαι; Γιατί χτυπιέσαι;

Τι άλλο πια κακό σε θρήκε;

Πίσω από τούτους δω τους τοίχους

άκουσα τους θρήνους σου.

Σπαράζουν οι καρδιές μας απ' τον φόβο

όλων εμάς που μέσα εκεί κλεισμένες

κλαίμε τη μαύρη μας σκλαβιά.

ΕΚΑ. Αχ, θυγατέρες, οι Αργίτες

τα κουπιά τους ετοιμάζουν, να κινήσουν.

ΧΟ. Συμφορά μου. Μη λογαριάζουν τάχα

στ' άραχλα ξένα κι εμένανε να πάρουν;

ΕΚΑ. Τι να πω, που ο νους μου πάει στο κακό.

ΧΟ. Γυναίκες.

Τρέχτε, δυστυχισμένες,

ν' ακούστε τα μαντάτα·

οι Αργίτες ετοιμάζονται να φύγουν.

ΕΚΑ. Κόρες μου, τα μάτια σας.

Φυλάχτε την Κασσάνδρα μη βγει έξω

μη μας ντροπιάσει η αλαφροϊσκιωτη

μπροστά στα μάτια των εχθρών

έτσι που παραδέρνει ο νους της.

Με φτάνουν τόσα βάσανα.

Αχ Τροία, Τροία κατακαημένη,

αλί σ' αυτούς που σ' έχασαν

αλί τους

φευγάτοι ή ζωντανοί.

150 [153]

155

160

165

170

ΣΤΙΧΟΙ	ΣΧΟΛΙΑ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ
148-173:	Σύμφωνα με έναν έγκυρο αρχαίο σχολιαστή, ο Χορός, όταν τραγουδούσε τη στροφή, κινιόταν προς τα δεξιά (= στροφή) και, όταν τραγουδούσε την αντι-στροφή, έκανε την αντίθετη κίνηση, ενώ, αν πρόσθεταν μια ακόμα στροφή, την «επωδό», έμεινε ακίνητος.
158:	άραχλος (και άραχνος): ελεεινός, οικτρός, αυτός που βρίσκεται σε κατάσταση μεγάλης δυστυχίας και συμφοράς. Λαϊκή έκφραση: «η ζωή του είναι μαύρη και άραχλη».
165-169:	Μέσα σε συνθήκες ήττας, καταστροφής, απώλειας και κινδύνου για το μέλλον των γυναικών της Τροίας, η Εκάβη αναφέρεται στην Κασσάνδρα, την χαρακτηρίζει <i>αλαφροϊσκιωτη</i> και ανησυχεί για το ενδεχόμενο αρνητικού σχολιασμού τους από τους εχθρούς.

Ο Χορός από την παράσταση των Τρωάδων που ανέβασε το ΚΘΒΕ το 2023 (σκην. Χρ. Σουγάρης).

➔ Ερωτήσεις - Ασκήσεις

1. Η Κασσάνδρα χαρακτηρίζεται "αλαφροϊσκιωτη" από την Εκάβη στον στ. 166. Πώς είχε χαρακτηρίσει την Κασσάνδρα ο Ποσειδώνας στον Πρόλογο;
2. Αν όλες οι Τρωαδίτισσες είναι κόρες της Εκάβης (στ. 164), τότε ποια είναι η σχέση τους με την Κασσάνδρα; Η μάνα (Εκάβη) τι αναθέτει στις κόρες της (Τρωαδίτισσες);

**Ανησυχία των
γυναικών για το
μέλλον τους**

[αντιστροφή α']

ΧΘ. Λαχτάρα μου.
Σκιαγμένη βγήκα να τ' ακούσω, βασίλισσα, από σένα. 175
Λες οι Αργίτες να μας χαλάσουνε τις έρμες
να μας σφάζουν
ή πιάσαν κιόλας τα κουπιά τους
να σαλπάρουν;

ΕΚΑ. Κάνε κουράγιο, κόρη μου. 180

ΧΘ. Ζωσμένη μ' έχουνε τα φίδα.
'Φάνη κανείς μαντατοφόρος;
Ποιανού η άμοιρη πηγαίνω σκλάβα;

ΕΚΑ. Τη μοίρα σου όπου να 'ναι θα τη μάθεις.

ΧΘ. 'Ωχου. 185

Ποιος τάχα Αργίτης, ποιος νησιώτης
ποιος Θεσσαλός τη δόλια θα μ' αρπάξει
μακριά από την πατρίδα μου;

ΕΚΑ. Κι εμένα αλίμονό μου 190
σε ποιαν άκρη θα με πάνε,
πού;

Άχρηστη στερεμένη γριά
άθλιο σκιάχτρο του Άδη, αδύναμο,
σε τι σκαλιά πορτιέρισσα
ή τι μωρά νταντεύοντας 195
εγώ

που είχα της Τροίας όλες τις δόξες;

**Αγωνία της Εκάβης
για το προσωπικό της
μέλλον**

Αποκαιρτισμός

[στροφή β']

ΧΘ. Πόσο το κλάμα σου 200
πόσο η κατάντια σου την καρδιά μου ραγίζουν.
Του αργαλειού μου τα χτένια
η σαΐτα του
τελευταία ματιά
τελευταίο ασπασμό στους νεκρούς μας.

ΣΤΙΧΟΙ	ΣΧΟΛΙΑ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ
176-188:	Οι Τρωαδίτισσες, έχοντας πληροφορηθεί από την Εκάβη ότι οι Αχαιοί φεύγουν για την πατρίδα τους, ερωτούν για τη δική τους τύχη. <i>Ποια μοίρα, κατά τη γνώμη σας, είναι χειρότερη, ο θάνατος, η απώλεια της πατρίδας ή η σκλαβιά σε ξένη γη;</i>
192-197:	Η Εκάβη, αναφερόμενη σε συγκεκριμένες δουλειές που ενδέχεται να της ανατεθούν στη χώρα στην οποία θα βρεθεί, τονίζει τη μεταστροφή της τύχης της και τον ξεπεσμό της.
200-201:	Τα χτένια και η σαΐτα ήταν εξαρτήματα του αργαλειού.
200-203:	Οι Τρωαδίτισσες ετοιμάζονται να αφήσουν την πατρίδα τους στρέφοντας το βλέμμα τους στο παρελθόν και επιλέγοντας να αποχαιρετήσουν ό,τι τις συνέδεε με την προηγούμενη ζωή τους.

Αντ. Κανόβα, Εκάβη, 1787. Γύψινο ανάγλυφο.
Η Εκάβη με πομπή από Τρωαδίτισσες προσφέρει πέπλο στην Αθηνά. Possagno, Ινστιτούτο Κανόβα.

➔ Ερωτήσεις - Ασκήσεις

1. Στους στίχους της Παρόδου κυριαρχούν οι λέξεις και οι εκφράσεις που δηλώνουν τον πόνο για την απώλεια της πατρίδας και την επικείμενη ταπεινωτική σκλαβιά. Ποιες αναφορές μαρτυρούν αισιόδοξη εξέλιξη;
2. Έχει υποστηριχθεί η άποψη ότι στον διάλογο της Εκάβης με τον Χορό (στ. 180-197) αναδεικνύεται η μορφή της ως βασίλισσας και ως απλής Τρωαδίτισσας. Ποια σημεία του κειμένου τεκμηριώνουν αυτή την άποψη;

➔ Δραστηριότητες

1. Να παρατηρήσετε τις φωτογραφίες που δίνονται στο ψηφιακό αντικείμενο από διαφορετικές παραστάσεις των *Τρωάδων* και να εκφράσετε την προτίμησή σας σε μια από αυτές. Να αιτιολογήσετε την επιλογή σας.
2. Να γράψετε, να σκηνοθετήσετε και να αναπαραστήσετε έναν διάλογο ανάμεσα σε μια γυναίκα της Τροίας, η οποία θρηνεί μιλώντας για το ζοφερό μέλλον που την περιμένει, και σε έναν γέροντα που έχει διασωθεί και προσπαθεί να την παρηγορήσει δίνοντάς της κουράγιο.

**Ανησυχία των
γυναικών για το πού
θα βρεθούν**

📍 Σε ποιες περιοχές
προτιμά να βρεθεί ο
Χορός;

Πόσα βάσανα ακόμα
ποια κρεβάτια Ελλήνων
με το ζόρι ριγμένη
τέτοια μοίρα
τέτοια νύχτα κατάρα
σκλάβα οικτρή
της Πειρήνης τα σεπτά να μαζεύω νερά.
Αχ, ας ήταν μακάρι
στου Θησέα να με πάνε
την καλύτερη χώρα.

205

210

[αντιστροφή β']

ΧΘ. Μη λάχει και με στείλουν
στον Ευρώτα μονάχα
της Ελένης δουλεύτρα,
στης σκλαβιάς το φαρμάκι
τον Μενέλαο να βλέπω
τον κουρσάρο της Τροίας.
Του Πηγειού τ' άγια χώματα, λένε,
στου Ολύμπου τον ίσκιο
θαλερά καρπερά.
Ας με φέρναν εκεί αν δεν ήταν γραφτό
στη δεϊκή του Θησέα να φτάσω πατρίδα.
Και την Αίτνα παινεύουν
του Ηφαίστου τη γη
αντικρύ στη Φοινίκη
της Σικελίας τα καλά τα βουνά.
Παραδίπλα στο Ιόνιο,
για τον ναύτη που πλέει προς τα κει,
είν' τα μέρη που ο Κράθης λαμπρύνει
με την ξανδιά φλογισμένη του χαίτη
με τις ιερές του πηγές
την καλομάνα αρδεύοντας γη.

215

220

225

230

[229]

Εκάβη (Ευριπίδη, *Εκάβη* / «*Hekuba nga Euripidi*»,
σκην. Ένκε Φεζολλάρι. Δημοτικό Περιφερειακό
Θέατρο Σκόδρας Mijjen, Αλβανία).

ΣΤΙΧΟΙ	ΣΧΟΛΙΑ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ
204-210:	Ο Χορός φαντάζεται το μέλλον που περιμένει τις Τρωαδίτισσες, όταν βρεθούν μακριά από τη χώρα τους. <i>Ποιες καταστάσεις χρωματίζουν αυτό το μέλλον;</i>
214-219:	Οι γυναίκες της Τροίας εκφράζουν στους στίχους αυτούς την ευχή να αποφύγουν μία συγκεκριμένη χώρα στην Ελλάδα. <i>Γιατί;</i>

↪ Ερωτήσεις - Ασκήσεις

1. Στις αναφορές που γίνονται από τον Χορό στους τόπους στους οποίους ενδέχεται να οδηγηθούν οι Τρωαδίτισσες, υπάρχει μια προτίμηση σε φράσεις που σχετίζονται με το νερό, το υγρό στοιχείο, καθώς και με τη γη. Τι υποδηλώνουν αυτές οι επιλογές του ποιητή;
2. Ποια συναισθήματα νομίζετε ότι προκαλούσε στον Αθηναίο θεατή της τραγωδίας η προτίμηση και η ευχή των γυναικών της Τροίας να βρεθούν «*σου Θησέα ... την καλύτερη χώρα*», «*στη θεϊκή του Θησέα ... πατρίδα*»;
3. Ο Ευριπίδης έγραψε «*Θησέως ευδαίμονα χώρα*», ενώ ο Θ. Βαλτινός «*σου Θησέα ... την καλύτερη χώρα*».
  - α. Θεωρείς εύστοχη τη μετάφραση; Πώς θα μετέφραζες εσύ τον στίχο; Χρησιμοποίησε το λεξικό της αρχαίας ελληνικής.
  - β. Ποιες από τις τρεις αρχαίες λέξεις αυτές επιβιώνουν σε οποιαδήποτε μορφή στη νεοελληνική γλώσσα; Έχουν διατηρήσει το νόημα τους;

↪ Δραστηριότητες

1. Η Εκάβη στους στ. 193-197 λέει: «*Άχρηστη στερεμένη γριά άθλιο σκιάχτρο του Άδη, αδύναμο, σε τι σκαλιά πορτιέρισσα ή τι μωρά νταντεύοντας εγώ που είχα της Τροίας όλες τις δόξες;*» και ο Χορός της απαντά: «*Πόσο το κλάμα σου πόσο η κατάντια σου την καρδιά μου ραγίζουν*». Στο βιβλίο του Γιώργη Παπάζογλου *Ονειράτα της καμένης και της άκαυτης Σμύρνης* η Σμυρνια τυφλή Ρεμπέτισσα Αγγέλα Παπάζογλου παραδίδει στον γιο της μια μαρτυρία (δίνεται στο ψηφιακό αντικείμενο). Να συγκρίνετε τα δύο κείμενα ως προς το ύφος και το περιεχόμενο.
2. Στον χάρτη της Μεσογείου, που δίνεται στο ψηφιακό αντικείμενο, να σημειώσετε τους τόπους που αναφέρονται στην Πάροδο.

✓ Αξιολόγηση της ενότητας

ΚΡΙΤΗΡΙΑ	ΚΑΘΟΛΟΥ	ΛΙΓΟ	ΑΡΚΕΤΑ	ΠΟΛΥ
Κατανόησα τον ιδιαίτερο ρόλο της Παρόδου στην αρχαία ελληνική τραγωδία.				
Συνειδητοποίησα τους λόγους για τους οποίους οι γυναίκες της Τροίας θρηνούν.				
Αντιλήφθηκα τη θέση και την έγνοια της Εκάβης ως "μητέρας" όλων των Τρωαδιτισσών.				

➔ Ασκήσεις Αξιολόγησης

Να επιλέξετε τη σωστή απάντηση για κάθε ερώτηση.

1. Ποια εικόνα χρησιμοποιούν οι Τρωαδίτισσες, για να περιγράψουν την πτώση της πόλης τους;

  - α. Την εικόνα ενός δέντρου που κόβεται
  - β. Την εικόνα ενός караβιού που βυθίζεται
  - γ. Την εικόνα μιας κατεστραμμένης από τη φωτιά πόλης
  - δ. Την εικόνα ενός πουλιού που χάνει τα φτερά του
2. Πώς παρουσιάζονται οι Τρωαδίτισσες μετά την πτώση της Τροίας;

  - α. Ως σκλάβες που θα οδηγηθούν στην Ελλάδα
  - β. Ως μελλοντικές βασίλισσες των ελληνικών πόλεων
  - γ. Ως ελεύθερες γυναίκες που θα χτίσουν μια νέα Τροία
  - δ. Ως ιέρειες των ναών των Ελλήνων

(Μπορείτε να δείτε τις σωστές απαντήσεις στη σελίδα 154).

Α΄ ΕΠΕΙΣΟΔΙΟ

στ. 235-519

Ο κήρυκας της μοιραίας πορείας, η προφητεία της Κασσάνδρας για εκδίκηση και οι μαύρες σκέψεις της Εκάβης

Περίληψη

Ο κήρυκας των Αχαιών φέρνει στην Εκάβη την είδηση για την τύχη των γυναικών της βασιλικής οικογένειας. Η Κασσάνδρα προσέρχεται και προσφέρεται πανηγυρικά σε έναν ανόσιο γάμο, αποκαλύπτει πώς θα πάρει εκδίκηση, ενώ ο Ταλθύβιος την ειρωνεύεται. Η Εκάβη κλείνει το επεισόδιο αναφερόμενη στη ζωή της και αναλογιζόμενη το μέλλον της.

Λέξεις-κλειδιά

μαύροι ορισμοί, δούλα για τάφο, πικρός κλήρος, Κασσάνδρα αλλοπαρμένη, ο μνηστήρας μακάριος, χορός όσιος, μοιρολόγια, θα γδικιωθώ, δόξα, δειλία, προσβολές, παινήματα, ναύαγια, η πόλη κουρσεμένη

Πρόλογος

Πάροδος

▶ Α΄ Επεισόδιο

Α΄ Στάσιμο

Β΄ Επεισόδιο

Β΄ Στάσιμο

Γ΄ Επεισόδιο

Γ΄ Στάσιμο

Έξοδος

Πρόσωπα:

ΧΟΡΟΣ

ΤΑΛΘΥΒΙΟΣ

ΕΚΑΒΗ

ΚΑΣΣΑΝΔΡΑ

Μετά την ανάγνωση και επεξεργασία της ενότητας:

- θα είστε σε θέση να κατανοείτε τη λειτουργικότητα των επεισοδίων για την εξέλιξη του μύθου στην τραγωδία,
- θα έχετε μελετήσει τον ρόλο της Κασσάνδρας και θα έχετε ερμηνεύσει το δέος που προκαλεί,
- θα έχετε παρακολουθήσει τη στάση των προσώπων του έργου απέναντι στην ιδιάζουσα συμπεριφορά της Κασσάνδρας,
- θα έχετε αναγνωρίσει τον αγώνα της Εκάβης να σταθεί όρθια στις συμφορές που την βρίσκουν στη ζωή.

Μετά την προσέγγιση του Α΄ Επεισοδίου, θα έχετε καλλιεργήσει τις δεξιότητες:

συνεργατικότητα, παραγωγική μάθηση, διαλεκτική διάθεση, εκφραστική ανάγνωση, διερευνητική μάθηση, κριτική σκέψη, αισθητική αντίληψη.

Νέες ειδήσεις για το μέλλον των Τρωαδιτισσών

Παλιός γνωστός ανακοινώνει νέες συμφορές

☛ Πώς προσφωνεί ο κήρυκας την Εκάβη και τι εκφράζει με τον τρόπο αυτό;

☛ Πώς αντιδρά η Εκάβη στην έλευση του κήρυκα;

Κασσάνδρα και Αγαμέμνωνας

☛ Ποια προτροπή διατυπώνει η Εκάβη για την Κασσάνδρα;

ΧΘ.	Μα να, βιαστικός ἔφ' ἄνη κήρυκας ἀπ' τῶν Δαναῶν τὸν στρατό μαύρους ὀρισμούς κουβαλώντας. Τι μηνύματα ἄλλα να φέρει; Τι να πει; Δούλες εἴμαστε πια τῶν Ἑλλήνων.	235 [230]
ΤΑΛΘ.	Τόσες φορές ἦρθα στὴν Τροία, Εκάβη, τῶν Ἀχαιῶν μαντατοφόρος. Με ξέρεις, ὁ Ταλθύβιος εἶμαι, γυναίκα. Παλιός γνωστός, φέρνω καινούργια εἶδηση.	240
ΕΚΑ.	Τούτο ἦταν, θυγατέρες, πού τόσες ὥρες μ' ἔτρωγε.	
ΤΑΛΘ.	Ἐ λοιπόν, σὰς μοιράσαν, ἀν αὐτό φοβόσασταν.	245
ΕΚΑ.	Ὦχ, ἀνεμοσκορπίσματα. Καὶ πού μας παν; Στὴ Θεσσαλία, στὴ Φθία, στὴ Βοιωτία;	
ΤΑΛΘ.	Κάδε μια σὰς κι ἀλλοῦ, σε ἄλλον. Δὲν κληρωθήκατε ὅλες μαζί.	
ΕΚΑ.	Καὶ σε ποῖον πέσαμε οἱ μαύρες; Ποιανῆς ἡ μοῖρα τὴ λυπήθηκε;	250
ΤΑΛΘ.	Ξέρω, μα ρῶτα με με τὴ σειρά.	
ΕΚΑ.	Τὸ σπλάχνο μου, τὴ δόλια τὴν Κασσάνδρα, ποιος τὴν παίρνει;	
ΤΑΛΘ.	Αὐτὴν ξεχωριστὰ τὴ διάλεξε ὁ ἀναξ Ἀγαμέμνων.	
ΕΚΑ.	Συμφορὰ μου. Δούλα γιὰ τὴ Λακωνίσσα τὴν Κλυταιμνήστρα;	255
ΤΑΛΘ.	Ὁχι. Γιὰ τὸ κρεβάτι τοῦ γυναίκα ἀστεφάνωτη.	
ΕΚΑ.	Τὴν παρθένα τοῦ Φοῖβου πού ἀνυμέναιο ριζικὸ τῆς χάρισε ὁ Ξανδομάλλης;	
ΤΑΛΘ.	Ἄγριος τὸν χτύπησε ἔρωτας γιὰ τὴν ταγμένη κόρη σου.	260
ΕΚΑ.	Πέτα τα, θυγατέρα, τα θεῖα κλειδιά βγάλ' τα ἀπ' τὸ κεφάλι σου τα ἱερά στεφάνια.	
ΤΑΛΘ.	Γιατί; Λίγο τῆς πάει τ' ἀρχοντικὸ κρεβάτι;	
ΕΚΑ.	Καὶ τὸ κορίτσι πού μου πήραν τελευταῖα; Πού εἶναι;	
ΤΑΛΘ.	Γιὰ ποῖα μιλάς; Τὴν Πολυξένη;	265

ΣΤΙΧΟΙ	ΣΧΟΛΙΑ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ
235-237:	Ο Χορός αναγγέλλει την εμφάνιση ενός προσώπου στη σκηνή και δίνει την ιδιότητά του. Είναι ένας κήρυκας, ένας αγγελιαφόρος. <i>Σε ποιους στίχους της Παρόδου είχε προοικονομηθεί η έλευση του κήρυκα;</i>
238-239:	Ο Χορός διατυπώνει δύο ερωτήματα, τα οποία εκφράζουν κάποια αγωνία. Ωστόσο, η τοποθέτηση στον στ. 239 υπογραμμίζει ότι η σημαντική αλλαγή στη ζωή των Τρωαδισσών έχει ήδη επέλθει. Ποιο πρόσωπο θα είναι ο κύριος καθεμιάς και ποιος ο τόπος διαμονής τους, είναι παράμετροι που έχουν πλέον μικρή σημασία.
240-243:	Το νέο πρόσωπο που εμφανίζεται στη σκηνή δίνει την ταυτότητά του και επιβεβαιώνει την ιδιότητα και την αποστολή του. Διερευνήστε την ετυμολογία του ονόματος του κήρυκα.
244:	Η ανησυχία που είχε εκφράσει η Εκάβη στην Πάροδο, τώρα θα επαληθευθεί.
245-248:	Ο Ταλθύβιος ανακοινώνει απερίφραστα και κυνικά την εξέλιξη που σφραγίζει πλέον τη ζωή και το μέλλον των Τρωαδισσών. Ο ποιητής δεν επιλέγει την επιβράδυνση, παρά το ότι η πληροφορία είναι σκληρή για τις γυναίκες. <i>Ποιες λέξεις του κήρυκα υπογραμμίζουν το ότι η μοίρα των γυναικών είναι τραγική;</i>
251:	Ο Ταλθύβιος παραχωρεί στην Εκάβη τη δυνατότητα να ορίσει εκείνη τη σειρά αναφοράς στην τύχη των προσώπων.
252-291:	Ο κήρυκας δίνει σταδιακά πληροφορίες στην Εκάβη για τη μοίρα και το μέλλον των γυναικών της βασιλικής οικογένειας, με τη σειρά που ορίζει η ξεπεσμένη βασίλισσα της Τροίας. Οι θεατές θα ακούσουν για δεύτερη φορά αυτή την ενημέρωση. <i>Ποιο πρόσωπο στον Πρόλογο είχε δώσει την αρχική πληροφόρηση;</i>
252-253:	Η Εκάβη, από όλα της τα παιδιά, ερωτά τον κήρυκα πρώτα για την Κασσάνδρα.
254-263:	Το επόμενο στάδιο στη ζωή της Κασσάνδρας δεν αφέθηκε στο τυχαίο αποτέλεσμα μιας κλήρωσης, αλλά ορίστηκε από την προσωπική επιλογή που έκανε ο ίδιος ο αρχιστράτηγος των Αχαιών (« <i>ἐξαιρέτον ἔλαβεν</i> » στο πρωτότυπο, στον στ. 254).
259:	ανυμέναιος = χωρίς γάμο (α στερητικό + υμέναιος)
259:	Ξανθομάλλης : χαρακτηρισμός του Απόλλωνα.
261-262:	Οι υπηρέτες των θεών (οι ιερείς, οι ιέρειες, οι μάντιες) ήταν και κλειδούχοι των ναών. Επίσης, έφεραν ταινία (μίτρα) ή στεφάνι στο κεφάλι, ως στοιχείο διακριτικό της ιδιότητάς τους. Η Κασσάνδρα πρέπει να αφήσει τα ιερατικά σύμβολα, από τη στιγμή που θα γίνει γυναίκα του Αγαμέμνονα.

**Πολυξένη και
Αχιλλέας**

☛ Πώς απαντά ο κήρυκας
για την τύχη της
Πολυξένης;

**Ανδρομάχη και
Νεοπόλεμος**

Εκάβη και Οδυσσέας

☛ Πώς χαρακτηρίζει η
Εκάβη τον Οδυσσέα;

ΕΚΑ. Γί' αυτήν. Με ποιον μου τη ζευγάρωσαν;
ΤΑΛΘ. Τον τάφο του Αχιλλέα είναι βαλμένη να φυλάει.
ΕΚΑ. Δούλα για τάφο γέννησα η ανόσια;
Τι είναι αυτό το έδιμο
αυτός ο νόμος των Ελλήνων; 270
ΤΑΛΘ. Καλοτύχιζε την κόρη σου. Καλά είναι εκεί που είναι.
ΕΚΑ. Πώς μου τα λες έτσι; Τον ήλιο, τον ήλιο τάχα τότε βλέπει;
ΤΑΛΘ. Μην τη λυπάσαι. Έχει γλυτώσει απ' τα δεινά.
ΕΚΑ. Και η νύφη μου, του Έκτορα του άξιου η Ανδρομάχη,
ποια τύχη βρήκε; 275
ΤΑΛΘ. Κι αυτήν τη διάλεξαν. Ο γιος του Αχιλλέα.
ΕΚΑ. Εμένα τη γριά, που τρέμει το κορμί μου
χωρίς ραβδί στο χέρι, ποιανού με δώσαν σκλάβα;
ΤΑΛΘ. Ο βασιλιάς της Ιθάκης, ο Οδυσσέας θα σε πάρει.
ΕΚΑ. Σπάσ' το το μαύρο σου κεφάλι 280
σκίς' τα τα μάγουλά σου με τα νύχια, Εκάβη.
Συμφορά μου!
Του μιαρού του άνομου πάω δούλα,
του αδικητή
του διπλοπρόσωπου 285
που όλα τ' ανακατεύει η γλώσσα του
που κάνει το άσπρο μαύρο
ο δολοπλόκος.
Κλάφτε με, Τρωαδίτισσες,
χάθηκα η δόλια 290
με τον πικρό τον κλήρο που με βρήκε.
ΧΘ. Δέσποινα, τα δικά σου τ' άκουσες.
Όμως εμένανε ποιος Αχαιός, ποιος Έλληνας την τύχη μου
ορίζει; [292]

Θυσία Πολυξένης. Αττικός μελανόμορφος αμφορέας του Ζωγράφου του Τιμάδη, 6ος αι. π.Χ. Λονδίνο, Βρετανικό Μουσείο.

ΣΤΙΧΟΙ	ΣΧΟΛΙΑ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ
268-270:	Η Εκάβη προσπερνάει την είδηση για την τύχη της Πολυξένης με ένα σύντομο παράπονο και μια φαινομενικά αφελή παρατήρηση, θεωρώντας ότι οι Έλληνες είχαν έθιμο να επιλέγουν γυναίκες, για να φροντίζουν τους τάφους. Οι θεατές γνωρίζουν την τύχη της Πολυξένης από την αναφορά που έχει κάνει ο Ποσειδώνας στον Πρόλογο (στ. 40-41). Τραγική ειρωνεία.
271, 273:	Πολύ συχνά συναντάται στα κείμενα η αντίληψη ότι ο θάνατος είναι προτιμότερος από μια ζωή μέσα σε συμφορές και δυστυχία.
276:	Και η Ανδρομάχη αποδίδεται σε έναν Αχαιό χωρίς κλήρωση. Την επιλέγει ο γιος του Αχιλλέα, ο Νεοπτόλεμος. Ο κήρυκας δεν λέει ρητά το όνομά του, αλλά δεν αποφεύγει την αναφορά στη σχέση του με τον Αχιλλέα.

↪ Ερωτήσεις - Ασκήσεις

1. Με ποιες εκφράσεις ο Ταλθύβιος ανακοινώνει καθέναν από τους αρχηγούς των Αχαιών στη «μοιρασιά» των Τρωαδτισσών και πώς σχολιάζει κάθε «ζευγάρι»; Για ποιους λόγους υπάρχει διαφοροποίηση;
2. Ο Νεοπτόλεμος επιλέγει τη χήρα του Έκτορα, του μεγάλου αντιπάλου του πατέρα του, του Αχιλλέα. Ποια είναι, κατά τη γνώμη σας, τα κίνητρα της επιλογής του Νεοπτόλεμου;
3. Η Εκάβη πληροφορείται ότι ο Οδυσσέας την επέλεξε, για να την πάρει μαζί του. Να σχολιάσετε την αντίδρασή της στο άκουσμα αυτής της είδησης. (Στην απάντησή σας να λάβετε υπόψη σας τα επίθετα που χρησιμοποιούνται).

↪ Δραστηριότητες

1. Στους στίχους 277-278 η Εκάβη, κάνει αναφορά στα γηρατειά της. Να αξιοποιήσετε το υλικό και τη δραστηριότητα που δίνονται στο ψηφιακό αντικείμενο, προκειμένου να προσεγγίσετε τη σημασία που μπορεί να έχει η ηλικία αυτή για τον άνθρωπο.
2. Να συνεργαστείτε σε τετραμελείς ομάδες, να γράψετε, να σκηνοθετήσετε και να αναπαραστήσετε μια σκηνή στην οποία οι Έλληνες αρχηγοί (ο Αγαμέμνονας, ο Μενέλαος, ο Οδυσσέας, ο Νεοπτόλεμος) συζητούν και επιχειρηματολογούν κατά τη μοιρασιά των γυναικών της βασιλικής οικογένειας της Τροίας.
3. Να συγκρίνετε τους τρόπους με τους οποίους παρουσιάζεται ο Οδυσσέας αφενός στις *Τρωάδες* (στ. 283-288) και αφετέρου στο προοίμιο της *Οδύσσειας* (στ. 1-8, μτφρ. Δ. Ν. Μαρωνίτης), το οποίο δίνεται στο ψηφιακό αντικείμενο.

Γαμήλιος Ύμνος Κασσάνδρας

Ο Ταλθύβιος βιάζεται να ολοκληρώσει την αποστολή του

Ⓢ Ποια ανησυχία εκφράζει ο κήρυκας;

Η Κασσάνδρα προσέρχεται τραγουδώντας έναν γαμήλιο ύμνο

Ⓢ Ποια πρόσωπα επικαλείται η ιέρεια στο τραγούδι της;

ΤΑΛΘ.	<p>Αντέστε σεις, φέρτε μου γρήγορα έξω την Κασσάνδρα στον στρατηλάτη να την παραδώσω. Να πάω ύστερα και στους άλλους κείνες που διάλεξαν οι ίδιοι. Έι. Μια στιγμή. Τι λαμπαδιάζει εκεί μέσα; Μην βάλθηκαν τάχα τούτες να καούνε ζωντανές τώρα που είναι στα ξένα να τις πάρουν; Ξέρω, είναι δύσκολο ν' αντέξουν τέτοιες ώρες όσοι έχουν μάθει λεύτεροι. Μέσα τρεχάτε όλοι, μην τις πληρώσω εγώ τις τρέλες τους στους αρχηγούς μας.</p>	<p>[293] 295 300</p>
ΕΚΑ.	<p>Σύχασε, δεν είν' φωτιά. Η κόρη μου έρχεται η Κασσάνδρα, αλλοπαρμένη.</p>	<p>305</p>
	[στροφή]	
ΚΑΣ.	<p>Άνεχε, πάρεχε· φῶς φέρω, σέβω, φλέγω λαμπάσι τόδ' ἱερόν. Χαῖρε ἄναξ Ὑμέναιε. Ο μνηστήρας μακάριος. Ὦρα μου καλή στα πιστρόφια νύφη στο Ἄργος εγώ, τέτοια κλίνη γαμήλια. Παρθενιά. Ὑμέναιε ἀναξ. Μάνα μου, δάκρυα ο κόρφος σου, μάνα, στεναγμοί ο σφαγμένος πατέρας η πολυφίλητη γη μας φωτιές στους γάμους μου ανάβω φως να αστράφει να λάμπει, για σένα Ὑμέναιε, για σένα <i>Εκάτη</i>, φως για των παρθένων τις κλίνες όπως είναι η συνήθεια.</p>	<p>310 315 320</p>

ΣΤΙΧΟΙ	ΣΧΟΛΙΑ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ
294-304:	Μετά την ολοκλήρωση του διαλόγου με την Εκάβη ο Ταλθύβιος στρέφεται στις γυναίκες του Χορού και δείχνει την έγνοια του για τη σωστή εκτέλεση της αποστολής που του έχει ανατεθεί.
301-302:	Η παρατήρηση του κήρυκα υπογραμμίζει και πάλι τη σημασία που έχει για τον άνθρωπο η ελευθερία.
305-306:	Δίνεται η ταυτότητα του προσώπου που εισέρχεται στη σκηνή. Η παρέμβαση της Εκάβης υποκρύπτει ένα λεπτό τόνο ειρωνείας, καθώς καθησυχάζει τον Ταλθύβιο με αναφορά στην εμφάνιση ενός προσώπου που δεν ενεργεί λογικά και με τον τρόπο που επιβάλλει η κατάσταση.
307:	Στη σκηνή εμφανίζεται η Κασσάνδρα, η κόρη της Εκάβης, που ήταν αφιερωμένη στον Απόλλωνα. Φοράει το φόρεμα της ιέρειας, κρατάει δάδες, που χρησιμοποιούνταν ως λαμπάδες σε γαμήλιες τελετές, και τραγουδάει έναν νυφικό ύμνο που έψαλλαν οι συνοδοί της νύφης στον γάμο. Απευθύνεται στον Υμέναιο, θεότητα που προστάτευε τον γάμο.
307-309:	Μετάφραση των στίχων: « <i>Κράτα ψηλά, φέγγε, / φως φέρνω, λατρεία προσφέρω, φωτίζω / με λαμπάδες αυτό το ιερό. / Χαίρε, άρχοντα Υμέναιε</i> ». Για ποιο λόγο ο μεταφραστής επιλέγει να αφήσει το πρωτότυπο κείμενο στους στίχους αυτούς;
306-338:	Η Κασσάνδρα βρίσκεται σε έκσταση, σε ιερή μανία. Ο λόγος της μοιάζει με ασυνάρτητο παραλήρημα, στο οποίο φαίνεται να ανακατεύονται, χωρίς λογική σύνδεση, πρόσωπα και γεγονότα από όλες τις φάσεις της ζωής της.
311:	πιστρόφια = η πρώτη επίσκεψη ή το πρώτο επίσημο τραπέζι των νεόνυμφων μετά τον γάμο, στο σπίτι των γονέων του γαμπρού.
319:	<i>Ποιες φωτιές θα ανάψει η ένωση της Κασσάνδρας με τον Αγαμέμνονα;</i>
321:	Η Εκάτη ήταν θεότητα που συνδεόταν με τη σελήνη, τη μαγεία και τη νεκρομαντεία. Την απεικόνιζαν να κρατάει πυρσούς.
321:	υμέναιος = γαμήλιο άσμα και εξελικτικά ο γάμος ως θεσμός και τελετή.

➔ Δραστηριότητες

Στο ψηφιακό αντικείμενο να στολίσετε την Κασσάνδρα σαν νύφη και να διατυπώσετε πιθανές εκφράσεις που θα λέγονταν σε κάθε περίπτωση.

Η Εκάτη με πυρσούς.
Ερυθρόμορφη υδρία του
Ζωγράφου του Λονδίνου,
430 π.Χ. Λονδίνο, Βρετανικό
Μουσείο.

**Αντίδραση του Χορού
και της Εκάβης**

☛ Από ποιον θεό ζητάει
βοήθεια η Εκάβη και
γιατί απευθύνεται σ’
αυτόν;

☛ Πώς αντιμετωπίζει η
Εκάβη την Κασσάνδρα;

☛ Ποια προτροπή
απευθύνει στον Χορό;

[αντιστροφή]

Μπερ στον χορό, σήκω το πόδι,
φτερά φτερά, 325
με τον πατέρα όπως τότε, μακάριοι.
Ο χορός όσιος,
σύρε, Απόλλωνα, τώρα.
Για τον ναό σου μέσα στις δάφνες θυσιάζω.
Παρθενιά. Παρθενιά. Υμέναιε. 330
Χόρευε, μάνα, λύγα το πόδι
σεισ’ το κορμί
ακολουδά με με τ’ άγια σου βήματα.
Τον Υμέναιο αλαλάχτε
τραγούδια χαρούμενα 335
ιαχές για τη νύφη.
Κορίτσια της Φρυγίας με τα ωραία σας πέπλα,
υμνήστε τους γάμους μου
τον άνδρα που η μοίρα στην κλίνη μου στέλνει.

ΧΘ. Άνασσα, πιάσ’ την αλαφροϊσκιωτη 340
μην ξεφύγει κατά των Αχαιών το στρατόπεδο.
ΕΚΑ. Ήφαιστε, συ κρατάς τους πυρσούς στον ανθρώπων
τους γάμους
όμως τούτη την άγρια φλόγα που αναδεύεις, πώς να
την αντέξω.
Θυγατέρα, πού να το βάλει ο νους μου
πως θα ’κανα με το στανιό 345
μες στα σπαδιά τ’ αργίτικα και τα κοντάρια τις χαρές σου;
Δωσ’ μου τη δάδα εμένα. Με τη φωτιά μην παίζεις έτσι
αλλοπαρμένη.
Δόλια μου, οι συμφορές σου
δεν σου ’βαλαν μυαλό. Δεν σ’ άγγιξαν.
Πάρτε τους μέσα τους δαυλούς, γυναίκες. 350
Με μοιρολόγια σκεπάστε τα νυφιάτικα τραγούδια της.

[352]

ΣΤΙΧΟΙ	ΣΧΟΛΙΑ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ
340-341:	Οι Τρωαδίτισσες αδυνατούν να αντιληφθούν τη σημασία των λόγων και των ενεργειών της Κασσάνδρας και προτρέπουν την Εκάβη να συγκρατήσει την κόρη της.
344-349:	Η Εκάβη δεν μπορεί να κατανοήσει ούτε αυτή το βαθύτερο νόημα των λόγων της κόρης της. Γι' αυτό, θεωρεί ότι η συμπεριφορά της στερείται σύνεσης και συνάφειας με την πραγματικότητα.
350-351:	Η Εκάβη προτρέπει τον Χορό να καλύψει το γαμήλιο τραγούδι της Κασσάνδρας με ένα θρήνο για τη βίαιη ανόσια ένωση της κόρης της με τον αρχιστράτηγο των Αχαιών.

↪ Ερωτήσεις - Ασκήσεις

1. Ποιο ρόλο έχουν στη ζωή της Κασσάνδρας τα πρόσωπα που αναφέρει στον ύμνο της;
2. Ποιες εκφράσεις της Κασσάνδρας δηλώνουν πανηγυρικό τόνο; Πώς αισθάνονται οι θεατές γνωρίζοντας το μέλλον της;
3. Ποιες πράξεις και ποια έθιμα που σχετίζονται με τον γάμο αναφέρει η Κασσάνδρα στον υμέναιο;
4. Πολλοί κριτικοί του θεάτρου υποστηρίζουν ότι η Κασσάνδρα είναι το κατεξοχήν τραγικό πρόσωπο της τραγωδίας που παρακολουθούμε. Πώς κρίνετε την άποψη αυτή με την ως τώρα δράση των προσώπων του έργου στη σκηνή; Γιατί;

↪ Δραστηριότητες

1. Στο ψηφιακό αντικείμενο να συγκρίνετε την εμφάνιση της Κασσάνδρας από το Εθνικό Θέατρο (1991) με αυτήν από το Θέατρο Τέχνης Καρόλου Κουν (1979). Ποια απόδοση σας αρέσει περισσότερο και γιατί;
2. Στους στίχους 157-168 από το ποίημα του Διονύσιου Σολωμού, *Ο Λάμπρος*, (βλ. στο ψηφιακό αντικείμενο) τονίζεται ο παραλογισμός της μάνας για τα δύο νεκρά της παιδιά. Να συγκρίνετε τους στίχους 331-339 των *Τρωάδων* με τους στίχους του Σολωμού και να εντοπίσετε ομοιότητες και διαφορές.
3. Συζητήστε στη σχολική τάξη την πρώτη εμφάνιση της Κασσάνδρας και τον γαμήλιο ύμνο της. Ποια συναισθήματα σας δημιουργήθηκαν; Να απαντήσετε με αναφορές στο κείμενο.
4. Η *όψις* αποτελεί ένα από τα κατά ποιόν μέρη της τραγωδίας και αφορά τα στοιχεία μορφής της θεατρικής σκηνής (πρόσωπα, μάσκες, ενδυμασία, σκηνικά αντικείμενα, κινήσεις). Συζητήστε ως τάξη πώς φαντάζεστε τη σκηνή του θεάτρου στην υποεπέννητα αυτή.

Προφητεία της Κασσάνδρας για τιμωρία των Αχαιών

Η εκδίκηση της
Κασσάνδρας

ΚΑΣ.	<p>Μάνα, στεφάνωσε το νικηφόρο μου κεφάλι χαίρε με τους βασιλικούς μου γάμους πέμπε με, μη βαρυγομάς πέμπε με, μάνα. Αν ο Λοξίας υπάρχει, πικρότερα παντρολογήματα κι απ' της Ελένης θα βρει με μένα ο βασιλιάς των Αχαιών, ο δοξασμένος Αγαμέμνων. Θα τον σκοτώσω, θα ρημάξω το παλάτι του θα γδικιωδῶ τ' αδέρφια μου και τον πατέρα. Φτάνει ως εδώ. Ας μη δρηνήσουμε για το τσεκούρι που πάνω μου και πάνω σ' άλλους πέφτει ούτε για μητροκτόνες αγωνίες που οι γάμοι μου θα προκαλέσουν ούτε για της σειράς του Ατρέα το ξεκλήρισμα. Τούτη η πόλη πιο τυχερή απ' των Αχαιών θα φαίνεται. Αλαφροϊσκιωτη, όμως για λίγο σταματάω τις προφητείες. Για μιας γυναίκας το πουκάμισο για ένα πάθος, για μιαν Ελένη αφάνισαν χιλιάδες κόσμο αυτοί. Ο πολύξερος στρατηγός τους για το χειρότερο έχασε ό,τι ακριβό: Γλύκα του σπιτιού, χαρά των τέκνων, για του αδερφού του το χατίρι, χαράμι μιας γυναίκας που μοναχή της το 'σκασε. Κανένας δεν την έκλεψε. Ήρθαν εδώ και πέδαιναν στου Σκάμανδρου τις όχθες όχι γιατί τους πάτησαν τη χώρα μήτε γιατί τους πήραν τα ψηλά της κάστρα. Κι όσους ο Άρης χτύπησε, άκλαφτους, ασαβάνωτους, αφίλητους απ' τα παιδιά τους, τους τρώει η ξένη γη. Τα ίδια γίνονταν πίσω στα σπίτια τους.</p>	<p>[353]</p> <p>355</p> <p>360</p> <p>365</p> <p>370</p> <p>375</p> <p>380</p>
------	--	--

Συμφορές του
πολέμου για νικητές
και ηττημένους

ΣΤΙΧΟΙ	ΣΧΟΛΙΑ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ
352-355:	Σε αντίθεση με την προτροπή της Εκάβης στον Χορό, να ανταλλάξει τον υμέναιο με έναν θρήνο για την κόρη της, η Κασσάνδρα ζητά από τη μητέρα της να τη στείλει με χαρά στον νέο της σύζυγο, τον Αγαμέμνονα.
356:	Λοξίας: όνομα του Απόλλωνα που δίνει αμφίσημους (λοξούς) χρησμούς και προφητεύει τα μελλούμενα.
360:	θα γδικιωθώ (ποιητικός τύπος) = θα εκδικηθώ
361-364:	Η Κασσάνδρα προφητεύει τον θάνατο τον δικό της και του Αγαμέμνονα από την Κλυταιμνήστρα, χωρίς να αναφέρει το όνομά της. Ως βασική αιτία προτάσσει τον γάμο της με τον αρχηγό των Αχαιών.
363:	μητροκτόνες αγωνίες: υπονοείται στον στίχο αυτό η μητροκτονία της Κλυταιμνήστρας από τον γιο της Ορέστη. Πάλι ως αιτία η Κασσάνδρα προτάσσει τον γάμο της με τον Αγαμέμνονα.
363-364:	Οι συμφορές που θα προκληθούν από τον ανίερο γάμο Αγαμέμνονα-Κασσάνδρας θα προκαλέσουν στον οίκο των Ατρείδων μεγαλύτερα δεινά από αυτά της Τροίας.
370-384:	Σε μια εκτενή αφήγηση, στην προσπάθειά της να καταδείξει τη ματαιότητα του πολέμου, η Κασσάνδρα παραθέτει μια σειρά από φιλειρηνικές εικόνες οικογενειακής θαλπωρής τις οποίες αντιπαραβάλλει με τις συμφορές των Ελλήνων στο πεδίο της μάχης.

➔ Ερωτήσεις - Ασκήσεις

1. Ο μονόλογος της Κασσάνδρας χαρακτηρίζεται από αντιθέσεις. Αφού τις εντοπίσετε, να εξηγήσετε με ποιο σκοπό, κατά τη γνώμη σας, τις χρησιμοποιεί ο ποιητής.
2. Στους στ. 365-386 ο Ευριπίδης, με το στόμα της Κασσάνδρας, εκπέμπει μήνυμα επίκαιρο για ένα γεγονός που θα συμβεί. Τι, κατά τη γνώμη σας, καταλαβαίνουν οι θεατές της Αθήνας του 415 π.Χ. παρακολουθώντας την παράσταση; Τι πέτυχε ο ποιητής χρησιμοποιώντας την Κασσάνδρα, για να στείλει το μήνυμά του;

➔ Δραστηριότητες

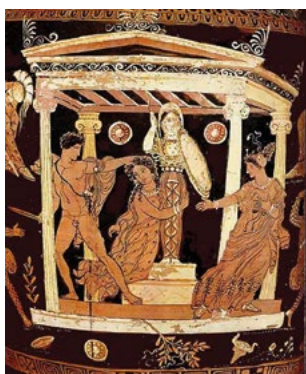
Στους στ. 367-369 η Κασσάνδρα κατηγορεί την Ελένη. Στην τραγωδία του *Ελένη* ο Ευριπίδης παρουσιάζει την ηρωίδα να έχει κατηγορηθεί άδικα ως υπαίτια για την καταστροφή της Τροίας. Αυτή η εκδοχή του μύθου εμπνέει και τον ποιητή Γ. Σεφέρη στη δημιουργία της δικής του *Ελένης* (μπορείτε να ακούσετε απόσπασμα του ποιήματος στο ψηφιακό αντικείμενο). Να συζητήσετε σε ομάδες και να εκφράσετε τα συναισθήματά σας για την *Ελένη*, αφού επισημάνετε το θέμα το οποίο, κατά τη γνώμη σας, πραγματεύεται ο Σεφέρης.

**Θυσία των Τρώων για
την πατρίδα**

**Τα παραδείγματα του
Έκτορα και του Πάρη**

**Ο πόλεμος ως μέσο
υπεράσπισης της
πατρίδας**

Χήρες πεθαίνουν οι γυναίκες
 άκληροι οι γονιοί τους, που μάταια τους ανάστησαν,
 χωρίς κανείς να βρίσκεται αίμα στο μνήμα τους να στάξει.
 Νάτο το εγκώμιο για τέτοια εκστρατεία.
 Τ' άλλα, τα αισχρά που έγιναν, καλύτερα να μην τα πω. 385
 Ούτε μου πάει να ιστορήσω αδλιότητες.
 Όμως οι Τρώες – τέτοια ωραία τιμή -
 για την πατρίδα πέθαιναν.
 Κι όσους αφάνιζε το δόρυ
 οι φίλοι τα σκηνώματά τους φέρναν πίσω, 390
 από χέρια αγαπημένα στολισμένους,
 στο χώμα τη δικής τους γης τούς δάβανε.
 Κείνοι που απ' τις μάχες πάλι γλύτωναν,
 με τα παιδιά, με τις γυναίκες τους ζούσαν την κάθε μέρα.
 Χαρές που λείψανε από τους εχθρούς μας. 395
 Όσο για την πικρή τη μοίρα του Έκτορά σου, άκου:
 Πέθανε μεσ' στους αντρειωμένους ο καλύτερος.
 Και η δόξα του, επειδή ήρθαν οι Αχαιοί εδώ.
 Αν είχαν μείνει σπίτια τους, η αξία του θα 'χε χαθεί.
 Ο Πάρης πάλι, του Δία πήρε την κόρη. 400
 Αν είχε άλλη παντρευτεί, κανείς δεν θα τον μάθαινε.
 Τον πόλεμο ο φρόνιμος πρέπει να τον αποφεύγει.
 Μ' αν τύχει κι έρθει, η μύρτος είναι φύλλο ατίμητο,
 για την πατρίδα να πεθάνεις.
 Ντροπή είναι να χαθείς από δειλία. 405
 Γι' αυτό δεν πρέπει, μάνα, να θρηνείς
 μήτε για την πατρίδα μήτε για τους γάμους μου.
 Έτσι είναι που θα ξεκληρίσω
 όσους μισούμε και οι δυο.
 Πόσο γλυκά χαιρεσαι τις συμφορές σου 410
 και ανιστοράς τα ανιστόρητα.

[408]

Η Κασσάνδρα αγκαλιάζει το άγαλμα της Αθηνάς για να σωθεί.
 Ερυθρόμορφος ελικωτός κρατήρας του Ζωγράφου του Λυκούργου,
 περ. 360 π.Χ. Νάπολη, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

ΣΤΙΧΟΙ	ΣΧΟΛΙΑ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ
387-392:	Προτάσσοντας το ιδεώδες του ένδοξου θανάτου η Κασσάνδρα προχωρά σε σύγκριση των Ελλήνων και των Τρώων, για να δείξει ότι ο πόλεμος είναι θεμιτός, όταν υπαγορεύεται από την αγάπη για την πατρίδα.
389-392:	Τα στεφάνια συνόδευαν τους αρχαίους Έλληνες σε πολλές εκφάνσεις της ζωής τους (συμπόσια, αθλητικούς αγώνες, λατρευτικές τελετές, γάμος) και στον θάνατό τους. Τα στεφάνια από αρωματικά φυτά κάλυπταν τη δυσοσμία του νεκρού σώματος και συνέβαλλαν στη συμβολική αντίθεση ανάμεσα στην ευωδία της ζωής και τη δυσωδία του θανάτου.
390:	σκηνώματα = τα νεκρά σώματα (σήμερα: τα λείψανα αγίων)
402-404:	Οι στίχοι αυτοί, που έχουν τον χαρακτήρα γνωμικού (ιδιαίτερα ο στίχος 402), είναι μια προσπάθεια του ποιητή να ισορροπήσει ανάμεσα στον φιλειρηνισμό και το ηρωικό ιδεώδες.
406-409:	Η Κασσάνδρα προτρέπει τη μητέρα της να μη θρηνεί για τον επικείμενο γάμο της, αφού αυτός θα προκαλέσει την καταστροφή των Ατρείδων. Έτσι εξηγείται, κατά κάποιο τρόπο, λογικά η στάση της, αφού η χαρά της δεν σχετίζεται με τον γάμο αυτόν καθ' εαυτόν, αλλά πηγάζει από την προσδοκία της εκδίκησης και της τιμωρίας για τους Έλληνες.

↪ Ερωτήσεις - Ασκήσεις

Ο μονόλογος της Κασσάνδρας θεωρείται από πολλούς μελετητές ως απάντηση/αντίδραση στον πόνο που εκφράζεται με τη μονωδία της Εκάβης στην Πάροδο. Είναι, κατά τη γνώμη σας, βάσιμη αυτή η άποψη; Γιατί;

↪ Δραστηριότητες

1. Στην παράσταση *Τρωάδες*, σε σκηνοθεσία Βαγγέλη Θεοδωρόπουλου (βλ. ψηφιακό αντικείμενο) η ηθοποιός Μαρία Κίτσου υποδύεται την Κασσάνδρα. Να καταγράψετε τις σκέψεις και τα συναισθήματα που σας δημιουργήθηκαν μετά την παρακολούθηση του αποσπάσματος σε συνδυασμό με το κείμενο της ενότητας που διαβάσαμε. Το κείμενό σας να αναρτηθεί στο ηλεκτρονικό περιοδικό του σχολείου σας με τη μορφή (μικρής) θεατρικής κριτικής.
2. Ένα από τα κατά ποιόν μέρη της τραγωδίας είναι η λέξις, δηλαδή, η γλώσσα του έργου (το ύφος, το λεξιλόγιο και η ποικιλία των εκφραστικών μέσων). Εργαζόμενοι κατά ομάδες, να παρουσιάσετε τη γνώμη σας για την εκφραστικότητα του λόγου, δίνοντας έμφαση στον τρόπο με τον οποίο ο ποιητής χρησιμοποιεί το ρήμα (εγκλίσεις, χρόνοι, πρόσωπα), για να πετύχει δραματικότητα στην υποεπέννητα αυτή.

ΣΤΙΧΟΙ	ΣΧΟΛΙΑ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ
426-432:	Ο Ταλθύβιος απευθύνεται στην Εκάβη, την οποία αποκαλεί <i>λάτριν</i> (= δούλα, υπηρέτρια), ενώ η σύζυγος του Οδυσσέα, η Πηνελόπη, χαρακτηρίζεται « <i>σώφρων γυνή</i> » (βλ. στο πρωτότυπο στ. 426-427: « <i>σώφρονος δ' ἔση λάτρις γυναικός</i> »). Η Κασσάνδρα απευθυνόμενη στον κήρυκα χρησιμοποιεί την ίδια λέξη (στο πρωτότυπο κείμενο: « <i>ἤ δεινὸς ὁ λάτρις</i> »).
432:	λακές = υπηρέτης ντυμένος με ειδική στολή, άνθρωπος που εξυπηρετεί τα συμφέροντα κάποιου με δουλοπρεπή συμπεριφορά
437-450:	Η Κασσάνδρα εγκαταλείπει την προφητεία για τη μητέρα της και κάνει εκτενή αναφορά στις συμφορές που περιμένουν τον Οδυσσέα στο πολυετές ταξίδι της επιστροφής.

➔ Ερωτήσεις - Ασκήσεις

1. Αφού διαβάσετε το σχόλιο για τους στ. 426-432 και αφού δείτε στο Λεξικό της Αρχαίας Ελληνικής τις σημασίες της λέξης "λάτρις", να μελετήσετε λεξιλογικά το ρήμα λατρεύω και τα παράγωγά του.
2. Να διαβάσετε τους στ. 425-426: *έλα ομορφούλα για τον Στρατηλάτη./ Συ γριά, Εκάβη... Σε φρόνιμη γυναίκα θα είσαι δούλα*. Τι σκοπεύει να προκαλέσει ο Ταλθύβιος με τις λέξεις που επιλέγει; Ποια λέξη δικαιολογεί την οργισμένη αντίδραση της Κασσάνδρας; Να λάβετε υπόψη σας ότι η Κασσάνδρα είναι ιέρεια και η Εκάβη βασίλισσα.

➔ Δραστηριότητες

1. Στους στίχους 412-428 ο Ταλθύβιος, με όσα λέει, δείχνει τον χαρακτήρα του. Με ένα «περίγραμμα-χαρακτήρα» να τον παρουσιάσετε, γράφοντας στο εσωτερικό του περιγράμματος τα συναισθήματά του και στο εξωτερικό τα επίθετα με τα οποία τον χαρακτηρίζετε.
2. Στο ψηφιακό αντικείμενο που δίνεται και αναφέρεται στον εκφοβισμό και τη σχέση του με τα αισθήματα κατωτερότητας, να βρείτε πληροφορίες που έχουν συγκεντρώσει και δημοσιεύσει οι μαθητές και οι μαθήτριες του Πειραματικού Λυκείου Ρεθύμνου. Σύμφωνα με αυτές, να αξιολογήσετε τη συμπεριφορά του Ταλθύβιου απέναντι στην Κασσάνδρα και στην Εκάβη.
3. Στους στίχους 417-421 παρουσιάζεται ο έρωτας ως συμφορά. Αξιοποιώντας τις εικόνες και το χορικό της Μήδειας, που υπάρχουν στο ψηφιακό αντικείμενο, να συζητήσετε για τον έρωτα ως ευλογία και ως κατάρρα.

Η προφητεία της Κασσάνδρας για το τέλος του Αγαμέμνονα και το δικό της

Το τραγούδι του αποκαιρτισμού

➤ Σε ποιους απευθύνεται η Κασσάνδρα;

Χ0.

Η Κίρκη παραπέρα που κάνει χοίρους τους ανθρώπους,
 Ναυάγια στην πικρή τη θάλασσα.
 Λωτού λαχτάρα λησμονιάς. Του ήλιου οι αγνές γελάδες, 445
 που οι σάρκες τους, με ανθρωπίνη λαλίτσα
 πικρά γι' αυτόν θα μαρτυρήσουνε μια μέρα.
 Και για να τελειώνω:
 Ζωντανός στον Άδη θα διαβεί, απ' την Αχερουσία θα γλυτώσει
 χίλια κακά φτάνοντας σπίτι του θα βρει. 450
 Τώρα τι κάδομαι και λέω τα όσα θα πάθει ο Οδυσσέας;
 Γρήγορα τράβα. Με τον νυμφίο στον Κάτω Κόσμο
 θα παρδούμε.
 Άδλιος, άδλια, νύχτα θα ταφείς κρυφά απ' τον ήλιο
 συ που θαρρείς πως κάτι είσαι, αρχιστράτηγε των Δαναών.
 Και το κορμί μου εμένα, ιέρειας του Απόλλωνα, 455
 ριγμένο στο φαράγγι, γυμνό θα το ξεβράσουν τα νερά
 κοντά στον τάφο του γαμπρού. Τα όρνια
 θα το κατασπαράξουν.
 Στέφανα του αγαπημένου μου θεού,
 στολίδι μεταρσίωσης, γεια σας.
 Πάνε πια οι γιορτές της ευφροσύνης. 460
 Σπαραγμός των σπλάχνων μου, άχραντη ακόμα,
 φευγάτε από μένα.
 Στον γρήγορο άνεμο τα δίνω,
 σε σένα να τα φέρει, βασιλέα Προφήτη.
 Πού είναι το πλοίο του στρατηγού; Πού πρέπει να μπαρκάρω;
 Μη χασομεράς, μην περιμένεις να φουσκώσει αέρας
 τα πανιά σου. 465
 Πάρε με από δω, μακριά στα ξένα, Ερινύα.
 Ακριβή γενέθλια γη μου. Χαίρε, μητέρα. Μην κλαις για μένα.
 Αδέρφια μου στο μαύρο χώμα, πατέρα που μας γέννησες,
 θα ανταμωδούμε γρήγορα. Νικηφόρα θα 'ρθω ανάμεσά σας
 αφού χαλάσω πρώτα των Ατρείδων το σπίτι 470
 που στάθηκε η συμφορά μας.
 Γυναίκες της γριάς Εκάβης, δεν βλέπετε
 η αρχόντισσα που έπεσε χάμω αλαλιασμένη;
 Σκληρόκαρδες, τι την κοιτάτε; Αβοήθητη θα την αφήσετε;
 Στυλώστε τη στα πόδια της. 475 [461]

ΣΤΙΧΟΙ

ΣΧΟΛΙΑ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ

- 452-457: Η Κασσάνδρα προβαίνει σε μια σκληρή περιγραφή των όσων θα συμβούν σε εκείνη και στον Αγαμέμνονα, ύστερα από την ανίερη ένωσή τους.
- 472-475: Από την προτροπή της Κασσάνδρας προς τις γυναίκες του Χορού, καταλαβαίνουμε ότι, στο άκουσμα των λόγων της κόρης της, η Εκάβη σωριάζεται στο έδαφος.

Αντ. Φρ. Καλέ, Ο Οδυσσέας μπαίνει στην Τροία, 1780. Σχέδιο με μελάνι.
Νέα Υόρκη, Μητροπολιτικό Μουσείο Τέχνης.

↪ Ερωτήσεις - Ασκήσεις

1. Ο στ. 453 «Άθλιος, άθλια, νύχτα θα ταφείς κρυφά απ' τον ήλιο» αποδίδει μεταφραστικά τον στ. 446 του Ευριπίδη από το πρωτότυπο «ἢ κακός κακῶς ταφήσῃ νυκτός, οὐκ ἐν ἡμέρᾳ». Θεωρείτε επιτυχημένη την επιλογή του μεταφραστή; Να δικαιολογήσετε την απάντησή σας.
2. Γιατί η Κασσάνδρα επικαλείται στον στ. 466 την Ερινύα, ενώ είναι ιέρεια του Απόλλωνα; Να απαντήσετε, αφού αναζητήσετε στο διαδίκτυο πληροφορίες σχετικά με τις Ερινύες και τον ρόλο τους στη ζωή των ανθρώπων.

↪ Δραστηριότητες

Η Κασσάνδρα συνεχίζει να εμπνέει τη σύγχρονη καλλιτεχνική δημιουργία. Με βάση το υλικό του ψηφιακού αντικειμένου, να σχεδιάσετε τη συνάντησή και να φανταστείτε τον διάλογο της σύγχρονης Κασσάνδρας με τη μυθική.

ΣΤΙΧΟΙ

ΣΧΟΛΙΑ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ

- 479-481: Η Εκάβη μάταια ζητάει τη βοήθεια των θεών. Κανείς δεν έχει μείνει, για να βοηθήσει την Τροία και την οικογένειά της, όπως έχει ήδη επισημάνει ο Ποσειδώνας στον Πρόλογο.
- 482-488: Η Εκάβη επιλέγει να αναφερθεί στις καλές μέρες που έζησε στην Τροία, κάτι που έκανε και στο τέλος του Προλόγου.

J.J. Lefebvre, Θάνατος Πριάμου, 1861.

➔ Ερωτήσεις - Ασκήσεις

1. Στους στ. 489-497 η Εκάβη επανέρχεται με τον θρήνο της στους ανθρώπους που έχασε. Δικαιολογείται αυτή η επανάληψη;
2. Στο πρωτότυπο, στον στ. 490, ο Ευριπίδης γράφει «*δούλη γυνή γραῦς Ἑλλάδ' εἰσαφίξομαι*».
  - α) Ποιες λέξεις και με ποια σημασία χρησιμοποιούνται και στα Νέα Ελληνικά;
  - β) Για ποιο λόγο η Εκάβη χαρακτηρίζει την κατάσταση της αυτή ως "απ' όλα το χειρότερο" (στ. 498);

🕒 Σε ποιες πιθανές καταστάσεις της ζωής ως σκλάβας αναφέρεται η Εκάβη;

Δυστυχισμένη μάνα και ξεπεσμένη βασίλισσα

Ἡ πορτιέρισα να σούρνω τα κλειδιά
 - ακούς; ἡ μάνα του Ἴκτορα - ἢ να ζυμώνω.
 Στο χῶμα θα κοιμάμαι με την πιασμένη πλάτη μου
 εγώ, ἡ μαθημένη στα βασιλικά κρεβάτια.
 Κουρέλι μέσα στα κουρέλια, μέσα στα ξεσκισμένα μου
 πουκάμισα. 505

Τέτοια ντροπή.
 Πόσα τραβάω, τι θα τραβήξω ἀκόμα ἡ δόλια
 για μίας γυναίκα τα παντρολογήματα.
 Κασσάνδρα, θυγατέρα αλλοπαρμένη μου, ταγμένη
 των θεών,
 τι συμφορά, τι συμφορά ἡ δυσία της παρθενιάς σου. 510

Κι εσύ, ἀμοιρη Πολυξένη, πού να κείτεσαι;
 Τόσα παιδιά που γένησα κι οὔτε ἕνας γιος
 οὔτε μια κόρη, να μου κρατήσουνε το χέρι τώρα.
 Γιατί με ανασηκώνετε; Τι περιμένετε ἀπό μένα πια;
 Ρίχτε με σ' ἕνα στρώμα 515

βάλτε μια πέτρα στο κεφάλι μου
 να πέσω να χαθῶ ν' αδειάσει ὅλη ἡ καρδιά μου
 ἀπό το κλάμα.
 Εγώ ἡ σκλάβα, που ἄλλοτε ἡ Τροία καμάρωνε
 ὅταν πέρναγα.
 Κανέναν μην πείτε ευτυχισμένο πρὶν πεθάνει. [510]

Ἡ ἀτίμωση τῆς Κασσάνδρας ἀπὸ τὸν Αἴαντα. Ἀττικὴ μελανόμορφη κύλικα, περ. 550 π.Χ. Μόναχο, Κρατικὴ συλλογὴ ἀρχαιοτήτων.

ΣΤΙΧΟΙ	ΣΧΟΛΙΑ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ
500-506:	Το γεγονός ότι η Εκάβη θα είναι στην υπηρεσία της Πηνελόπης είναι υποτιμητικό για μια βασίλισσα, αλλά ανάλογα με τα καθήκοντά της θα είχε και αντίστοιχη εξουσία ανάμεσα στους οικιακούς δούλους. <i>Τι νομίζετε ότι την πονάει περισσότερο;</i>
519:	τῶν δ' ευδαιμόνων μηδένα νομίζετ' ευτυχεῖν, πρὶν ἄν θάνη: η Εκάβη ολοκληρώνει τον λόγο της με ένα γνωμικό που θυμίζει πολύ τη ρήση του Σόλωνα που απευθυνόμενος στον Κροίσο είπε το γνωστό «μηδένα προ του τέλους μακάριζε».

➔ Ερωτήσεις - Ασκήσεις

1. Η Εκάβη θρηνεί μονολογώντας, όπως έκανε και στον Πρόλογο. Ποιες διαφορές διαπιστώνετε μεταξύ του πρώτου και του δεύτερου θρήνου; Σε ποια περίπτωση οι θεατές συμπάσχουν μαζί της περισσότερο; Γιατί;
2. Ο λόγος της Εκάβης είναι γεμάτος εικόνες (ακουστικές, οπτικές, κ.λπ.). Αφού τις εντοπίσετε, να παρουσιάσετε το, κατά τη γνώμη σας, αισθητικό αποτέλεσμα που προκαλούν.
3. Με ποιους στίχους του μονολόγου της η Εκάβη αναφέρεται στην απόλυτη μοναξιά της;
4. Η ευδαιμονία (ευτυχία) είναι βασική έννοια στη φιλοσοφική σκέψη των αρχαίων Ελλήνων. Τι δείχνει η Εκάβη ότι την έκανε ευτυχισμένη και τι δυστυχισμένη; Τι χρειαζόμαστε εμείς σήμερα, για να είμαστε ευτυχείς;

➔ Δραστηριότητες

1. Η στάση του σώματος δεν εκφράζει μόνο το συναίσθημα, αλλά και το επιβάλλει, όπως έχουν δείξει διάφορες μελέτες. Κάντε μέσα στην τάξη ένα θεατρικό πείραμα με ψυχολογικές προεκτάσεις. Κάποιοι/-ες εθελοντές/-τριες μπορούν να διαβάσουν την υποενότητα προς το κοινό της τάξης πρώτα σε όρθια στάση και μετά πεσμένοι/-ες. Στη συνέχεια, να συζητήσετε (α) πώς ένιωσε κάθε πρόσωπο από την αλλαγή της στάσης και (β) πώς ένιωσε κάθε φορά το κοινό.
2. Να διαβάσετε (στο ψηφιακό αντικείμενο) την ιστορία του Κροίσου και του Σόλωνα και να την διηγηθείτε στους συμμαθητές/στις συμμαθήτριάς σας σαν παραμύθι. Να διαλέξετε τον κατάλληλο τόπο, τη βιβλιοθήκη ή το προαύλιο. Στην τάξη μπορείτε να βάλετε τις καρέκλες σε ημικύκλιο, να σβήσετε τα φώτα και να ανάψετε ένα κεριά. Με αφορμή τον στ. 519, να προσπαθήσετε να εντάξετε την ιστορία της Εκάβης μέσα στη διήγηση της ιστορίας του Σόλωνα και του Κροίσου. (Ηροδότου *Ιστορία*, Βιβλίο Ι, 29-33)
3. Να αποδώσετε μεγαλόφωνα το κείμενο της υποενότητας, τονίζοντας κάθε φορά ένα από τα κύρια συναισθήματα (θυμό, φόβο, θλίψη) που εκφράζει η Εκάβη στον θρήνο της.

✓ Αξιολόγηση της ενότητας

ΚΡΙΤΗΡΙΑ	ΚΑΘΟΛΟΥ	ΛΙΓΟ	ΑΡΚΕΤΑ	ΠΟΛΥ
Κατανόησα τη σημασία που έχουν τα Επεισόδια στην εξέλιξη του μύθου στην αρχαία ελληνική τραγωδία.				
Κατανόησα τον ιδιαίτερο ρόλο που έχει η Κασσάνδρα για την παρουσίαση της μοίρας η οποία περιμένει τους Έλληνες που κατέστρεψαν την Τροία.				
Παρακολούθησα με ενδιαφέρον τον αγώνα της Εκάβης να αντιμετωπίσει τις συμφορές που την βρίσκουν.				
Συναισθάνθηκα τον πόνο της Εκάβης ως μάνας μετά την εμφάνιση και τον λόγο της Κασσάνδρας στη σκηνή.				

➔ Ασκήσεις Αξιολόγησης

Να επιλέξετε τη σωστή απάντηση για κάθε ερώτηση.

- Σε ποιον έχει δοθεί η Κασσάνδρα ως σκλάβο;
  - Στον Μενέλαο
  - Στον Αίαντα
  - Στον Αγαμέμνονα
  - Στον Οδυσσέα
- Ποια είναι η αντίδραση της Κασσάνδρας όταν μαθαίνει την απόφαση των Αχαιών για την τύχη της;
  - Θρηνεί και παρακαλεί να αλλάξει η απόφαση
  - Χαίρεται γιατί θα έχει την ευκαιρία να εκδικηθεί τους Αχαιούς
  - Σχεδιάζει να σκοτώσει τον Αγαμέμνονα
  - Προσπαθεί να φύγει από το στρατόπεδο των Ελλήνων

(Μπορείτε να δείτε τις σωστές απαντήσεις στη σελίδα 154).

Α' ΣΤΑΣΙΜΟ

στ. 520-576

*Οι Τρωαδίτισσες θυμούνται πώς ο Δούρειος Ίππος
τις οδήγησε από τη χαρά στον θρήνο*

Πρόλογος

Πάροδος

Α' Επεισόδιο

🔴 Α' Στάσιμο

Β' Επεισόδιο

Β' Στάσιμο

Γ' Επεισόδιο

Γ' Στάσιμο

Έξοδος

Περίληψη

Οι γυναίκες της Τροίας υπενθυμίζουν τα έντονα, αντιθετικά συναισθήματα που κυριάρχησαν, όταν οι κάτοικοι της Τροίας αντίκρυσαν τον Δούρειο Ίππο μπροστά στις πύλες της πόλης: η αρχική χαρά, ο ενθουσιασμός και το γλέντι για τη νίκη των Τρώων έδωσαν τη θέση τους στον πόνο και στην οδύνη για τον όλεθρο.

Λέξεις-κλειδιά

επικήδεια ωδή, κρυμμένος όλεθρος, μαστορεμένη πανουργιά, τραγούδια ευφροσύνης, κραυγή θανάτου

Πρόσωπα:

**ΧΟΡΟΣ ΑΠΟ
ΤΡΩΑΔΙΤΙΣΣΕΣ**

Μετά την ανάγνωση και επεξεργασία της ενότητας:

- θα έχετε μελετήσει ένα αντιπροσωπευτικό μέρος της τραγωδίας, στο οποίο πρωταγωνιστής είναι ο Χορός,
- θα έχετε κατανοήσει τη θέση και τη λειτουργία του στάσιμου στην αρχαία ελληνική τραγωδία,
- θα έχετε παρακολουθήσει και διερευνήσει τα συναισθήματα που εκφράζουν τα μέλη του Χορού,
- θα έχετε γνωρίσει και αισθανθεί τις συνέπειες της άλωσης της πόλης για τις Τρωαδίτισσες.

Μετά την προσέγγιση του Στάσιμου, θα έχετε καλλιεργήσει τις δεξιότητες:

εκφραστική ανάγνωση, αισθητική απόλαυση, διερευνητική μάθηση, διακειμενική προσέγγιση.

**Ο Δούρειος Ίππος
παρασύρει στη χαρά**

ΧΟΡΟΣ

Ίλιον, Ίλιον.

Για την πατρίδα μας δάκρυα
μοιρολόγι καινούργιο
επικήδεια ωδή.

Νῦν γὰρ μέλος ἐς Τροίαν ἰαχήσω.

Των Αργείων το τετράτροχο ἄρμα

αφημένο στις Πύλες

δορυάλωτος ἡ δύστυχη ἐγώ

φαρί χρυσοφάλαρο στις πόρτες του κάστρου

στα ἐπουράνια οἱ κλαγγές του

αρματωμένοι ἐντός του οἱ Ἀχαιοί.

Κι ὁ λαός των Φρυγῶν στις ἐπάλξεις ἀλαλάζοντας

Ίτε, ἀπ' τα δεινά λυτρωμένοι

στην Παλλάδα τῆς Τροίας

προσφορά τῆ Ὑπερμάχῳ

το ἱερό τούτο ξόανο.

Ποια κοπέλα ποιος γέρος

δεν εβγήκαν στους δρόμους;

Με ὠδές νικητήριες σήκωσαν

τον κρυμμένο τους ὄλεθρο.

[στροφή]

520 [511]

525

530

535

**Οι Τρώες φέρνουν με χαρά
στην πόλη τὴν κρυμμένη
συμφορά**

Στις Πύλες νὰ δει,

τῆς Φρυγίας τὸ πλήθος

στις Πύλες,

αφημένα βουνίσια πευκόξυλα

για τὴν ἀθάνατη ἀνυμέναιη παρθένα ἀφημένα

μαστορεμένη πανουργιά των Αργείων

τῆς Δαρδανίας συμφορά.

[αντιστροφή]

540

545

ΣΤΙΧΟΙ	ΣΧΟΛΙΑ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ
--------	----------------------

522-524:	Η μεγάλη λύπη, για να μπορέσει να πάρει φωνή και να μην παγώσει τους ανθρώπους που θρηνούν, διαχρονικά παίρνει καλλιτεχνική έκφραση. Οι άνθρωποι τραγουδούν, ζωγραφίζουν, σκαλίζουν το ξύλο ή την πέτρα. Τα τραγούδια με τα οποία η κοινότητα προσπαθεί να βοηθήσει να εκφραστούν όσοι πενθούν, λέγονται μοιρολόγια σε πολλούς τόπους του ελληνισμού (ανακαλητά στην Κύπρο).
524:	Μετάφραση του στίχου: <i>Τώρα θα κλάψω για την Τροία.</i>
525-539:	Στην πρώτη στροφή ο Χορός περιγράφει τη χαρά που επικράτησε στην Τροία με την είσοδο του Δούρειου Ίππου. Ο Οδυσσέας, με το τέχνασμά του, κατάφερε να εξαπατήσει τους κατοίκους της Τροίας. Ήταν τόση η χαρά τους που όλοι ξεχύθηκαν στους δρόμους, για να γιορτάσουν.
527:	δορυάλωτος = αυτός που πιάστηκε στον πόλεμο. Σύνθετο από τό <i>δόρυ</i> + <i>άλωναι</i> του ρ. <i>άλίσκομαι</i> (= συλλαμβάνομαι, κυριεύομαι).
528:	φαρί χρυσοφάλαιο = άλογο στολισμένο με κοσμήματα ή κρίκους
529:	κλαγγή = ήχος που ακούγεται, όταν συγκρούονται σιδερένια όπλα, κυρίως ξίφη

Δούρειος Ίππος. Θεόφιλος Χατζημιχαήλ, 1925.

↪ Ερωτήσεις - Ασκήσεις

Στ. 520: ...μοιρολόγι καινούργιο: Ο μεταφραστής, για να διατηρήσει την αίσθηση του ομαδικού τραγουδιού, έχει χρησιμοποιήσει σε ορισμένα μέρη του Στάσιμου φράσεις που θα μπορούσαν να είναι στίχοι δημοτικού τραγουδιού, ακριτικού έπους ή ψαλμοί της εκκλησίας, ενώ αλλού κράτησε κάποιες λέξεις ή φράσεις από το πρωτότυπο κείμενο. Με αυτό τον τρόπο δηλώνεται η συνέχεια της ελληνικής γλώσσας στον χρόνο (τραγωδία στην αρχαιότητα, εκκλησιαστική υμνογραφία στο Βυζάντιο, δημοτικό τραγούδι στα νεότερα χρόνια). Στον πίνακα που υπάρχει στο ψηφιακό αντικείμενο να τοποθετήσετε τις σχετικές λέξεις, φράσεις ή στίχους στη στήλη που ανήκουν.

Σκοινιά από λινάρι δηλιές,
 σα να 'τανε μαύρο καράβι,
 στον ναό της Παλλάδας το φέρανε,
 στις θεάς τα φονικά τα μαρμαρένια αλώνια 550
 φόνια πατρίδι Παλλάδος θέσαν θεᾶς.
 Στην ευτυχία του μόχθου
 το λυκόφως ν' απλώνεται
 στο λυκόφως ο αχός της φλογέρας
 της Φρυγίας σκοποί 555
 στον χορό τα κορίτσια
 τραγουδώντας τραγούδια ευφροσύνης
 και στα σπίτια της εστίας οι λάμπεις
 παμφαῆς σέλας πυρός, μέλαιναν αἴγλαν ἔδωκεν ὕπνω.

**Η συνειδητοποίηση του
δόλου των Αχαιών**

[επωδός] 560
 Για τη χάρη της κόρης του Δία
 της παρθένας της Ἄρτεμης
 ξαγρυπνούσαμε εμείς
 με χορούς και τραγούδια.
 Στην πόλη
 κραυγή θανάτου απλώθηκε τότε στην πόλη. 565
 Τα μωρά τρομαγμένα
 στον μανάδων τους κόρφους σφιχτήκαν.
 Ο Ἄρης
 από το καρτέρι του ο Ἄρης πετάχτη
 συμπαιγνία της Παλλάδας. 570
 Σφαγές αμφιβώμιες των Τρώων
 σφαγές κοριτσιών στα κρεβάτια
 ερημιά
 νίκης τρόπαιο
 Ἐλλάδι κουροτρόφω, 575
 Φρυγῶν δὲ πατρίδι πένθη.

[567]

ΣΤΙΧΟΙ	ΣΧΟΛΙΑ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ
--------	----------------------

540-559:	Το ίδιο πανηγυρικό κλίμα επικρατεί και στην αντιστροφή. Το ξύλινο ξόανο μεταφέρεται στον ναό της Αθηνάς ως προσφορά στη θεά που χάρισε στους Τρώες την υποτιθέμενη νίκη τους.
551:	Μετάφραση του στίχου: <i>το τοποθέτησαν στον ναό της θεάς Αθηνάς, φονικό όργανο για την πατρίδα τους.</i>
559:	Μετάφραση του στίχου: <i>ολόλαμπρο φως πυρκαγιάς, μαύρο φέγγος έδιναν [οι λάμπεις] στον ύπνο.</i>
560-576:	Στην επωδό το κλίμα αλλάζει. Ο Χορός περιγράφει με έντονες εικόνες τη σκληρότητα των Αχαιών που στο πέρασμά τους σκορπίζουν τον τρόμο και τον θάνατο, βγαίνοντας από την κρυψώνα τους. Το επινίκιο τραγούδι μετατρέπεται σε έναν ατέλειωτο θρήνο!

Αχαιός σκοτώνει Τρώα κατά την άλωση της Τροίας.
Αττική ερυθρόμορφη κύλικα, περ. 480 π.Χ. Παρίσι, Μουσείο Λούβρου.

575-576:	Μετάφραση των στίχων: <i>για την Ελλάδα που θρέφει παλληκάρια, μα πένθος για την πατρίδα των Τρώων.</i>

➔ Ερωτήσεις - Ασκήσεις

Η αναφορά του Χορού στα γεγονότα για την καταστροφή της Τροίας δεν είναι τυχαία. Σε τι αποσκοπεί ο Ευριπίδης με αυτή την επιλογή;

↪ Δραστηριότητες

1. Το ομαδικό τραγούδι βοηθά το κάθε άτομο να βαστάξει τον καημό του και να τον μοιραστεί, για να ξαλαφρώσει. Τα μοιρολόγια έχουν γλυκιά μουσική, επαναλαμβανόμενη και παρηγορητική.

Με βάση το ψηφιακό αντικείμενο, να ακούσετε όλοι μαζί στην τάξη μερικά μοιρολόγια και να μοιραστείτε τα συναισθήματα που σας δημιουργούν.

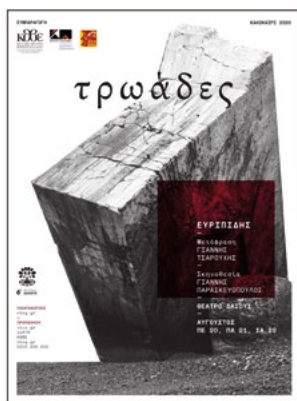
2. Να διαβάσετε χορωδιακά δύο φορές το Στάσιμο χωρισμένοι σε τρεις ομάδες, κινούμενοι στην τάξη και αποδίδοντας εκφραστικά κάθε ομάδα ένα μέρος του κειμένου. Στη συνέχεια, να μιλήσετε για την ατμόσφαιρα που δημιούργησε η αναγνωστική απόδοση του ποιητικού λόγου.

3. Ο συνθέτης Σταύρος Ξαρχάκος γράφει το 2004 μουσική για τις *Τρωάδες* σε σκηνοθεσία του Διαγόρα Χρονόπουλου. Στο ψηφιακό αντικείμενο μπορείτε να ακούσετε το Α' Στάσιμο. Βρείτε κι εσείς ορχηστρικά κομμάτια που θα μπορούσαν να «ντύσουν» μουσικά το συγκεκριμένο στάσιμο, αποδίδοντας την ατμόσφαιρα που δημιουργείται, όπως την αντιλαμβάνεστε εσείς.

4. Ο ποιητής Γιάννης Ρίτσος γράφει ένα μοιρολόι για έναν νεκρό καπνεργάτη που δολοφονήθηκε από τα όργανα της τάξης το 1936 στην απεργία των καπνεργατών. Η φωτογραφία της μάνας που θρηνεί το σκοτωμένο παλικάρι της συγκινεί τον Ρίτσο και τον οδηγεί να γράψει το μοιρολόι της. Ο Μίκης Θεοδωράκης, 20 χρόνια μετά, το μελοποιεί και ο Μάνος Χατζηδάκις το ενορχηστρώνει και τελικά το 1960 ηχογραφείται όχι με γυναικεία, αλλά με τη λαϊκή ανδρική φωνή του Γρηγόρη Μπιθικότση.

Αφού δείτε την εικόνα και ακούσετε το μελοποιημένο ποίημα στο ψηφιακό αντικείμενο, να αποδώσετε καλλιτεχνικά (ζωγραφική, ποίημα, χορογραφία, δραματοποίηση) σκηνές του ποιήματος.

Αφίσα από παράσταση των *Τρωάδων*, ΚΘΒΕ, 2020 (σκην. Γ. Παρασκευόπουλος).

✓ Αξιολόγηση της ενότητας

ΚΡΙΤΗΡΙΑ	ΚΑΘΟΛΟΥ	ΛΙΓΟ	ΑΡΚΕΤΑ	ΠΟΛΥ
Κατανόησα τον διαφορετικό ρόλο του Στάσιμου σε σχέση με τα Επεισόδια στην αρχαία ελληνική τραγωδία.				
Συνειδητοποίησα τη σημασία του συγκεκριμένου στάσιμου και τα συναισθήματα των γυναικών της Τροίας.				
Συναισθάνθηκα τον ρόλο του μοιρολογιού στην έκφραση του ανθρώπινου πόνου.				
Συνέδεσα την ενότητα αυτή με το περιεχόμενο της Ιλιάδας που διδάχθηκα στη Β' Γυμνασίου.				

Τι καινούργιο έμαθα;
Παρακολούθησα με ενδιαφέρον το μάθημα, διότι:
α.
β.
Είμαι ικανοποιημένος από τον τρόπο με τον οποίο εκφραστήκαμε καλλιτεχνικά στην τάξη.
Συνάντησα δυσκολίες:
α.
β.
Πώς κρίνεις τον εαυτό σου με βάση την επίδοσή σου στην ενότητα αυτή;
Αυτό για το οποίο μπορώ να προσπαθήσω περισσότερο είναι:

↪ Πρώτη Ανασκόπηση

1. Να διατυπώσετε σύντομα (120-150 λέξεις) το θέμα που πραγματεύεται ο Ευριπίδης στα τέσσερα πρώτα κατά ποσόν μέρη της τραγωδίας.
2. Η τραγικότητα ως βαθύτερο στοιχείο της τραγωδίας συναρτάται με τη σύγκρουση και την πάλη του ήρωα ή των ηρώων του έργου προς τη μοίρα, την ανάγκη, τον εαυτό ή τη θεία Δικαιοσύνη. Με βάση τον ορισμό αυτό, να εντοπίσετε μια περίπτωση τραγικότητας σε κάθε ένα από τα μέρη του έργου που έχουμε μελετήσει.
3. Υπάρχει κάτι από τα δρώμενα (από όσα παρακολουθήσατε να παρουσιάζονται στη σκηνή) του έργου που σας προκάλεσε οργή, φόβο ή ιδιαίτερη συμπάθεια για κάποιον από τους δρώντες; Να απαντήσετε με αναφορά σε συγκεκριμένους στίχους.
4. Να φανταστείτε ότι παρακολουθείτε τις *Τρωάδες* στο αρχαίο θέατρο της Επιδαύρου με μια παρέα φίλων σας και μετά το τέλος του Α' Στάσιμου γίνεται διάλειμμα. Τι σκέπτεστε ή τι συζητάτε αναμένοντας την παρουσίαση της συνέχειας του έργου; Πού στηρίζετε την προσδοκία σας;
5. Πώς χαρακτηρίζετε την Εκάβη με κριτήριο το ενδιαφέρον και την ξεχωριστή συμπεριφορά της απέναντι στην Κασσάνδρα; Κατά τη γνώμη σας, η Κασσάνδρα χρήζει ιδιαίτερης φροντίδας; Θεωρείτε ότι αυτή η σχέση συνδέεται με αυτό που σήμερα θεωρούμε «κοινωνική μέριμνα για τους αδυνάτους»;
6. Στο ψηφιακό αντικείμενο που σας δίνεται, να ακούσετε την ιστορία της Εύας, που υπήρξε θύμα σχολικού εκφοβισμού. Να προσπαθήσετε να βρείτε ομοιότητες με το συναίσθημα ντροπής που νιώθει η Εκάβη στους στίχους 133-138.
7. Στους στίχους 164-169 παρουσιάζεται η Εκάβη ως μάνα που προσπαθεί να προστατεύσει τη γενιά της από την αλλόκοτη συμπεριφορά της Κασσάνδρας. Στο διήγημα του Αλ. Παπαδιαμάντη, *Στρίγγλα Μάνα*, παρουσιάζεται μια ανάλογη σχέση μάνας-παιδιού. Στο ψηφιακό αντικείμενο να μελετήσετε τα ερωτήματα που τίθενται και να δώσετε την απάντησή σας, αφού ακούσετε το σχετικό ηχητικό αρχείο.
8. Να συγκρίνετε στο ψηφιακό αντικείμενο το χαρακτικό του Τάσσου Α. με την εμφάνιση της Κασσάνδρας στον μονόλογό της και να απαντήσετε στα ερωτήματα.
9. Στα ψηφιακά αντικείμενα (α) και (β) οι ασκήσεις σε βοηθούν στην ανασκόπηση του πρώτου μέρους:

α. Επιλογή σωστού-λάθους

β. Πολλαπλής επιλογής

Β' ΕΠΕΙΣΟΔΙΟ

στ. 577-821

Η εμφάνιση της Ανδρομάχης και ο θρήνος για την απόφαση των Αχαιών να δανατωθεί ο Αστυάνακτας

Περίληψη

Η Ανδρομάχη εισέρχεται στη σκηνή, κρατώντας τον Αστυάνακτα. Πάνω από το αμάξι ανταλλάσσει θρήνους και λόγους με την Εκάβη, την οποία πληροφορεί για τον θάνατο της κόρης της, της Πολυξένης. Στη συνέχεια, η Ανδρομάχη θρηνεί για τον νεκρό Έκτορα και για την τύχη της ως σκλάβας του Νεοπτόλεμου, του γιου του Αχιλλέα. Ο Ταλθύβιος ανακοινώνει την απόφαση των Αχαιών να σκοτώσουν τον μικρό Αστυάνακτα, εξαφανίζοντας, έτσι, κάθε ελπίδα για πιθανή αναγέννηση της Τροίας. Στο άκουσμα της είδησης η Ανδρομάχη και η Εκάβη ξεσπούν σε σπαρακτικό θρήνο.

Λέξεις-κλειδιά

Αχαιοί δυνάστες, καπνός και στάχτη, καλότυχοι οι νεκροί, οι άρχοντες δούλοι γίνονται

Πρόλογος

Πάροδος

Α' Επεισόδιο

Α' Στάσιμο

▶ Β' Επεισόδιο

Β' Στάσιμο

Γ' Επεισόδιο

Γ' Στάσιμο

Έξοδος

Πρόσωπα:

ΤΑΛΘΥΒΙΟΣ
ΕΚΑΒΗ
ΑΝΔΡΟΜΑΧΗ
ΑΣΤΥΑΝΑΚΤΑΣ
ΧΟΡΟΣ

Μετά την ανάγνωση και επεξεργασία της ενότητας:

- θα έχετε κατανοήσει τα βασικά θέματα που θίγονται στο δεύτερο επεισόδιο,
- θα είστε σε θέση να περιγράψετε και να αξιολογήσετε τους δρώντες και τα δρώμενα,
- θα έχετε διερευνήσει τις αντιλήψεις που εκφράζει ο Ευριπίδης για τη ζωή, τον θάνατο και τις συνέπειες του πολέμου,
- θα έχετε αποτιμήσει την αλαζονεία και την ωμότητα των νικητών,
- θα έχετε αναγνωρίσει την αξιοπρέπεια και την αλληλεγγύη των ηττημένων.

Μετά την προσέγγιση του Β' Επεισοδίου, θα έχετε καλλιεργήσει τις δεξιότητες:

δημιουργική έκφραση, συνεργατικότητα, διαλεκτική ικανότητα, εκφραστική ανάγνωση, διερευνητική μάθηση, κριτική σκέψη και επικοινωνία

Εκάβη και Ανδρομάχη λένε τον πόνο τους

**Εμφάνιση της
Ανδρομάχης και
του Αστυάνακτα στη
σκηνή**

ΧΘ. Εκάβη, κοίτα, πάνω σε ξένο αμάξι
η Ανδρομάχη.
Την παίρνουν.
Τον Αστυάνακτα, τον σκύμνο του Έκτορα,
κρατάει στην αγκαλιά της. 580
Πού σε πηγαίνουν, δόλια μανούλα
μαζί με τα όπλα του άνδρα σου
μαζί με όσα σκύλεψαν από τους άμοιρους Φρύγες;
Από την Τροία στη Φθία, 585
τους ναούς της να στολίζει μ' αυτά ο γιος του Αχιλλέα;

[στροφή α']

**Το μοιρολόι της
Ανδρομάχης και της
Εκάβης**

ΑΝΔΡ. Οι δυνάστες Αχαιοί με παίρνουν.
ΕΚΑ. Ωχ άκουσμα.
ΑΝΔΡ. Τι μοιρολογάς;
ΕΚΑ. Ωχ. 590
ΑΝΔΡ. Τις συμφορές.
ΕΚΑ. Ωχ, δεέ μου.
ΑΝΔΡ. Τις πίκρες.
ΕΚΑ. Παιδιά μου.
ΑΝΔΡ. Πάνε τώρα. 595

[αντιστροφή α']

ΕΚΑ. Πάνε οι καλές ελπίδες, πάει η Τροία.
ΑΝΔΡ. Δόλια μου.
ΕΚΑ. Παν τα ευγενικά μου παλικάρια.
ΑΝΔΡ. Αλίμονο.
ΕΚΑ. Ναι οι συφοριασμένες. 600
ΑΝΔΡ. Κούρσεμα.
ΕΚΑ. Καταφορά της τύχης.
ΑΝΔΡ. Κούρσεμα της πατρίδας.
ΕΚΑ. Καπνός και στάχτη εγίνηκε.

ΣΤΙΧΟΙ	ΣΧΟΛΙΑ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ
580:	σκύμνος : το βρέφος ενός ζώου, κυρίως του λιονταριού. Προφανώς υποδηλώνει την ανδρεία του πατέρα του Αστυάνακτα, του Έκτορα (λιονταράκι ο γιός, λιοντάρι ο πατέρας).
582-586:	Η Ανδρομάχη θα οδηγηθεί στην ομηρική Φθία, πατρίδα του Αχιλλέα, ως σκλάβα του γιού του, του Νεοπτόλεμου.
587-604:	Στο πρώτο στροφικό σύστημα (στροφή-αντιστροφή) η Εκάβη και η Ανδρομάχη θρηνούν για την πατρίδα τους και τα δεινά του πολέμου. Ο θρήνος εκφράζεται κοφτά, με πολύ μικρές προτάσεις που τονίζουν τη δραματικότητα της σκηνής.

↪ Ερωτήσεις - Ασκήσεις

1. Στους στ. 577-586 η Ανδρομάχη εμφανίζεται να εισέρχεται στη σκηνή πάνω σε μια άμαξα των Αχαιών, πράγμα κι αυτή, και όχι σε βασιλική άμαξα. Στο ποίημα του Γ. Σεφέρη *Ο Τελευταίος Σταθμός*, από την ποιητική συλλογή *Ημερολόγιο Καταστρώματος Β', Ίκαρος 1945*, στους στ. 65-68 διαβάζουμε:

*Όμως τή σκέψη τοῦ πρόσφυγα τή σκέψη τοῦ αἰχμάλωτου
τῆ σκέψη
τοῦ ἀνθρώπου σὰν κατάντησε κι αὐτὸς πρᾶμάτεια
δοκίμασε νὰ τὴν ἀλλάξεις, δὲν μπορεῖς.*

Ποιες ομοιότητες εντοπίζετε ανάμεσα στα δύο κείμενα ως προς το περιεχόμενο;

2. Ο Χορός ανακοινώνει την είσοδο της Ανδρομάχης και του Αστυάνακτα πάνω σε μια τροχήλατη άμαξα, ανάμεσα στα λάφυρα της Τροίας και στα όπλα του Έκτορα. Τι, κατά τη γνώμη σας, συμβολίζει η εικόνα αυτή για τους θεατές; Για την απάντησή σας να λάβετε υπόψη σας την εικόνα που παρουσιάζει ο Χορός στο πρώτο στάσιμο.

*P.-P. Prud'hon, Ανδρομάχη και Αστυάνακτας,
19ος αι. Ελαιογραφία.
Νέα Υόρκη, Μητροπολιτικό Μουσείο Τέχνης.*

↪ Δραστηριότητες

Η Ανδρομάχη εμφανίζεται πάνω σε ένα κάρο ανάμεσα στα λάφυρα που λεηλάτησαν οι Έλληνες. Στις εικόνες που δίνονται στο ψηφιακό αντικείμενο, θα βρείτε αρχαιολογικά ευρήματα από ανασκαφές στην Τροία. Σύμφωνα με τους στ. 582-586, ποια από τα αντικείμενα αυτά θα υπήρχαν στο κάρο της Ανδρομάχης;

			[στροφή β']	
Επίκληση του Έκτορα	ΑΝΔΡ	Που είσαι, Έκτορα.		605
	ΕΚΑ.	Στον Κάτω Κόσμο, γιε μου, εκεί δεν ακούνε, μαύρη.		
	ΑΝΔΡ	Κολόνα του σπιτιού μου.		
			[αντιστροφή β']	
Η αποστροφή της Εκάβης στον νεκρό Πρίαμο	ΕΚΑ.	Γέρο, σφαχτάρι των Ελλήνων, Πρίαμε, πατέρα των παιδιών μου, πάρε με κοντά σου.		610
			[στροφή γ']	
Η ευθύνη του Πάρη για την καταστροφή της Τροίας	ΑΝΔΡ	Τα αδύνατα γυρεύεις.		
	ΕΚΑ.	Τέτοια είναι και όσα υποφέρουμε.		
	ΑΝΔΡ	Έπεσε η πόλη.		615
	ΕΚΑ.	Και θάσανα πάνω στα θάσανα σωριάζονται.		
	ΑΝΔΡ	Οργή θεού, που ο γιος σου ο Πάρης γλύτωσε απ' τον χάρο τότε. Αυτός που για τ' άνομα κρεβάτια κατάστρεψε τη χώρα. Που έστρωσε με κορμιά ματοβαμμένα της Παλλάδας το ιερό. Για τα όρνια. Και σκλάβωσε την Τροία.		620
			[αντιστροφή γ']	
Ο ξεριζωμός από την πατρίδα	ΕΚΑ.	Αχ, Τροία, Τροία.		
	ΑΝΔΡ	Με καίν' τα δάκρυα που σ' αφήνω.		
	ΕΚΑ.	Νῦν τέλος οϊκτρόν ὄρᾱς.		
	ΑΝΔΡ	Σπίτι όπου οι πόνοι μ' έσφαξαν της γέννας, δεν θα σε ξαναδώ.		
	ΕΚΑ.	Ωχ, παιδιά μου, διαγουμισμένη χώρα απόμεινα. Οἷος ἰάλεμος, οἷά τε πένθη. Δάκρυα πάνω στα δάκρυα για τα σπίτια μας. Καλότυχοι οι νεκροί που λησμονάνε την πίκρα της ζωής.		625

[607]

ΣΤΙΧΟΙ	ΣΧΟΛΙΑ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ
--------	----------------------

605-612: Στη δεύτερη στροφή-αντιστροφή προτάσσεται και για τις δύο γυναίκες ο ρόλος της συζύγου, αφού και οι δύο θρηνούν για τον χαμό των Πριάμου και Έκτορα αντίστοιχα. Η Ανδρομάχη βρίσκεται σε τραγική θέση, αφού θρηνεί τον νεκρό Έκτορα, ενώ ετοιμάζεται να ακολουθήσει τον νέο της σύζυγο στην Ελλάδα.

G. de Chirico, Έκτορας και Ανδρομάχη, 1917.
Ελαιογραφία. Ιδιωτική συλλογή.

613-628: Στο τρίτο μέρος του θρήνου η Ανδρομάχη εστιάζει στην ιδιότητά της ως μητέρας. Προοικονομούνται, έτσι, οι συμφορές τόσο οι δικές της όσο και του Αστυανάκτα, τις οποίες ανακοινώνει λίγο αργότερα ο Ταλθύβιος.

623: Μετάφραση του στίχου: *Φρικτό βλέπεις τώρα τέλος.*

626: Μετάφραση του στίχου: *Τι θρήνος, τι πένθος.*

628: Η φράση αυτή δηλώνει τη δεινή συναισθηματική κατάσταση της Εκάβης, η οποία μακαρίζει τους πεθαμένους, γιατί δεν είδαν την καταστροφική έκβαση του πολέμου.

↪ Ερωτήσεις - Ασκήσεις

1. Η εικόνα που δημιουργεί ο Ευριπίδης για την Ανδρομάχη και τον επικείμενο νέο γάμο της είναι οικτρή. Είναι ο δεύτερος τραγικός γάμος που παρουσιάζεται ως τώρα στο έργο. Ποιος ήταν ο πρώτος;
2. Ο θρήνος της Εκάβης και της Ανδρομάχης χωρίζεται σε τρεις στροφές και αντιστροφές. Ποιο είναι το αντικείμενο του θρήνου κάθε φορά και ποιες ιδιότητες των δύο γυναικών προβάλλονται σε κάθε στροφή;
3. Ο διάλογος Εκάβης και Ανδρομάχης αντανακλά τον κοινό πόνο μητέρας και νύφης. Τι πέτυχε να δημιουργήσει ο Ευριπίδης με τον τρόπο με τον οποίο παρουσίασε τη συνάντηση Εκάβης-Ανδρομάχης;

Ανδρομάχη, από παράσταση (2023) της ομώνυμης τραγωδίας του Ρακίνα, που αφηγείται τη σκλαβιά και τα ηθικά διλήμματα της ηρώιδας.

↪ Δραστηριότητες

1. Να ακούσετε το ποίημα του Λορέντζου Μαβίλη, *Λήθη* στο ψηφιακό αντικείμενο. Ποια σχέση έχει το ποίημα αυτό με την αποστροφή της Εκάβης στο τέλος της ενότητας (στ. 625-628); Να παρουσιάσετε τους συμβολισμούς που χρησιμοποιεί ο ποιητής για τους νεκρούς.
2. Να ακούσετε τα όσα λέει ο Έκτορας στη ραψ. Ζ της *Ιλιάδας* στους στίχους 447-465 (μτφρ. Δ. Ν. Μαρωνίτης) που παρουσιάζονται στο ψηφιακό αντικείμενο και να εντοπίσετε ποιες από τις προβλέψεις του ήρωα επαληθεύονται, σύμφωνα με όσα αναφέρει η Ανδρομάχη στους στ. 587-628 του Β' επεισοδίου των *Τρωάδων*.
3. Να φανταστείτε ότι υποδύεστε τον ρόλο του Αστυνάκτα σε μια παράσταση των *Τρωάδων*. Αφού λάβετε υπόψη σας και τη φωτογραφία στη σελ. 77, να παρουσιάσετε τις εντυπώσεις και τα συναισθήματα που νιώσατε κατά την προετοιμασία και την παρουσίαση του έργου.

Ανδρομάχη (Μαρία Σκούντζου), Ταλθύβιος (Κώστας Καστανάς), Αστυάνακτας (Μιχάλης Μινωτάκης). Τρωάδες, Εθνικό Θέατρο, 1985.

ΙΖ' Αστυάναξ Ι

Τώρα που θα φύγεις πάρε μαζί σου και το παιδί
που είδε το φως κάτω από εκείνο το πλατάνι,
μια μέρα που αντηχούσαν σάλπιγγες κι έλαμπαν όπλα
και τ' άλογα ιδρωμένα σκύβανε ν' αγγίξουν
την πράσινη επιφάνεια του νερού
στη γούρνα με τα υγρά τους τα ρουδούνια.
Οι ελιές με τις ρυτίδες των γονιών μας
τα θράχια με τη γνώση των γονιών μας
και το αίμα του αδερφού μας ζωντανό στο χώμα
ήτανε μια γερή χαρά μια πλούσια τάξη
για τις ψυχές που γνώριζαν την προσευχή τους.
Τώρα που θα φύγεις, τώρα που η μέρα της πληρωμής
χαράζει, τώρα που κανείς δεν ξέρει
ποιόν θα σκοτώσει και πώς θα τελειώσει,
πάρε μαζί σου το παιδί που είδε το φως
κάτω απ' τα φύλλα εκείνου του πλατάνου
και μάθε του να μελετά τα δέντρα.

Γιώργος Σεφέρης, *Ποιήματα*, εκδ. Ίκαρος (9η έκδοση), Αθήνα 1972.

↪ Δραστηριότητες

Να ακούσετε προσεκτικά τους στ. 577- 586, στους οποίους ομιλεί ο Χορός, καθώς και το ποίημα του Γ. Σεφέρη, σε εκφραστική ανάγνωση του διδάσκοντος/της διδάσκουσας. Στη συνέχεια, αναλαμβάνοντας τον ρόλο της Εκάβης, να εκφράσετε με το σώμα ή και τον λόγο την ψυχική της κατάσταση και την κίνηση στον χώρο.

Η Ανδρομάχη μιλάει για αγαπημένα πρόσωπα

Η Εκάβη και η
Ανδρομάχη θρηνούν
για τα βράσανά τους

Αντιλήψεις για τους
ζωντανούς και τους
νεκρούς

XO.	Τι βάλαμο για τους δυστυχημένους οι οδυρμοί, οι θρήνοι, τα θλιβερά τα μοιρολόγια.	[608] 630
ΑΝΔΡ	Μάνα του άντρα μου, του Έκτορά μου, που με το δόρυ του τόσους εσκότωσε Αχαιούς, βλέπεις τις συμφορές μας;	
ΕΚΑ.	Βλέπω τα έργα των θεών. Τίποτα αν είσαι, σε ανεβάζουν, κάτι να είσαι, σε γκρεμίζουν.	635
ΑΝΔΡ	Μας παίρνουν λάφυρα μένα και το παιδί μου. Οι άρχοντες δούλοι γίνονται. Τέτοια έγγραφε η μοίρα μας.	
ΕΚΑ.	Σκληρή μας μοίρα. Πριν λίγο μου άρπαξαν με βία την Κασσάνδρα.	640
ΑΝΔΡ	Δυστυχία της. Κι άλλος Αίας, δεύτερος του 'τυχε του παιδιού σου; Ωχ συμφορές ακόμα.	
ΕΚΑ.	Δεν έχουν μετρημό, δεν έχουν τέλος. Το ένα κακό φέρνει το άλλο.	645
ΑΝΔΡ	Πάει κι η Πολυξένη σου. Για τον Αχιλλέα, τον άψυχο νεκρό, πάνω στον τάφο του τη σφάζαν.	
ΕΚΑ.	Σπάσε, καρδιά μου, σαν τ' αυγό. Νάτο που βγαίνει τώρα το αίνιγμα που είπε ο Ταλθύβιος.	
ΑΝΔΡ	Με τα μάτια μου την είδα. Κατέβηκα, τη σκέπασα, την έκλαψα.	650
ΕΚΑ.	Νυφούλα μου σφαγμένη ανόσια. Αχ και πάλι αχ με τέτοιο τέλος που σε βρήκε.	
ΑΝΔΡ	Πάει αυτή όπως πήγε. Από μένανε που ζω, πιο τυχερή ήταν.	655
ΕΚΑ.	Ζωή και θάνατος δεν είν' το ίδιο, κόρη μου. Η ζωή σου αφήνει ελπίδες, ο θάνατος τίποτα.	
ΑΝΔΡ	Τι λόγια να σου πω, με τι να σε παρηγορήσω, μαυρομάνα; Πεθαίνοντας κανείς είναι σα να μη γεννήθηκε. Καλύτερος ο θάνατος παρά η ζωή μέσα στις συμφορές. Ο νεκρός δεν νιώθει, δεν πονάει.	660

ΣΤΙΧΟΙ ΣΧΟΛΙΑ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ

648-649: Τα λόγια της Εκάβης δείχνουν ότι είχε διαισθανθεί πως κάτι τραγικό συμβαίνει με την Πολυξένη.

Θυσία Πολυξένης. Ξυλογραφία από το βιβλίο *De mulieribus claris* (= περί διασήμων γυναικών) του Giovanni Boccaccio, 1474.

650-651: Η Ανδρομάχη, στην προσπάθειά της να απαλύνει τον πόνο της Εκάβης, της αναφέρει ότι φρόντισε η ίδια, για να ταφεί η Πολυξένη και της απέδωσε τις νεκρικές τιμές.

652-655: Η Εκάβη θρηνεί για τη νεκρή της κόρη, ενώ η Ανδρομάχη την θεωρεί τυχερή, αφού ο θάνατος έθεσε τέλος στα βάσανά της και, κυρίως, στον πόνο της αιχμαλωσίας.

➔ Ερωτήσεις - Ασκήσεις

1. Η υποενότητα αυτή αποτελεί μια ηθογραφική περιγραφή της Εκάβης και της Ανδρομάχης. Πώς παρουσιάζονται εδώ οι δύο γυναίκες; Ποια χαρακτηριστικά τους τονίζονται περισσότερο;
2. Ποια συναισθήματα νιώθετε για τις δύο ηρωίδες ακούγοντας τα λόγια τους, λαμβάνοντας υπόψη και τις απώλειες της καθεμιάς;
3. Η άποψη που διατυπώνει η Εκάβη στους στ. 658-667 διαφέρει από την άποψη που εξέφρασε η ίδια στον στίχο 645; Να δικαιολογήσετε την απάντησή σας.

**Ο θρήνος της
Ανδρομάχης για τη
μοίρα της**

**☛ Πού αποδίδει η
Ανδρομάχη την
επιλογή της από τον
Νεοπόλεμο;**

**Η Ανδρομάχη
απευθύνεται στον
νεκρό Έκτορα**

Όμως, αν ξεπέσει ο ευτυχισμένος
 σπαράζει η ψυχή του να θυμάται τα παλιά.
 Το ίδιο κι η Πολυξένη σου, σαν να μην είχε δει ποτέ το φως,
 πέθανε, γλύτωσε απ' τα βάσανά της. 665
 Εγώ, που ζήλεψα τη δόξα, το καλό όνομα,
 το πέτυχα. Και νιώθω πιο πολύ τη δυστυχία μου.
 Μ' όλες τις γυναικείες αρετές
 πάλευα να γεμίσω του Έκτορα το σπίτι.
 Πάντα έμενα κλεισμένη μέσα. Γιατί, 670
 κάνει δεν κάνει μια γυναίκα τίποτα,
 θα την κακολογήσουν άμα συχνοβγαίνει.
 Οι κολακείες και τα κουτσομπολιά δεν πέρασαν
 την πόρτα μου.
 Φρόνιμη, είχα το μυαλό μου δάσκαλο και μου 'φτανε.
 Δεν αντιμίλαγα του άντρα μου 675
 τον ξεκούραζα με τη ματιά μου.
 Αλλού ήταν να νικάω εγώ. Κι όπου έπρεπε τον αφήνα
 να με νικάει.
 Αυτές τις χάρες μου έμαθαν οι Αχαιοί, αυτές με χάσανε.
 Κι όταν με πιάσαν 680
 ο γιος του Αχιλλέα γύρεψε να με πάρει.
 Στα σπίτια των φονιάδων θα δουλεύω.
 Αν τον Έκτορα ξεχάσω
 και στον καινούργιο άντρα ανοίξω την καρδιά μου
 ανάξια θα φανώ του πεθαμένου.
 Μισώντας πάλι τούτον δω, τον τωρινό μου αφέντη 685
 κι αυτός θα με μισήσει.
 Λεν βέβαια πως μια νύχτα στο κρεβάτι
 φτάνει την αποστροφή να σβήσει της γυναίκας.
 Όμως εγώ τη φτύνω εκείνη που ξεχνάει
 τι άντρα είχε, και πλαγιάζει με άλλον. 690
 Ακόμα και φοράδα να χωρίσεις από το ταίρι της
 αρνιέται να τραβήξει τον ζυγό.
 Κι ούτε μιλιά ούτε λογικό έχουνε τα ζώα
 κι είναι κατώτερα απ' τον άνθρωπο.
 Έκτορα δικέ μου, σένα είχα άντρα, μου 'φτανες. 695

ΣΤΙΧΟΙ	ΣΧΟΛΙΑ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ
666-680:	Η γυναικεία αρετή της Ανδρομάχης, που είναι και η αιτία της αιχμαλωσίας της, εντείνει τη δραματικότητα της σκηνής.
682-686:	Η Ανδρομάχη εκφράζει το δίλημμά της στην Εκάβη: από τη μια αισθάνεται την ανάγκη να μείνει πιστή στον νεκρό σύζυγό της, από την άλλη φοβάται την αντίδραση του Νεοπτόλεμου, αν τον περιφρονήσει. Άξιο προσοχής είναι ότι η ανησυχία της επικεντρώνεται στις μελλοντικές της σχέσεις με τον νέο της σύντροφο, ενώ δεν εκφράζει την αγωνία της για το πώς εκείνος θα φερθεί στον μικρό Αστυάνακτα, τον οποίο και κρατά στην αγκαλιά της. <i>Γιατί πιστεύετε ότι συμβαίνει αυτό;</i>
687-700:	Σε έναν συγκινητικό μονόλογο, η Ανδρομάχη τιμά τον Έκτορα, εξυμνώντας τις αρετές του και εγκωμιάζοντάς τον ως σύντροφο. <i>Με ποια εκφραστικά μέσα δείχνει ότι η πίστη στον νεκρό σύζυγό της είναι η πιο συνετή πράξη για μια γυναίκα;</i>

➔ Ερωτήσεις - Ασκήσεις

1. Στους στίχους 668-678 ο Ευριπίδης εκθέτει τις απόψεις του για την πιστή και αληθινή σύζυγο ως από σκηνής φιλόσοφος. Ποια, κατά τη γνώμη σας, εικόνα δίνει στους θεατές για την υποδειγματική σύντροφο;
2. Στους στίχους 689-694 τι θέλει να τονίσει ο τραγικός ποιητής και ποιον εκφραστικό τρόπο επιλέγει, για να πετύχει τον στόχο του;
3. Στο ψηφιακό αντικείμενο να αντιστοιχίσετε τις χαρακτηριστικές φράσεις ή επίθετα με τα ονόματα των γυναικών που έχουν παρουσιαστεί ως τώρα στην τραγωδία (Εκάβη, Κασσάνδρα, Ανδρομάχη, Πολυξένη, Ελένη).

➔ Δραστηριότητες

1. Να συνδυάσετε επιλεγμένους στίχους από το Β' Επεισόδιο των Τρωάδων με τον ζωγραφικό πίνακα «Έκτωρ και Ανδρομάχη» του Τζιόρτζιο ντε Κίρικο, ο οποίος δίνεται στο ψηφιακό αντικείμενο.
2. Στους στίχους 656-665 η Εκάβη και η Ανδρομάχη διαφωνούν, εκφράζοντας δύο ριζικά αντίθετες απόψεις για τη ζωή και τον θάνατο:

Στ. 657, Εκάβη : *Η ζωή σου αφήνει ελπίδες, ο θάνατος τίποτα*

Στ. 660, Ανδρομάχη: *Καλύτερος ο θάνατος παρά η ζωή μέσα στις συμφορές.*

Δικαιολογείται η αντίθεσή τους; Γιατί; Να παρουσιάσετε τα επιχειρήματά σας.

Θρήνος της Εκάβης
για τη μοίρα της

Συμβουλές της
Εκάβης στην
Ανδρομάχη

Φρόνιμος, με αρχοντιά, με πλούτη, με το ωραίο σου
σφρίγος.
Άγγιχτη με πήρες από το σπίτι του πατέρα μου,
εσύ πρώτος μ' έκανες γυναίκα.
Χάθηκες τώρα πια, και μένα αιχμάλωτη
με βάνουν στο καράβι, σκλάβα για την Ελλάδα. 700
Μικρότερο κακό απ' τα δικά μου
δεν είναι ο θάνατος της Πολυξένης που την κλαις;
Για μένα τίποτα δεν υπάρχει πια.
Ούτε η ελπίδα που σ' όλους τους ανθρώπους απομένει.
Μήτε ξεγελιέμαι κάτι να περιμένω τάχα, 705
όσο κι αν είν' γλυκές οι αυταπάτες.

ΧΘ. Τα πάθη σου είναι και δικά μου πάθη. Θρηνώντας τα
μου δείχνεις σε τι κατάντια έχω πέσει.

ΕΚΑ. Δεν έχω μπει πότε μου σε καράβι.
Από εικόνες, κι απ' όσα έχω ακούσει ξέρω ό,τι ξέρω. 710
Λένε πως οι ναύτες στη μικρή φουρτούνα
κάνουν ό,τι μπορούν για να γλυτώσουν.
Άλλος τρέχει στο τιμόνι, άλλος στα πανιά
άλλος τα νερά αδειάζει. Όμως αν τύχει
κι ανταριάσει η θάλασσα πολύ, τότε στην τύχη τους 715
ενδίδουν, κι αφήνονται στα κύματα και την ορμή τους.
Έτσι κι εγώ, τόσα πολλά έχω πάθει
που άλαλη, αμίλητη σκύβω το κεφάλι.
Των δεών η οργή μ' έχει δαμάσει.
Κόρη μου, ξέχασέ τον τον σκοτωμένο σου Έκτορα. 720
Με τα κλάματα δεν θα τον φέρεις πίσω.
Τίμα τον τωρινό σου αφέντη
καλόπιασ' τον με τους γυναίκειους τρόπους σου.
Κάνε έτσι, κι όλους θα μας ευχαριστήσεις.
Ανάστησε το παιδί του γιου μου. 725
Αυτό θα 'ναι μεγάλο κέρδος για την Τροία.
Ίσως κάποτε τα παιδιά αυτουνού να ξαναρθούν εδώ
να ξαναχτίσουνε την πόλη.
Κι ο λόγος φέρνοντας τον λόγο.
Τι θέλει πάλι αυτός ο κήρυκας; 730
Τι καινούργιες αποφάσεις φέρνει από τους Αχαιούς;

[708]

ΣΤΙΧΟΙ	ΣΧΟΛΙΑ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ
701-706:	Η Ανδρομάχη μακαρίζει την Πολυξένη που είναι νεκρή, αφού δεν είναι αναγκασμένη να υποστεί τη σεξουαλική και ψυχολογική βία των Αχαιών. <i>Είναι πειστική η επιχειρηματολογία της;</i>
709-719:	Η Εκάβη απαντά στην Ανδρομάχη χρησιμοποιώντας μια παρομοίωση. <i>Τι ακριβώς θέλει να εκφράσει με τον τρόπο αυτό;</i>
720-728:	Η Εκάβη παροτρύνει την Ανδρομάχη να μεριμνήσει κυρίως για το σωστό μεγάλωμα του μικρού Αστυάνακτα, τον οποίο θεωρεί μοναδική ελπίδα για την αναγέννηση της Τροίας από τις στάχτες της.

↪ Ερωτήσεις - Ασκήσεις

1. Πώς κρίνετε τις συμβουλές που δίνει η Εκάβη στην Ανδρομάχη στους στ. 721-722;
2. Να ακούσετε το τραγούδι *Κακιά φουρτούνα έπιασε* του Χρόνη Αηδονίδη που περιέχεται στο ψηφιακό αντικείμενο και να το συγκρίνετε με τους στίχους 711-716 των Τρωάδων.
3. Να παρακολουθήσετε στο ψηφιακό αντικείμενο το απόσπασμα από τις πρόβες των Τρωάδων (1979) σε σκηνοθεσία Καρόλου Κουν και να παρατηρήσετε τη χρήση των χειρονομιών. Ποια διαφορετικά συναισθήματα εκφράζουν;

↪ Δραστηριότητες

1. Να δημιουργήσετε δύο "περιγράμματα χαρακτήρα", ένα για την Εκάβη και ένα για την Ανδρομάχη, συνεργαζόμενοι/ες ανά δύο. Στη συνέχεια, λαμβάνοντας υπόψη σας τους στίχους 629-731 του Β' Επεισοδίου, να γράψετε στο εσωτερικό κάθε περιγράμματος πώς αισθάνεται η καθεμία και στο εξωτερικό πώς αισθάνεστε εσείς για κάθε ηρωίδα. Ποια σας συγκινεί περισσότερο;
2. Στη ραψωδία τ της Οδύσσειας, στους στίχους 523-529 που δίνονται στο ψηφιακό αντικείμενο, η Πηνελόπη μιλά στον «ξένο», στον μεταμφιεσμένο Οδυσσέα, και του λέει το δίλημά της. Συμφωνεί η Εκάβη (στ. 709-731) με την Πηνελόπη;

J. H. W. Tischbein, Οδυσσέας και Πηνελόπη, 1802. Ελαιογραφία. Ιδιωτική συλλογή.

Η απόφαση για τον φόνο του Αστυάνακτα

Ανακοίνωση από τον κήρυκα της απόφασης των Ελλήνων για τον Αστυάνακτα

Η αντίδραση της Ανδρομάχης

Η συμβουλή του Ταλθύβιου στην Ανδρομάχη

ΤΑΛΘ.	Γυναίκα του γενναίου Έκτορα, μη με μισήσεις. Χωρίς τη θέλησή μου σου φέρνω την απόφαση όλων των Ελλήνων.	[709]
ΑΝΔΡ.	Τί είναι πάλι; Κακό σημάδι έτσι που αρχίζεις.	735
ΤΑΛΘ.	Αποφασίστηκε για το παιδί σου – πώς να την πω τέτοια κουβέντα;	
ΑΝΔΡ.	Να μας χωρίσουν; Σ' άλλον αφέντη θα το δώσουν;	
ΤΑΛΘ.	Κανένας δεν θα γίνει αφέντης του.	
ΑΝΔΡ.	Τότε; Εδώ θα το απαρατήσουν μοναχό του;	
ΤΑΛΘ.	Δεν βρίσκω τρόπο να σ' τα πω τα νέα.	740
ΑΝΔΡ.	Μακάρι να 'ναι καλά, κι ας δυσκολεύεσαι.	
ΤΑΛΘ.	Θα το σκοτώσουν το παιδί σου. Αυτό είναι.	
ΑΝΔΡ.	Ωχ συμφορά. Τούτο είναι το χειρότερο κακό κι απ' τους καινούργιους γάμους μου.	
ΤΑΛΘ.	Έγινε αυτό που ο Οδυσσέας είπε –	745
ΑΝΔΡ.	Η άμοιρη. Τι άλλο θα με θρει ακόμα;	
ΤΑΛΘ.	Είπε, παιδί τέτοιου πατέρα δεν πρέπει να τ' αφήσουμε να ζήσει.	
ΑΝΔΡ.	Στο κεφάλι του δικού του γιου να στρέξει ό,τι μου κάνει.	
ΤΑΛΘ.	Από τα τείχη της Τροίας θα το ρίξουν. Υπομονέψου. Πάρ' το απόφαση. Μην το αγκαλιάζεις το παιδί. Κατάπτε τον πόνο σου. Απροστάτευτη είσαι, τίποτα δεν μπορείς να κάνεις. Σκέψου λίγο. Χάθηκε η πατρίδα σου χάθηκε ο άντρας σου, άλλοι σε ορίζουν.	750 755
	Πώς θα τα βγάλεις πέρα τόσοι που είμαστε; Μη μας κάνεις να θυμώσουμε. Σταμάτα τις κατάρες για τους Αχαιούς. Κράτα τη γλώσσα σου. Αν ερεθίσεις τον στρατό θ' αφήσουν το παιδί άταφο. Ούτε κανένας θα το σπλαχνιστεί.	760
	Σίγασε. Κάνε υπομονή να θάψεις τούτο το καημένο. Να σου φερθούν καλύτερα και οι άλλοι.	[739]

ΣΤΙΧΟΙ	ΣΧΟΛΙΑ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ
735-741:	Στη στιχομυθία ανάμεσα στον Ταλθύβιο και την Ανδρομάχη παρατηρείται επιβράδυνση στην ανακοίνωση της απόφασης των Ελλήνων. <i>Τι επιτυγχάνει με τον τρόπο αυτό ο τραγικός ποιητής;</i>
749:	Στην απόγνωση που νιώθει στο άκουσμα της νέας της συμφοράς, η Ανδρομάχη καταριέται τον Οδυσσέα να γυρίσει στο παιδί του το κακό που της κάνει.
750:	Ακόμη και ο τρόπος με τον οποίο αποφασίζουν οι Αχαιοί να θανατώσουν τον Αστυάνακτα δείχνει ότι έχει καταλυθεί κάθε έννοια ανθρωπισμού σε αυτόν τον πόλεμο.
751-762:	Στους στίχους αυτούς ο Ταλθύβιος συμβουλεύει την Ανδρομάχη να δείξει υπομονή, να μην την κυριεύσει ο θυμός της με τις κατάρρες που ξεστομίζει για τους Αχαιούς, γιατί μπορεί να τους ερεθίσει και να μην την αφήσουν να θάψει το παιδί της.

*J.-J. Fr. Le Barbier
& N. A. Monsiau & J.-M. Moreau,
Φόνος του Αστυάνακτα,
1806. Χαρακτικό.*

➔ Ερωτήσεις - Ασκήσεις

1. Με μια ψυχρή αναγγελία στο στ. 742 ο Ταλθύβιος ανακοινώνει στην Ανδρομάχη τη μοίρα που περιμένει τον μικρό Αστυάνακτα. Γιατί, κατά τη γνώμη σας, οι Αχαιοί προχωρούν σε αυτή την απόφαση;
2. Στους στ. 745-748 ο Ταλθύβιος αναφέρεται στον Οδυσσέα και στην πρότασή του για εκτέλεση του Αστυάνακτα. Πώς κρίνετε τον Οδυσσέα με βάση το επιχείρημα που προβάλλει; Πώς νομίζετε ότι σκέφθηκε, για να καταλήξει στην πρόταση που κάνει;
3. Ο Ταλθύβιος, με τον τρόπο που μιλάει σε αυτή την ενότητα, παρουσιάζεται δίβουλος. Να κάνετε δύο πίνακες, έναν με φράσεις που δείχνουν δισταγμό και φόβο και έναν με όσες δείχνουν απειλή. Πώς κρίνετε τη συμπεριφορά του Ταλθύβιου με βάση τα όσα λέει στη μητέρα του Αστυάνακτα;

↪ Δραστηριότητες

1. Μετά το τέλος του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου, στη Νυρεμβέργη της Γερμανίας δικάστηκαν από διεθνές δικαστήριο οι κύριοι υπεύθυνοι για εγκλήματα πολέμου. Οι κατηγορούμενοι υποστήριξαν πως ήταν στρατιώτες στον στρατό της χώρας τους και εκτελούσαν διαταγές των ανωτέρων τους. Η μεγάλη Γερμανοεβραία φιλόσοφος Χάνα Άρεντ στήριξε το έργο της πάνω σε αυτές τις εμπειρίες και διαμόρφωσε τις ιδέες της εποχής μας για τη δημοκρατία και τη δικαιοσύνη.

Ρητορικός αγώνας: Να χωριστείτε σε δύο ομάδες και να προετοιμάσετε επιχειρήματα υπέρ και κατά των κατηγορουμένων αντίστοιχα. Να λάβετε υπόψη σας τα παραθέματα της Χ. Άρεντ που ακούγονται στο ψηφιακό αντικείμενο.

2. Ο Ταλθύβιος μιλά σαν να μην είναι ο ίδιος Έλληνας. Ρίχνει την ευθύνη της απόφασης που ανακοινώνει σε όλους τους Έλληνες απρόσωπα και έπειτα σε έναν από όλους τους αρχηγούς, στον Οδυσσέα. Να ξαναγράψετε τους παρακάτω στίχους σαν να ήταν ο Ταλθύβιος ένας άντρας που αναλαμβάνει το μερίδιο της ευθύνης που του αναλογεί.

Στ. 733-734: Χωρίς τη θέληση μου / σου φέρνω την απόφαση όλων των Ελλήνων.

Στ.736: Αποφασίστηκε για το παιδί σου – πώς να την πω τέτοια κουβέντα;

Στ 745: Έγινε αυτό που ο Οδυσσέας είπε –

3. Να υποθέσετε ότι, όταν ανακοινώθηκε στους Αχαιούς η πρόταση του Οδυσσέα για εκτέλεση του Αστυάνακτα, ο στρατός χωρίστηκε σε δύο αντίπαλες ομάδες. Έτσι, δημιουργήθηκε ένας διάδρομος μεταξύ αντιμαχόμενων. Να σχηματίσετε δύο ομάδες και να αναλάβετε ρόλους, ώστε να παραστήσετε τον «διάδρομο συνείδησης», τον οποίο ο διδάσκων/η διδάσκουσα θα διασχίσει υποδύμενος/-η τον ρόλο του Οδυσσέα.

4. Να παρατηρήσετε τις φωτογραφίες που δίνονται στο ψηφιακό αντικείμενο και αφορούν τη σχέση του εικονιζόμενου Ταλθύβιου με τις Τρωαδίτισσες. Πώς κρίνετε την εμφάνιση των προσώπων της τραγωδίας;

Ανδρομάχη (Μαρία Σκούντζου),
Εκάβη (Αννα Συνοδινού),
Αστυάνακτας (Μιχάλης Μινωτάκης).
Τρωάδες, Εθνικό Θέατρο, 1985

Ο θρήνος της Εκάβης

[...]

Είναι η Τροία
που σφαδάζει μέσα μου
ο κόσμος χαμηλώνει ως το κενό
τρέμει μες στον καθρέφτη του μυαλού μου
και όπου να 'ναι
το νήμα της ζωής μου θα κοπεί
βλέπω το χέρι του φονιά
και το μαχαίρι
του Αστυάνακτα ο ήλιος σβήνει
πέφτει στον γκρεμό
Κρύοι Σιμόεντες περιβρέχουν το κορμί μου
και μύριοι Σκάμανδροι θολώνουν
την άθλια του μυαλού μου ακοή

Θεοί
ποια μοίρα ορίζει τη ζωή μας
ποιος άδικος θεός
μας κυβερνά
-... -
Εσμέν οίον εσμέν
γυναίκες

Ελ. Χωρεάνθη, *Ο θρήνος της Εκάβης*. Από την ιστοσελίδα
Fractal, Η γεωμετρία των ιδεών (2020)

➔ Δραστηριότητες

Οι στ. 814- 821 του Β' επεισοδίου των Τρωάδων και το ποίημα της Ελ. Χωρεάνθη έχουν κοινό τίτλο "Ο θρήνος της Εκάβης". Να χωριστείτε σε 4 ομάδες. Οι δύο ομάδες να αναγνώσετε εκφραστικά εν χορώ τα δύο κείμενα. Οι άλλες δύο ομάδες, αφού ακούσετε προσεκτικά τα αναγνωσθέντα κείμενα, να παρουσιάσετε στην τάξη "Εικόνες από τη ζωή του χαρακτήρα", δηλαδή της Εκάβης.

Θρήνος της Ανδρομάχης και της Εκάβης

Ο πόνος της μάνας

C. Fr. Deckler.
Αποχαιρετισμός του Έκτορα
στην Ανδρομάχη και στον
Αστυάνακτα, προ του 1918
(από την ιστοσελίδα [https://
citehochelaga.tumblr.com](https://citehochelaga.tumblr.com)).

ΑΝΔΡ

Αγόρι μου ακριβό μου τιμημένο αγόρι.

[740]

Σε χάνω, καλαμιά με αφήνεις.

Τ' όνομα του πατέρα σου θα σε σκοτώσει
που τόσους άλλους γλύτωσε.

765

Οι χάρες του δεν σου βγήκαν σε καλό.

Γάμοι και κακορίζικα νυφιάτικα κρεβάτια
στο σπίτι του Έκτορα όταν πρωτομπήκα
ποιος το 'λεγε σφαχτάρι να γεννήσω
κουρμπάνι για τους Δαναούς.

770

Βασιλιά μου της Ασίας.

Κλαις, άστρι μου; Σ' άγγιξε το φτερό του;

Γιατί κρεμιέσαι απάνω μου;

Πού να σε κρύψω, λαφιασμένο χελιδόνι;

775

Πού 'ναι νά 'ρθει ο Έκτορας, να 'ρθει

απ' τον Μολυβόκαμπο

να 'ρθει με το δοξάρι του να σε φυλάξει;

Πού 'ναι τ' αδέρφια του πατέρα σου, πού 'ν της Φρυγίας
τ' ασκέρια;

Ελεεινό του χάρου πήδημα, πήδημα απ' το κάστρο,

άσπλαχνα ριγμένο κατακέφαλα θ' αφήσεις την πνοή σου.

780

Αυγή μου, φεγγαράκι μου, σάρκα μου μυρωδάτη.

Ανώφελα σε βύξαξα, του κάκου σε σπαργάνωσα

άδικα μ' έσκισαν οι πόνοι, άδικα στην κούνια σου

ξενύχτησα.

Δώσ' μου τώρα στερνό ασπασμό

αγκάλιασε εκείνη που σε γέννησε, κρεμάσου

στον λαιμό μου

785

κόλλα στα χείλη μου τα χείλια σου.

Βάρβαροι πολυμήχανοι Έλληνες μαστόροι του κακού

τι έφταιξε τούτο, γιατί μου το σκοτώνετε;

ΣΤΙΧΟΙ

ΣΧΟΛΙΑ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ

- 767-769: Η αναφορά στον γάμο της με τον Έκτορα και τις ευτυχισμένες στιγμές του παρελθόντος εντείνει τον σπαραγμό της Ανδρομάχης. *Την βοηθάει ψυχολογικά αυτή η αναδρομή;*
- 771: **κουρμπάνι:** Το κουρμπάνι είναι ένα έθιμο με καταβολές στην αρχαιότητα, όταν οι Αρχαίοι Έλληνες θυσίαζαν ζώα στους θεούς, για να τους εξευμενίσουν. Αφορά το τελετουργικό σφάξιμο και μαγείρεμα ενός αρνιού, μοσχαριού, ταύρου ή αγελάδας.
- 770-786: Στους στίχους αυτούς η Ανδρομάχη ενσαρκώνει το πρότυπο της μητέρας που θρηνεί και σπαράζει για τον γιο της, καθώς αισθάνεται ανίκανη να τον βοηθήσει. Ο θρήνος της θυμίζει έντονα το ποίημα του Κ. Βάρναλη, *Οι πόνοι της Παναγιάς*, που δίνεται στο ψηφιακό αντικείμενο.

↪ Ερωτήσεις - Ασκήσεις

1. Στον στ. 801 (*Όμορφα τώρα πάω να παντρευτώ*), η Ανδρομάχη από την απελπισία της παραλογίζεται και αντιστρέφει τη συμφορά της μιλώντας με θετικές λέξεις. Ούτε όμορφα πάει, ούτε να παντρευτεί. Έχουμε ξαναδεί αυτή τη συμπεριφορά σε προηγούμενους στίχους; Σε ποιους;
2. Η Ανδρομάχη (π.χ. *κλαις αστρί μου;*) και η Εκάβη (π.χ. *πού να σε κρύψω;*) σε αυτή την ενότητα κάνουν αλληπάλληλες ερωτήσεις. Πώς ερμηνεύετε τη χρήση του συγκεκριμένου εκφραστικού τρόπου σε αυτό το σημείο της τραγωδίας;
3. Στον στ. 780 (*άσπλαχνα ριγμένο κατωκέφαλα θ' αφήσεις την πνοή σου*), η Ανδρομάχη θεωρεί σίγουρο τον θάνατο του γιού της. Δεν προσεύχεται στους θεούς να τον σώσουν. Γιατί;

↪ Δραστηριότητες

Να παρατηρήσετε προσεκτικά τη θυσία ταύρου στην εικόνα που δίνεται στο ψηφιακό αντικείμενο. Σε ποια περιοχή από τις αναφερόμενες νομίζετε ότι βρέθηκε αυτή η εικόνα;

**Η Ανδρομάχη
αποδίδει ευθύνη στην
Ελένη**

**Αναφορά της
Ανδρομάχης στη δική
της τύχη**

**Ο θρήνος της Εκάβης
για τον εγγονό της**

Και συ Τυνδάρειο γέννημα, Ελένη, σένα δεν σ' έκανε
ο Δίας,
άλλοι γονάτισαν, άλλοι σ' έσπειραν πατεράδες. 790
Πρώτα ο Αλάστορας κι ο Φθόνος και το Φονικό
κι ο Θάνατος κι όλα όσα σούρνει η γη κακά.
Ποιος θα πιστέψει ότι είσαι εσύ του Δία κόρη
που τόσους Τρώες κι Έλληνες αφάνισες;
Κατάρα στα γλυκά σου μάτια 795
που ρήμαξαν τους κάμπους μας.
Να, πάρτε το, τραβάτε ρίχτε το αφού το δέλετε.
Φάτε τις σάρκες του. Οι θεοί μάς χάνουν,
απ' τους θεούς η οργή. Πώς να το σώσω από τον χάρο;
Κρύφτε με τ' άθλιο κορμί. Ρίχτε με στα καράβια. 800
Όμορφα τώρα πάω να παντρευτώ.
Τώρα που το παιδί μου θανατώνουν.
ΧΘ. Δυστυχισμένη Τροία. Για μια γυναίκα, για μιας γυναίκας
το απαίσιο κρεβάτι, χιλιάδες άνθρωποί σου χάθηκαν.
ΤΑΛΘ. Έλα, παιδί. Άσε την αγκαλιά την άμοιρης της μάνας σου. 805
Άντε ν' ανέβεις στην κορφή του κάστρου
που οι πρόγονοί σου έχτισαν.
Εκεί αποφασίστηκε ν' αφήσεις την τελευταία σου πνοή.
Πάρτε το. Τέτοιες διαταγές
θα 'πρεπε να διαλέγουν άλλους 810
πιο σκληρούς, πιο άκαρδους
για να τις εκτελούν.
ΕΚΑ. Παιδί του κακορίζικου του γιου μου,
δυο φορές παιδί μου,
άδικα, ανελήτα ληστεύουν την ψυχούλα σου 815
από μένα και τη μάνα σου.
Πώς να σε κλάψω; Τι να κάνω, δύσμοιρο, για σένα;
Στηθοκοπιέμαι, σκίζω τα μάγουλά μου, αυτό μου' χει
απομείνει.
Όλα τα 'χασα, χάνω κι εσένα τώρα.
Τι άλλο μας λείπεται; Τι άλλο δεν μας βρήκε ακόμα 820
για να ξεκληριστούμε ολότελα;

[798]

ΣΤΙΧΟΙ	ΣΧΟΛΙΑ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ
789-796:	Η Ανδρομάχη προσφωνεί την Ελένη σαν να είναι μπροστά της, θεωρώντας την αποκλειστικά υπεύθυνη για όλα τα δεινά που περνά εκείνη και η Τροία.
805-812:	Ακόμη και ο Ταλθύβιος, που συνήθως δεν εκφέρει προσωπικές απόψεις, «συγκινείται» μπροστά στην αγριότητα της διαταγής των Ελλήνων. Ο βασιλιάς της πόλης, όπως δηλώνει το όνομά του (άστυ+άναξ), πρόκειται να γκρεμιστεί από τα τείχη της.
813-821:	Στους τελευταίους στίχους η Εκάβη, με τις εκφράσεις που χρησιμοποιεί, απευθυνόμενη στον Αστυάνακτα, στο «δύο φορές παιδί μου», φτάνει στο αποκορύφωμα της τραγικότητάς της.

↪ Ερωτήσεις - Ασκήσεις

1. Η Ανδρομάχη θρηνεί και καταριέται. Οι Έλληνες εισβολείς σκότωσαν τον άνδρα και το παιδί της, την σέρνουν σκλάβοι, κι όμως εδώ μόνο σε τρεις στίχους τους κατηγορεί (στ. 787-788 και 798). Αντίθετα, για την Ελένη χρησιμοποιεί οκτώ στίχους (στ. 789-796). Σας φαίνεται λογικό αυτό; Γιατί τα βάζει με μια γυναίκα που δεν έχει εξουσία και δεν χρησιμοποίησε βία;
2. Στους τελευταίους στίχους (797-802) πριν από την έξοδό της, η Ανδρομάχη, ψυχικά εξουθενωμένη από τον πόνο της μάνας ζητάει να επισπεύσουν τις διαδικασίες. Τι επιτυγχάνει ο τραγικός ποιητής με τον τρόπο με τον οποίο παρουσιάζει την Ανδρομάχη στο χωρίο αυτό;

↪ Δραστηριότητες

1. «*Κοιμήσου αστρί, κοιμήσου αυγή, κοιμήσου νιό φεγγάρι*», λέει ένα δημοτικό τραγούδι. Η μητέρα που νανουρίζει το μωρό της το παινεύει ποιητικά, για να εκφράσει την αγάπη της. Η Ανδρομάχη αντιστρέφει αυτή την πράξη και αποχαιρετά τον μικρό της γιο που πηγαίνει στον θάνατο. Να κάνετε δύο στήλες: στη μια να συγκεντρώσετε όλα τα επίθετα και τις εκφράσεις για τον Αστυάνακτα και στην άλλη τα αντίστοιχα από τα δημοτικά τραγούδια που θα βρείτε στο ψηφιακό αντικείμενο που δίνεται.
2. Να διατυπώσετε την άποψή σας για το αν ο χαρακτήρας της Ανδρομάχης του Ρακίνα (1667), όπως παρουσιάζεται στο ψηφιακό αντικείμενο, έχει κοινά στοιχεία με την Ανδρομάχη που παρουσιάζει ο Ευριπίδης στις *Τρωάδες*.
3. Να παρατηρήσετε τις ενδυματολογικές επιλογές του Ταλθύβιου και της Εκάβης στο ψηφιακό αντικείμενο από την παράσταση του Εθνικού Θεάτρου (1986). Πώς κατάφερε να δείξει ο ενδυματολόγος την κοινωνική θέση και τον χαρακτήρα των δύο προσώπων;

✓ Αξιολόγηση της ενότητας

ΚΡΙΤΗΡΙΑ	ΚΑΘΟΛΟΥ	ΛΙΓΟ	ΑΡΚΕΤΑ	ΠΟΛΥ
Κατανόησα τη σημασία που έχουν τα Επεισόδια στην εξέλιξη του μύθου στην αρχαία ελληνική τραγωδία.				
Κατανόησα τους χαρακτήρες της Εκάβης και της Ανδρομάχης και τον πόνο που τις ενώνει.				
Προβληματίστηκα για τον ιδιαίτερο ρόλο που διαδραματίζει ο Ταλθύβιος στο έργο.				

➔ Ασκήσεις Αξιολόγησης

Να επιλέξετε τη σωστή απάντηση για κάθε ερώτηση.

- Τι έχει αποφασιστεί για την Πολυξένη;
  - Να γίνει ιέρεια της Αθηνάς
  - Να παντρευτεί τον Οδυσσέα
  - Να θυσιαστεί στον τάφο του Αχιλλέα
  - Να επιστρέψει στην Τροία
- Πώς αντιδρά η Ανδρομάχη στην απόφαση των Αχαιών για το τέλος του Αστυάνακτα;
  - Ορκίζεται εκδίκηση στους Έλληνες
  - Καταριέται τον πανούργο Οδυσσέα
  - Προσπαθεί να διαπραγματευθεί με τον Ταλθύβιο
  - Φεύγει χωρίς να δείξει συναισθήματα

(Μπορείτε να δείτε τις σωστές απαντήσεις στη σελίδα 154).

Β' ΣΤΑΣΙΜΟ

στ. 822-876

*Οι θεοί από παλιά αγαπούσαν την Τροία,
αλλά ποτέ δεν την έσωξαν*

Πρόλογος

Πάροδος

Α' Επεισόδιο

Α' Στάσιμο

Β' Επεισόδιο

▶ Β' Στάσιμο

Γ' Επεισόδιο

Γ' Στάσιμο

Έξοδος

Περίληψη

Ο Χορός αφηγείται την πρώτη πολιορκία της Τροίας (α' στροφή και αντιστροφή), αναφέρεται με υπερηφάνεια στην αρπαγή του Γανυμήδη από τον Δία (β' στροφή) και διηγείται τον γάμο της Ηούς με τον Τιθωνό που ένωσε την Τροία με τους θεούς (β' αντιστροφή). Η ένωση της Ηούς με τον Τιθωνό δεν έσωσε την Τροία και η θεά είδε την καταστροφή της πόλης. Το Στάσιμο κλείνει με πόνο και παράπονο βαθύ, γιατί η αγάπη των θεών για την Τροία έχει χαθεί οριστικά.

Λέξεις-κλειδιά

η Τροία ρημάχτηκε, φονικό κοντάρι, χάθηκε και η αγάπη των θεών

Πρόσωπα:

ΧΟΡΟΣ

Μετά την ανάγνωση και επεξεργασία της ενότητας:

- θα έχετε κατανοήσει τις μυθολογικές αναφορές,
- θα έχετε ερμηνεύσει τον πόνο και το παράπονο του Χορού,
- θα έχετε διερευνήσει τη σύνδεση του στάσιμου με όσα έχουν προηγηθεί.

Μετά την προσέγγιση του Β' Στάσιμου, θα έχετε καλλιεργήσει τις δεξιότητες:

εκφραστική ανάγνωση, ενσυναίσθηση, ανάκληση γνώσεων, διερευνητική μάθηση, διακειμενική προσέγγιση, δημιουργική ακρόαση.

Η καταστροφή της
Τροίας στο παρελθόν
από τον Τελαμώνα
και τον Ηρακλή

ΧΟΡΟΣ

[στροφή α']

[799]

Από την κυματόβρεχτη πατρίδα σου τη Σαλαμίνα
με τα πολλά μελίσσια, από κει ήρδες, Τελαμώνα βασιλιά,
απ' το νησί σου που αντικρίζει τις ιερές ακτές
όπου η Παλλάδα πρωτοφύτεψε την ασημένια ελιά
στεφάνι θείο στολίδι της λαμπρής Αθήνας,
από κει ήρδες τότε, στα παλιά τα χρόνια
μαζί με της Αλκμήνης τον τοξότη γιο, τον Ηρακλή,
γυρεύοντας να δοξαστείς μαζί του.
Απ' την Ελλάδα ήρδες το Ίλιον να κουρσέψεις
το Ίλιον τη δική μας πόλη.

825

830

[αντιστροφή α']

Μανιασμένος ο Ηρακλής,
γιατί δεν του 'δωσαν τ' αδάνατα άλογα του Δία,
ήρθε εδώ μ' όλο το άνθος της Ελλάδας.
Στις όχθες του Σιμόντα έδεσε τα καράβια
και με το αλάθειτο στα χέρια του δοξάρι
τον Λαομέδοντα που τον αδίκησε γύρευε να σκοτώσει.
Τα ωραία τείχη της πόλης, που ο Φοίβος είχε χτίσει ο ίδιος,
κατάλυσε με τη φωτιά, με της φωτιάς τις κόκκινες
τις γλώσσες
κατέστρεψε τη χώρα.
Έτσι δυο φορές η Τροία ρημάχτηκε από το φονικό κοντάρι.

835

840

[στροφή β']

Ο Γανυμήδης
δεν εμπόδισε τον
αφανισμό της γης του
Πριάμου

Μάταια λοιπόν, Γανυμήδη, ωραίο αγόρι, γιε
του Λαομέδοντα,
σου δόθηκε η τιμή να αβροκερνάς τον Δία
με τα χρυσά ποτήρια.
Φωτιά καίει τη χώρα που σε γέννησε.
Βογκάνε τ' ακρογιάλια της.

845

ΣΤΙΧΟΙ

ΣΧΟΛΙΑ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ

- 822-831: Η πρώτη στροφή αφιερώνεται στον Τελαμώνα και στη συμβολή του στην άλωση της Τροίας. Με τον φίλο του τον Ηρακλή, πήρε μέρος στην εκστρατεία κατά του Λαομέδοντα, του μυθικού βασιλιά της Τροίας, και έλαβε ως έπαθλο την κόρη του Ησιόνη.
- 843-859: Τον ωραίο Γανυμήδη τον άρπαξε ο Δίας με τη μορφή του αετού. Τον μετέφερε στον ουρανό ως οινοχόο των θεών, κάνοντάς τον αθάνατο. Παρά τη θέση αυτή, ο Γανυμήδης δεν συνέβαλε στη διάσωση της Τροίας.

Ο Γανυμήδης ως οινοχόος κερνάει τον Δία. Αττικός ερυθρόμορφος κρατήρας του Ευχαρίδη, περ. 490 π.Χ. Νέα Υόρκη, Μητροπολιτικό Μουσείο Τέχνης.

➔ Ερωτήσεις - Ασκήσεις

1. Ποιο σκοπό εξυπηρετούν οι μυθολογικές αναφορές στην ιστορία της Τροίας, αμέσως μετά την αναγγελία της απόφασης των Αχαιών να θανατωθεί ο Αστυάνακτας; Ποια είναι, κατά τη γνώμη σας, τα συναισθήματα του Χορού στο Στάσιμο αυτό; Δικαιολογήστε την απάντησή σας με αναφορές στο κείμενο.
2. Το Β' Στάσιμο έρχεται στην κορύφωση της τραγωδίας, όταν παίρνουν τον μικρό Αστυάνακτα από την αγκαλιά της μάνας του, για να τον γκρεμίσουν από τα τείχη. Στην κορύφωση αυτή οι θεατές είναι τόσο φορτισμένοι συναισθηματικά, που δεν μπορούν να συνεχίσουν να παρακολουθούν άδικα εγκλήματα. Η δράση σταματά με το Στάσιμο. Αν το συγκεκριμένο επεισόδιο ήταν μέρος μιας κινηματογραφικής ταινίας ή ενός άνιμε, ποια τεχνική θα επιλεγόταν, για να σταματήσει η δράση;
3. Στο αγγείο που θα βρείτε στο ψηφιακό αντικείμενο η μια όψη εικονίζει τον φρικτό θάνατο του Ακταίωνα και η άλλη όψη μια ήρεμη και τρυφερή σκηνή μεταξύ του Δία και του Γανυμήδη. Να τοποθετήσετε λεζάντα στην κάθε όψη του αγγείου, χρησιμοποιώντας λέξεις από στίχους του Β' Στάσιμου.

Όπως τα πουλιά σκούζουν για τα μικρά τους
έτσι φωνάζουμε κι εμείς.

Άλλες για τους άντρες
άλλες για τα παιδιά τους
άλλες για τις γερόντισσες μανάδες τους.
Πάνε τα σκιερά λουτρά που σου άρεσαν
πάνε τα γυμναστήρια που έτρεχες.

Ωραίος και ιλαρός εσύ
κοντά στα πόδια του Δία
νοιάζεσαι μόνο για τα νιάτα σου.

Κι όμως το ελληνικό κοντάρι
αφάνισε τη γη του Πριάμου.

850

855

[αντιστροφή 6']

**Η Ηώς δεν
προστάτευσε την
Τροία**

Έρωτα, που στο παλάτι μπήκες κάποτε του Δάρδανου
όπως το θέλαν οι Αθάνατοι.

Έρωτα, πόσο την Τροία δόξασες τότε
καθώς με τους θεούς την έκανες να συγγενέψει.

Για την ντροπή του Δία δεν θα μιλήσω.

Αλλά η χρυσόφτερη Ηώς
η αγαπημένη των ανθρώπων
που τον πατέρα των παιδιών της
τον άντρα που έχει στο κρεβάτι της
απ' αυτή τη χώρα άρπαξε

μέσα σε αστέρινο μαλαματένιο άρμα

- τέτοια μεγάλη ελπίδα για όλους -

είδε με το φως της

τη συμφορά τούτης της γης

είδε το ρήμαγμα του κάστρου μας.

Κι όμως τίποτα δεν έκανε.

Για την Τροία χάθηκε πια η αγάπη των θεών.

860

865

870

875

[859]

↪ Δραστηριότητες

1. Στο ψηφιακό αντικείμενο που δίνεται, στο πρώτο αγγείο εικονίζεται η καταδίωξη και η αρπαγή του Γανυμήδη από τον Δία. Στο άλλα δύο αγγεία το ίδιο κάνει η Ηώς με τον Τιθωνό. Ενώ στη μυθολογία έχουμε πολλές αναφορές σε αρπαγές νεαρών γυναικών και ανδρών από θεούς, είναι λιγότερο γνωστές οι αναφορές σε αρπαγές από θεές. Να αναπαραστήσετε με παγωμένες εικόνες τη στάση που έχουν τα σώματα στα αγγεία αυτά και να προτείνετε και άλλες δικές σας.
2. Να ακούσετε προσεκτικά το Β' Στάσιμο από την τραγωδία του Ευριπίδη *Εκάβη* και τη β' αντιστροφή από το Β' Στάσιμο των *Τρωάδων* και να εντοπίσετε ομοιότητες και διαφορές μεταξύ των δύο κειμένων στα θέματα και στους εκφραστικούς τρόπους.
3. Να ακούσετε στο ψηφιακό αντικείμενο τη μουσική του Σταύρου Ξαρχάκου και να εκφέρετε τη γνώμη σας για το αν ενισχύει την κατανόηση και την απόλαυση του Β' Στάσιμου των *Τρωάδων*.

Αρπαγή του Γανυμήδη από τον Δία. Πήλινο άγαλμα. Ολυμπία, Αρχαιολογικό Μουσείο.

✓ Αξιολόγηση της ενότητας

ΚΡΙΤΗΡΙΑ	ΚΑΘΟΛΟΥ	ΛΙΓΟ	ΑΡΚΕΤΑ	ΠΟΛΥ
Κατανόησα τη σημασία που έχουν οι μυθολογικές αναφορές στο Στάσιμο.				
Προσδιόρισα τη θέση του Στάσιμου στην εξέλιξη της τραγωδίας.				
Συνέδεσα το βαθύτερο νόημα που είχε η απόφαση για την εκτέλεση του Αστυνάκτα με την πατριωτική συνείδηση των γυναικών της Τροίας.				
Οι εργασίες με βοήθησαν στη διερεύνηση μύθων σχετικών με την Τροία.				

Τι καινούργιο έμαθα;
Παρακολούθησα με ενδιαφέρον το μάθημα, διότι:
α.
β.
Συνάντησα δυσκολίες:
α.
β.
Αυτό για το οποίο μπορώ να προσπαθήσω περισσότερο είναι:
Είμαι ικανοποιημένος/-η από τον τρόπο με τον οποίο συνεργαστήκαμε στην τάξη.

Γ' ΕΠΕΙΣΟΔΙΟ

στ. 877-1077

Αγώνας λόγων για την τύχη της Ελένης

Πρόλογος

Πάροδος

Α' Επεισόδιο

Α' Στάσιμο

Β' Επεισόδιο

Β' Στάσιμο

🔴 Γ' Επεισόδιο

Γ' Στάσιμο

Έξοδος

Περίληψη

Ο Μενέλαος συναντάει την Ελένη μετά από δέκα χρόνια χωρισμού και της ανακοινώνει την απόφασή του για την τιμωρία της. Η Ελένη απολογείται προσπαθώντας να δικαιολογήσει τον εαυτό της. Η Εκάβη απαντάει στην Ελένη αντικρούοντας τα επιχειρήματά της. Ο Μενέλαος ανακοινώνει την τελική ετυμηγορία για την τύχη της Ελένης.

Λέξεις-κλειδιά

Ελένη αιχμάλωτη, πουλημένη για την ομορφιά, Μενέλαος, τιμώρησέ την, αδύναμος με τις γυναίκες, Αφροδίτη, Δίας

Πρόσωπα:

ΜΕΝΕΛΑΟΣ
ΕΚΑΒΗ
ΕΛΕΝΗ
ΧΟΡΟΣ

Μετά την ανάγνωση και επεξεργασία της ενότητας:

- θα έχετε κατανοήσει πώς δομείται και εξελίσσεται ένας «αγώνας λόγων»,
- θα έχετε προσεγγίσει σε βάθος τους χαρακτήρες της Ελένης, του Μενέλαου και της Εκάβης,
- θα έχετε διερευνήσει μια νέα πτυχή του μύθου του Τρωικού Πολέμου,
- θα έχετε συνειδητοποιήσει πως η ζωή παρουσιάζει ανατροπές.

Μετά την προσέγγιση του Γ' Επεισοδίου, θα έχετε καλλιεργήσει τις δεξιότητες:

επικοινωνιακή επάρκεια, βιωματική συμμετοχή, αισθητική απόλαυση, κριτική σκέψη, ευχέρεια στη χρήση ψηφιακών μέσων, διερευνητική μάθηση, υπευθυνότητα, δίκαιη κρίση

ΣΤΙΧΟΙ	ΣΧΟΛΙΑ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ
877:	Η σκηνή ανοίγει με την έλευση του Μενέλαου και την ενθουσιώδη προσφώνηση εκ μέρους του στον ήλιο για το φως της ημέρας.
879:	Για δεύτερη φορά, μετά τον Ποσειδώνα, σε αυτή την τραγωδία ένα πρόσωπο, ο Μενέλαος, λέει το όνομά του αμέσως μόλις εμφανίζεται πάνω στη σκηνή. <i>Ο τρόπος αυτός δήλωσης της ταυτότητας τους ξεχωρίζει από τα άλλα πρόσωπα του έργου;</i>
881-883:	Ο Μενέλαος προσδιορίζει τον λόγο για τον οποίο έγινε η εκστρατεία των Αχαιών στην Τροία. <i>Τι υποδηλώνει η μη αναφορά του ονόματος του άνδρα που τον προσέβαλε;</i>
889-890:	Η Ελένη ήταν η βασίλισσα της Σπάρτης, την οποία άρπαξε ο Πάρης, σύμφωνα με τα λόγια του Μενέλαου (στ. 882-883). Τώρα η γυναίκα του νικητή βασιλιά συγκαταλέγεται μεταξύ των αιχμάλωτων γυναικών της Τροίας (τραγική ειρωνεία).
891-893:	Ο Μενέλαος δεν είχε αναφερθεί από τον Ταλθύβιο (στο Α' Επεισόδιο) μεταξύ των Αχαιών βασιλιάδων, οι οποίοι διάλεξαν ή πήραν με κλήρωση κάποια από τις Τρωαδίτισσες. Για την ακρίβεια, ο κήρυκας δεν είχε ερωτηθεί από την Εκάβη για την τύχη της Ελένης.
881-883 & 886-897:	Η εκστρατεία των Αχαιών στην Τροία ξεκίνησε για την τιμωρία ενός άνδρα, για το ηθικό αδίκημα της προσβολής της τιμής και της αξιοπρέπειας. Θα ολοκληρωθεί με τη σκληρή τιμωρία μιας γυναίκας.

Μενέλαος. Αττική ερυθρόμορφη κύλικα, περ. 480 π.Χ. Παρίσι, Μουσείο Λούβρου.

➔ Ερωτήσεις - Ασκήσεις

Στα λόγια του Μενέλαου στους στ. 884-885 δεσπόζει η αρχή της διαφύλαξης της δικαιοσύνης και της αποκατάστασης της ηθικής τάξης. Το ηθικό παράπτωμα και η αδικία αποδοκιμάζονται με την τιμωρία του αυτουργού. Ο Μενέλαος, κατά τη γνώμη σας, συνειδητοποιεί και την ευθύνη των Αχαιών, σύμφωνα με αυτή την αρχή;

**Επίκληση της Εκάβης
στην αρχή της
δικαιοσύνης**

ΕΚΑ. Σὺ που τη γῆ γυρίζεις, σὺ που στη γῆ ἔχεις τὸν θρόνο σου,
ἀναρχε, ἀπροσπέλαστε, ὅποιος κι ἀν εἶσαι,
εἴτε Δίας, εἴτε νόμος τοῦ κόσμου, εἴτε λόγος, προσκυνῶ σε.
Μέσα στη σιωπηλὴ πορεία σου
με δικαιοσύνη πάντα κυβερνάς τὰ ἀνθρώπινα. 905

**Προτροπές της
Εκάβης στον
Μενέλαο**

ΜΕΝ. Ἀσυνήθιστες ευχῆς σ' ἀκούω νὰ κάνεις στους θεοὺς.
ΕΚΑ. Δόξα σοι, Μενέλαε, που δα σκοτώσεις τὴ γυναῖκα σου.
Φυλάξου μόνον βλέποντάς τη, μὴ σε τυλίξει πάλι
με τὸν πόθο.
Γιατὶ σκλαβώνει τῶν ἀντρῶν τὰ μάτια, φωτιές σε σπίτια
ἀνάβει,
πολιτείες ξεθεμελιώνει. Τέτοια εἶναι ἡ γοητεία της. 910

Εμφάνιση της Ελένης

**Ⓞ Ποιο αἶτημα ἀπευθύνει
ἡ Ελένη στον Μενέλαο;**

ΕΛΕΝ. Μενέλαε, με τρομάξεις ἔτσι που ἀρχισες.
Με τὶς σπρωξιές με βγάλαν ἔξω
τούτοι δῶ οἱ ὑποτακτικοί σου.
Τὸ βλέπω πια ὅτι με μισεῖς. Ὅμως θέλω νὰ ξέρω
τι ἀπόφαση πήρατε, οἱ Ἕλληνες καὶ ἐσύ,
για τὴ ζωὴ μου. 915

ΜΕΝ. Μαύρη σου ἡ ὥρα.
Σε μένα που ἀδίκησες σ' ἔδωκε ὁ στρατός
νὰ σε σκοτώσω. 920

ΕΛΕΝ. Μπορῶ τότε νὰ ἀπολογηθῶ
νὰ σου ἀποδείξω πως ἀν πεθάνω δα πεθάνω ἀδίκῃ; 920

ΜΕΝ. Δεν ἦρδα ἐδῶ γιὰ νὰ σ' ἀκούσω. Ἦρδα γιὰ νὰ
σε σκοτώσω. 925

**Παρέμβαση της
Εκάβης**

ΕΚΑ. Ἀκουσέ τη, Μενέλαε. Εἶναι ἡ τελευταία τῆς ἐπιθυμία.
Κι ὕστερα ἄσε με νὰ τῆς ἀπαντήσω.
Γιατὶ τὸ τι κακό ἔκαμε στὴν Τροία, ἐσύ δὲν τὸ ξέρεις. 925
Ἐτσι, ἄμα ὅλα εἰπωθοῦν
αὐτὸ δα 'ναι ἡ καταδίκη της. Δὲν δα γλυτώσει. [910]

ΣΤΙΧΟΙ ΣΧΟΛΙΑ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ

- 901-905: Η Εκάβη παρεμβάλλεται στην εξέλιξη της σκηνής, καλύπτοντας, έτσι, τον χρόνο που μεσο-λαβεί μεταξύ της διατύπωσης και της εκτέλεσης της εντολής του Μενέλαου για την έλευση της Ελένης.
- 903: Η επίκληση στην υπέρτατη αρχή με διαζευκτική αναφορά σε διαφορετικές δυνάμεις [*«Δίας»* (*«Ζεύς»* στο πρωτότυπο), *«νόμος του κόσμου»* (*«ἀνάγκη φύσεως»* στο πρωτότυπο), *«λόγος»* (*«νοῦς θροτῶν»* στο πρωτότυπο)] δείχνει επίδραση από τους σοφιστές.
- 907: Η απονομή δικαιοσύνης και η εκδίκηση στην περίπτωση της καταστροφής της Τροίας πραγματώνονται, κατά την Εκάβη, με την τιμωρία και τη θανάτωση της Ελένης.
- 912 κ.εξ.: Με την έλευση της Ελένης ο ποιητής εντάσσει στο έργο μια τριγωνική σκηνή, καθώς χρησιμοποιεί και τους τρεις υποκριτές που είχε στη διάθεσή του.
- 912-917: Η Ελένη εμφανίζεται για πρώτη φορά στη σκηνή και συναντά τον Μενέλαο μετά από 10 χρόνια χωρισμού. Σύμφωνα με όσα θα παρατηρήσει αργότερα η Εκάβη, η Ελένη είναι περιποιημένη και δεν δείχνει να αντιλαμβάνεται το βάρος της ευθύνης της (βλ. στ. 1022-1024 *«Κι ύστερα απ' όλα αυτά μου φτιάχτηκες και βγήκες να σε δει ο ήλιος»*).

*Ο Μενέλαος αφήνει να πέσει το ξίφος του αντικρίζοντας την Ελένη.
Ερυθρόμορφος αμφορέας τύπου Β του Ζωγράφου της Αλταμούρα, 470-450 π.Χ.
Λονδίνο, Βρετανικό Μουσείο.*

- 920-921: Η Ελένη διατυπώνει το αίτημα να της δοθεί η δυνατότητα να απολογηθεί. Ισχυρίζεται ότι μπορεί να στηρίξει τη θέση της με λογικά επιχειρήματα.
- 922: Η επανάληψη της πρόθεσης του Μενέλαου επιβεβαιώνει την αποφασιστικότητά του και ισοδυναμεί με άρνηση να επιτρέψει να απολογηθεί η Ελένη.
- 923-927: Η παρέμβαση της Εκάβης έχει στόχο να κάμψει την άρνηση του Μενέλαου και να δώσει τη δυνατότητα στην Ελένη να απολογηθεί. Η Εκάβη, παρότι είναι μια ηττημένη γυναίκα, η ξεπεσμένη βασίλισσα μιας κατεστραμμένης πόλης, δείχνει τη δύναμη του χαρακτήρα της. Εκδηλώνει το πάθος που γεννιέται από την πληγωμένη αξιοπρέπεια και παίρνει την πρωτοβουλία των κινήσεων με μια δυναμική παρέμβαση.

↪ Ερωτήσεις - Ασκήσεις

1. Ποια ατμόσφαιρα επικρατεί στη συνάντηση του Μενέλαου με την Ελένη μετά από δέκα χρόνια χωρισμού; Ποια συναισθήματα εκδηλώνουν μεταξύ τους οι δύο σύζυγοι; Να τεκμηριώσετε τις απαντήσεις σας με αναφορές σε στίχους του κειμένου.
2. Στους στ. 901-905 η Εκάβη εκφράζει την ελπίδα της για την παρέμβαση του θείου, προκειμένου να επικρατήσει η δικαιοσύνη. Έχει σχέση η συμπεριφορά της αυτή με τα όσα ο Χορός απέδωσε στους θεούς στο τέλος του Β' Στάσιμου;
3. Τι επιδιώκει να πετύχει, κατά τη γνώμη σας, ο Μενέλαος με τους εκφραστικούς τρόπους που χρησιμοποιεί στους στ. 877-890;
4. Ποια πρόθεση αναγνωρίζετε στις παρεμβάσεις της Εκάβης στους στ. 906-907 και 923-927, καθώς απευθύνεται στον Μενέλαο; Τεκμηριώστε την άποψή σας.

↪ Δραστηριότητες

1. Στον στ. 877 ο Μενέλαος χαιρετά τον ήλιο. Είναι ζωντανός και νικητής, με τη λάμψη του ήλιου να λειτουργεί ως επιβεβαίωση της ζωής και επιβράβευση της νίκης του. Στα δημοτικά τραγούδια υπάρχει συχνά επίκληση στον ήλιο. Να αναζητήσετε τους στίχους, στους οποίους το πρόσωπο που μιλά επικαλείται τον ήλιο. Να αναφερθείτε, στη συνέχεια, στα συναισθήματα που εκφράζονται (χαρά, πένθος, νοσταλγία, κ.λπ.) στο κλέφτικο τραγούδι που δίνεται στο ψηφιακό αντικείμενο.

2. Στους στ. 907-911, μεταξύ άλλων, η Εκάβη αναφωνεί «*Δόξα σοι, Μενέλαε, που θα σκοτώσεις τη γυναίκα σου*». Την ακούμε να χαίρεται για τον προσδοκώμενο φόνο της Ελένης προτρέποντας τον άντρα της να την σκοτώσει. Ο Αριστοτέλης (στην *Ποιητική* του, 1454a) πιστεύει ότι τα ήθη πρέπει να είναι *χρηστά*, να εκφράζουν, δηλαδή, ευγένεια και αγαθή προαίρεση, *άρμόττοντα*, να συμφωνούν, δηλαδή, με την ηλικία, το φύλο και την κοινωνική τάξη των ηρώων, και *ὅμοια καὶ ὁμαλά*, δηλαδή οι ήρωες να μην παρουσιάζουν απότομες μεταπτώσεις. Πώς χαρακτηρίζετε εσείς την Εκάβη στο σημείο αυτό, με βάση τον τρόπο με τον οποίο εκφράζεται και την πρόταση που διατυπώνει;

Εκάβη (Κάθριν Χέμπορν), Ανδρομάχη (Βανέσα Ρέντγκρεϊβ), Χορός, Τρωάδες, κινηματογραφική ταινία σε σκηνοθεσία Μ. Κακογιάννη (1971)

Ο πόλεμος

...

Σιγά σιγά αδειάσανε οι δρόμοι και τα σπίτια, όμως ακόμη κάποιος έμεινε και τρέχει να προφτάσει
Και ρυθμικά χτυπήσανε μια μια οι ώρες κι ανοίξαν πόρτες και παράθυρα μ' εξαίσιες αποκεφαλισμένες
μορφές

Ύστερα ήρθανε τα λάβαρα, οι σημαίες κι οι φανφάρες κι οι τοίχοι γκρεμιστήκανε απ' τις άναρθρες
κραυγές

Πτώματα ακέφαλα χορεύανε τρελά και τρέχανε σα μεθυσμένα όταν βαρούσανε οι καμπάνες

Τότε, θυμάσαι, που μου λες: Ετέλειωσεν ο πόλεμος!

Όμως ο Πόλεμος δεν τέλειωσεν ακόμα.

Γιατί κανένας πόλεμος δεν τέλειωσε ποτέ!

Μαν. Αναγνωστάκης, *Ο πόλεμος (απόσπασμα)*. (Εποχές, 1945).

➔ Ερωτήσεις - Ασκήσεις

Αφού παρατηρήσετε προσεκτικά την εικόνα και διαβάσετε το ποίημα που ακολουθεί, να γράψετε ένα κείμενο που να εκφράζει τα συναισθήματα της Εκάβης για τον πόλεμο.

Απολογία Ελένης

Η Ελένη διατυπώνει
την απολογία της

▶ Ποια πρόσωπα και με
ποια επιχειρήματα
κατηγορεί η Ελένη;

▶ Τι υποσχέθηκαν στον
Πάρη οι τρεις θεές;

▶ Ποιες συνέπειες είχε
ο γάμος της Ελένης με
τον Πάρη;

ΜΕΝ.	Δεν έχουμε καιρό για χάσιμο. Ορίστε, ας μιλήσει αφού το θέλει. 'Όχι για χάρη της, μονάχα για ν' ακούσει όσα έχεις να της πεις εσύ το κάνω αυτό.	[911] 930
ΕΛΕΝ.	Σ' ό,τι κι αν πω, όπως κι αν το πω, έτσι που με μισείς δεν θ' απαντήσεις. Όμως όλες τις μομφές που θα 'ριχνες επάνω μου αν μίλαγες, μία μία θα τις αντικρούσω. Και πρώτα απ' όλα, αρχή της συμφοράς είναι αυτή εδώ που γέννησε τον Πάρη. Ύστερα εκείνος ο γέρος που δεν τον σκότωσε τότε μικρόν. Το όνειρο του δαυλού, σύμβολο πικρό για τον χαμό της Τροίας – και τον δικό μου. Άκουσε τώρα και τα άλλα. Κριτή της ομορφιάς τους έβαλαν τον Πάρη οι τρεις θεές. Η Αθηνά τού υποσχέθηκε, μ' όλους τους Φρύγες αρχιστράτηγος, να κατακτήσει την Ελλάδα. Η Ήρα, της Ασίας να τον κάνει βασιλιά, ως πέρα την Ευρώπη, αν ευνοούσε αυτήν. Και η Κύπρις, παινεύοντάς του τ' ωραίο μου κορμί, του το 'ταξε, αν την έβγαζε ομορφότερη από τις άλλες. Σκέψου τώρα τι έγινε. Νίκησε η Αφροδίτη κι έτσι, απ' αυτόν τον νέο γάμο μου, γλύτωσε η Ελλάδα. Ούτε σε πολέμους μπλέξατε ούτε κατακτηθήκατε απ' τους βαρβάρους ούτε έχετε κανέναν τέτοιο βασιλιά. Βέβαια, για ό,τι δεν έπαθε η Ελλάδα πλήρωσα εγώ. Πουλημένη για την ομορφιά μου, όλοι με βρίζουν τώρα αντί να στεφανώνουν το κεφάλι μου. Θα πεις ότι δεν λέω λέξη για το πώς το 'σκασα κρυφά από το σπίτι σου.	935 940 945 950 955

ΣΤΙΧΟΙ ΣΧΟΛΙΑ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ

- 928-931: Ο βασιλιάς της Σπάρτης, παρά την αρχική του άρνηση και παρά την υπεροχή που του δίνει η νίκη των Αχαιών, υποχωρεί από την παράκληση μιας γυναίκας, της ξεπεσμένης βασίλισσας της Τροίας, που βρίσκεται στην πλευρά των ηττημένων.
- 932-934: Η Ελένη, ως κατηγορούμενη, θα έπρεπε να μιλήσει δεύτερη, σύμφωνα με τους κανόνες του «αγώνα λόγων» στο δράμα. Ωστόσο, η κατηγορία θεωρείται γνωστή και η Ελένη παίρνει πρώτη τον λόγο, δηλώνοντας ότι θα αντέκρουε όλες τις μομφές που θα καταλόγιζε ο Μενέλαος, αν μιλούσε.
- 935-939: Η Ελένη εμφανίζει τον εαυτό της ως θύμα και επικαλείται ως τεκμήριο ένα θεϊκό σημάδι, που δεν έγινε σεβαστό από τους ανθρώπους της Τροίας. Έτσι, μεταθέτει την ευθύνη και από κατηγορούμενη μετατρέπεται σε κατήγορο.

G. Hamilton,
Αρπαγή της Ελένης,
1784. Ελαιογραφία.
Ρώμη, Μουσείο.

➔ Ερωτήσεις - Ασκήσεις

1. Τι είναι εκείνο από όσα λέει η Ελένη, το οποίο, κατά τη γνώμη σας, θα μπορούσε να εξοργίσει περισσότερο την Εκάβη; Γιατί;
2. Η Ελένη προσθέτει ένα νέο επιχείρημα στην υπερασπιστική της γραμμή. Η περιπέτειά της με τον Πάρι, κατά την άποψή της, ήταν σωτήρια για την Ελλάδα και καταστροφική για την ίδια. Και υπογραμμίζει ένα παράδοξο: αντί να την τιμούν ως ευεργέτη, την αντιμετωπίζουν ως εξιλαστήριο θύμα. Πώς νιώθουν οι θεατές, κατά τη γνώμη σας, ακούγοντας αυτή την επιχειρηματολογία;

➔ Δραστηριότητες

Λαμβάνοντας υπόψη σας την απολογία της Ελένης στους στ. 932-955, να την ζωγραφίσετε σε δύο αντικριστές σελίδες ως βασίλισσα και ως αιχμάλωτη των Αχαιών.

▶ Πώς ενήργησε η Ελένη μετά το θάνατο του Πάρι;

▶ Τι ζητάει η Ελένη από τον Μενέλαο στο κλείσιμο του λόγου της;

Αλλά κείνος ο δαίμονας ο γεννημένος από τούτην δω,
 ο Πάρης ή Αλέξανδρος, όπως θέλεις πες τον,
 δεν ήρθε στη Σπάρτη μοναχός του. Τον παράστεκε
 η Κύπρις. 960
 Κι εσύ, αφελή άντρα, τον άφησες στο σπίτι σου
 και πήρες το πλοίο για την Κρήτη.
 Ας είναι. Τώρα δεν θα ρωτήσω εσένα, στον εαυτό μου
 το λέω:
 Τι περίμενα τάχα όταν άφησα το σπίτι μου
 για έναν ξένο
 ατιμάζοντας και την πατρίδα και την οικογένειά μου; 965
 Μα ποιος μπορεί να τα βάλει με την Αφροδίτη;
 Ποιος μπορεί να γίνει δυνατότερος από τον Δία;
 Κι αυτός ακόμα που κυβερνάει όλους τους θεούς
 δούλος είναι στα πόδια της. Συχώρεσέ με.
 Θα μπορούσες τώρα να πεις, πολύ σωστά, 970
 πώς, όταν σκοτώθηκε ο Πάρης, όταν τον σκέπασε
 το μαύρο χώμα,
 κι αφού έτσι λύθηκαν οι γάμοι μου οι χαλκευμένοι απ'
 τους θεούς,
 δεν έφυγα να 'ρθω στ' αργίτικα καράβια.
 Λοιπόν αυτό ακριβώς προσπάθησα να κάνω.
 Μάρτυρές μου οι σκοποί στις πύλες και στα τείχη, 975
 που τόσες φορές μ' έπιασαν να το σκάω
 κρεμασμένη με σκοινιά απ' τις πολεμίστρες.
 Ύστερα ήταν κι εκείνος ο άλλος άντρας, ο Διήφοβος,
 που μ' άρπαξε με τη βία και με κρατούσε για δική του
 παρά τη γνώμη των Φρυγών. 980
 Άντρα μου. Είναι λοιπόν τώρα δυνατόν, είναι δίκαιο
 να με σκοτώσεις, εμένα που με το ζόρι ο ένας κι ο άλλος
 μ' έπαιρναν γυναίκα;
 Εμένα, που την πατρίδα ωφέλησα τόσο πολύ
 και αντί για ευχαριστίες μ' έχετε σκλάβια; 985
 Είναι βλακεία να πιστεύεις ότι υπερέχεις των θεών. [965]

ΣΤΙΧΟΙ	ΣΧΟΛΙΑ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ
958-969:	Η Ελένη κλιμακώνει τη ρητορική επίθεση, για να αντικρούσει τις κατηγορίες για δική της ευθύνη και ενοχή.
978-980:	Ο Δηίφοβος ήταν γιος του Πριάμου και της Εκάβης, αδελφός του Έκτορα και του Πάρη. Σύμφωνα με μία εκδοχή του μύθου, μετά τον θάνατο του Πάρη ο Δηίφοβος απήγαγε και κράτησε την Ελένη, παρά τη θέληση και τη γνώμη των υπόλοιπων Τρώων.
981-985:	Η Ελένη κλείνει τον λόγο της με ρητορικά ερωτήματα που συνοψίζουν τα βασικά σημεία της επιχειρηματολογίας της.

➔ Ερωτήσεις - Ασκήσεις

1. Ποια είναι η υπερασπιστική γραμμή την οποία ακολουθεί η Ελένη; Με τον τρόπο αυτό πείθει τους θεατές της τραγωδίας;
2. Με ποιες προσφωνήσεις και ποιους χαρακτηρισμούς προσπαθεί η Ελένη να αλλάξει τη γνώμη και την απόφαση του Μενέλαου;
3. Τι επιδιώκει να δηλώσει η Ελένη με το ρητορικό ερώτημα που διατυπώνει στους στ. 963-965;

➔ Δραστηριότητες

1. Στη διάρκεια της απολογίας της η Ελένη, αντί να απαντήσει στις κατηγορίες, επιτίθεται και κατηγορεί τους άλλους. Να γράψετε σε έναν πίνακα με δύο στήλες τα πρόσωπα και τα επίθετα ή τις φράσεις με τις οποίες τα κατηγορεί.
2. Η Ελένη παρουσιάζει τον εαυτό της ως θύμα της Αφροδίτης. Να διαβάσετε τον ορφικό ύμνο που δίνεται στο ψηφιακό αντικείμενο και να συζητήσετε τη δύναμη που αποδίδεται από το κείμενο αυτό στη θεά. Να διακρίνετε πέντε επίθετα (στην αρχαιοελληνική και τη νεοελληνική απόδοσή τους), που, κατά τη γνώμη σας, εκφράζουν τη διαχρονική επιρροή της Αφροδίτης.
3. Στην *Οδύσσεια*, δ 258-266 (μετάφραση Δ.Ν. Μαρωνίτης), η Ελένη, αναφερόμενη στο τέχνασμα του Οδυσσέα για τον Δούρειο Ίππο, μιλάει για τα δικά της συναισθήματα. Ποιο χωρίο του λόγου της Ελένης στην υποενότητα αυτή έχει, κατά τη γνώμη σας, θεματική και μορφική σχέση με το απόσπασμα της *Οδύσσειας*, που δίνεται στο ψηφιακό αντικείμενο; Να προσδιορίσετε τη σχέση και να τεκμηριώσετε την απάντησή σας.

Απάντηση της Εκάβης στην Ελένη

Η Εκάβη αντικρούει τα επιχειρήματα της Ελένης

☛ **Με ποια επιχειρήματα η Εκάβη αντικρούει τις κατηγορίες της Ελένης για τις θεές;**

☛ **Για ποιους λόγους η Ελένη ακολούθησε τον Πάρη στην Τροία;**

- ΧΘ.** Βασίλισσα, υπεράσπισε την πατρίδα μας και τα παιδιά σου. [966]
 Αποστόμωσε αυτήν εδώ που ξέρει και τα λείπει
 ωραία η κακούργα.
- ΕΚΑ.** Τις θεές θα υπερασπίσω πρώτα.
 Κι αυτήν ψεύτρα θα τη βγάλω. 990
 Γιατί δεν πιστεύω εγώ ότι η Ήρα και η Παρθένα Αθηνά
 ξεμωράθηκαν τόσο για να πουλάει το Άργος η μία
 στους Ασιάτες
 και η άλλη, η Παλλάδα, στους Φρύγες να σκλαβώνει την Αθήνα.
 Ούτε ότι ήρθανε στην Ίδη, σεινάμενες και στολισμένες,
 να παραβγούν σε αγώνα ομορφιάς. 995
 Γιατί να νοιάζεται η Ήρα για τα κάλλη της;
 Καλύτερον θα 'βρισκε άντρα από τον Δία;
 Ή για γαμπρό κυνήγαγε κάθε θεό η Αθηνά,
 αυτή που ζήτησε απ' τον πατέρα της να μείνει ανέγγιχτη,
 μακριά από νυφικές παστάδες; 1000
 Μην παριστάνεις τις θεές ανόητες
 για να σκεπάσεις τις ντροπές σου. Κανένας δεν θα σε
 πιστέψει.
 Και για την Αφροδίτη είπες
 ότι ήρθε με τον γιο μου στα παλάτια του Μενέλαου.
 Ότι εκείνη φταίει για ό,τι έκανες. Ας γελάσω. 1005
 Σαν να της ήταν δύσκολο αν ήθελε, ήσυχη, από τον ουρανό,
 κι εσένα και τη Σπάρτη ολόκληρη στο Ίλιον να κουβαλήσει.
 Ήταν ωραίο το παλικάρι μου κι άρπαξες φωτιά.
 Για τους δνητούς – όλες οι τρέλες απ' την Αφροδίτη.
 Τον είδες με τ' ασιατικά του ρούχα, ν' αστράφτει μεσ'
 στο μάλαμα 1010
 και λύσσαξες. Ο νους σου ήταν που γίνηκε Αφροδίτη.
 Αφροδίτη – αφροσύνη.
 Σου 'πεφτε λίγη η Πελοπόννησος. Έφυγες απ' τη Σπάρτη
 κι έλπιζες στην Τροία που κολυμπάει στο χρυσάφι
 να 'χεις όλες τις ασωτίες σου. 1015

ΣΤΙΧΟΙ	ΣΧΟΛΙΑ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ
988:	Ο Χορός αποδίδει στην Ελένη μια ιδιότητα που συνιστά κίνδυνο για τις ανθρώπινες σχέσεις. Στο πρωτότυπο: «λέγει καλῶς κακοῦργος οὔσα: δεινὸν οὖν τόδε».
989-1008:	Η Εκάβη ξεκινάει τον λόγο της δηλώνοντας ότι θα αποδείξει πως η Ελένη δεν λέει αλήθεια (βλ. στ. 970 – στο πρωτότυπο: «καί τήνδε δείξω μή λέγουσαν ἔνδικα») και αναλαμβάνει την υπεράσπιση των τριών θεών, της Ἥρας, της Αθηνάς και της Αφροδίτης. Η Εκάβη στον στ. 479 είχε χαρακτηρίσει τους θεούς «άσπλαχνους». Για ποιο λόγο στο σημείο αυτό αναλαμβάνει την υπεράσπισή τους;
991-993:	Η Εκάβη στους στίχους αυτούς παρουσιάζεται να υπερασπίζεται το Ἄργος και την Αθήνα και φαίνεται να ξεχνάει ότι και η ίδια ανήκει στην πλευρά των Ασιατών (στο πρωτότυπο ο Ευριπίδης χρησιμοποιεί τη λέξη «βαρβάρους») και των Φρυγών.
994-1000:	Η Εκάβη ισχυρίζεται ότι δεν έγινε η συνάντηση των θεών με τον Πάρη στην Ἴδη της Τρωάδας, διότι οι θεές δεν χρειάζονται την κρίση ενός θνητού. Έτσι, αμφισβητεί και αλλάζει τον μύθο/την ιστορία, για να ακυρώσει το τεκμήριο στο οποίο στήριξε το επιχείρημά της η Ελένη (βλ. στ. 924 κ.εξ.).
	 <p data-bbox="597 1259 1087 1313">Ο Πάρης με τις τρεις θεές. Master of the Argonaut Panels, περ. 1489. Λάδι σε μουσαμά. Χάρβαρντ, Μουσείο Fogg.</p>
	1001-1002:
1008-1016:	Η Εκάβη χρεώνει αποκλειστικά στην Ελένη όλη την ευθύνη για την καταστροφή της Τροίας και τη δυστυχία της. Δεν την θεωρεί υποχείριο και θύμα κάποιας θεάς, αλλά έναν άνθρωπο με συνείδηση των επιλογών του, μια γυναίκα που αφέθηκε να παρασυρθεί από τα ολέθρια πάθη της.
1012:	Λογοπαίγνιο.
1010-1015:	Δηλώνεται η υπεροχή της Τροίας σε σχέση με τη Σπάρτη και την Ελλάδα. Ο ποιητής ως «από σκηνης φιλόσοφος» παραπέμπει στα πραγματικά αίτια του πολέμου, στις υλικές απολαύσεις και τον πλούτο.

☉ Πώς απαντάει η Εκάβη στον ισχυρισμό της Ελένης ότι δεν ήθελε να βρίσκεται στην Τροία;

☉ Ποιες αδυναμίες του χαρακτήρα καταλογίζει η Εκάβη στην Ελένη;

☉ Ποια προτροπή απευθύνει η Εκάβη στον Μενέλαο;

Ακόρεστη και ξιπασμένη, δεν σε χώραγαν τα παλάτια
του Μενέλαου.
Ας είναι. Λες πως ο γιος μου σε πήρε με τη βία.
Φωνή δεν έβγαλες; Κανείς δεν σ' άκουσε στη Σπάρτη;
Τα δίδυμα αδέρφια σου, ο Κάστορας και τ' άλλο το παλικάρι,
δεν είχαν γίνει αστέρια ακόμα. 1020
Έφτασες στην Τροία. Από κοντά στα ίχνη σου οι Αχαιοί.
Άναψε ο πόλεμος. Μάθαινες νίκες του Μενέλαου, τον παίνευες
να σκάξει ο γιος μου, που είχε άξιο αντίπαλο στον έρωτα.
Νίκαγαν οι Τρώες; Τίποτα δεν ήταν ο Μενέλαος.
Καιροσκοπά πάντοτε, κοίταζες πού θα γύρει η πλάστιγγα. 1025
Για την αρετή δεν σ' έμελλε.
Κι ύστερα λες ότι πολέμαγες να κρεμαστείς από τα τείχη
με σκοινιά.
Εσύ, που σε κρατάγανε μέσα, άδελά σου.
Πότε σε είδε κανείς εσένα να κρεμάς δηλιά ή να τροχίζεις
το μαχαίρι
να σφαγείς, όπως θα 'κανε μια φιλότιμη γυναίκα 1030
που αγαπάει τον πρώτο άντρα της;
Πόσες φορές δεν σε συμβούλεψα: Φύγε, θυγατέρα.
Θα βρουν άλλες γυναίκες να παντρευτούνε τα παιδιά μου.
Εγώ θα σε βοηθήσω να φτάσεις στα αργίτικα καράβια.
Πήγαινε, να σταματήσει πια η αμάχη με τους Έλληνες. 1035
Αλλά ήσαν πικρά αυτά τα λόγια μου.
Ξιπαζόσουν με του Πάρη τα παλάτια.
Σου άρεσε να σε προσκυνάνε οι βάρβαροι.
Αυτά τα μεγαλεία σε θρέφανε. Κι ύστερα απ' όλα αυτά
μου φτιάχτηκες και θγήκες να σε δει ο ήλιος. 1040
Να δεις τον ίδιο ήλιο με τον άντρα σου. Σιχαμένο δηλυκό.
Σκυφτή, με ξεσκισμένα ρούχα, με τα μαλλιά σου κουρεμένα,
τρέμοντας απ' τον φόβο, έπρεπε να φανείς.
Σεμνή κι όχι γεμάτη αδιαντροπιά για τις παλιές πομπές σου.
Μενέλαε, άκου τα τελευταία λόγια μου. 1045
Τίμησε την Ελλάδα. Σκότωσ' την που σε ντρόπιασε.
Κάνε το νόμο και για τις άλλες τις γυναίκες.
Να πεθαίνει όποια τον άντρα της προδίδει. [1032]

ΣΤΙΧΟΙ	ΣΧΟΛΙΑ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ
1017-1018:	Η Εκάβη ως αυτόπτης μάρτυς διαψεύδει τον ισχυρισμό της Ελένης ότι αναγκαζόταν να παραμείνει στην Τροία με τη βία (βλ. στ. 978-980).
1029-1034:	Η Εκάβη ερμηνεύει με διαφορετική σημασία την αναφορά που είχε κάνει η Ελένη στους στ. 975-977 και επιλέγει να τονίσει με αυτό τον τρόπο την έλλειψη ευαισθησίας εκ μέρους της Ελένης για τα δεινά που προκάλεσε στους Τρώες και στις Τρωαδίτισσες.

Ερωτήσεις - Ασκήσεις

1. Πού αποδίδει η Εκάβη τη συμπεριφορά και τη δράση της Ελένης;
2. Πώς κρίνετε από άποψη περιεχομένου και ύφους τον λόγο της Εκάβης; Να δικαιολογήσετε την απάντησή σας με αναφορές από το κείμενο.
3. Ποια σκοπιμότητα έχει στον λόγο της η Εκάβη, όταν στους στίχους 1032-1044 τη μια φορά αποκαλεί την Ελένη «θυγατέρα» και την άλλη «σιχαμένο θηλυκό»;
4. Η Εκάβη κλείνει τον λόγο της (στ. 1045-1048) απευθυνόμενη στον Μενέλαο, ο οποίος έχει και την ευθύνη να πάρει την τελική απόφαση και να επιβάλει την τιμωρία. Πώς χαρακτηρίζετε το ύφος του λόγου της Εκάβης προς τον Μενέλαο στο χωρίο αυτό;
5. Στον στίχο 1008 του πρωτοτύπου διαβάζουμε «*ἐς τὴν τύχην δ' ὀρώσα τοῦτ' ἤσκεις, ὅπως ἔποι' ἄμ' αὐτῆ, τῆ ἀρετῆ δ' οὐκ ἤθελες*» (ἔποιοι: ευκτική του ἔπομαι = ακολουθώ). Να παρατηρήσετε στον πίνακα που δίνεται στο ψηφιακό αντικείμενο την απόδοση του κάθε μεταφραστή. Να επιλέξετε αυτήν που νομίζετε ότι εκφράζει καλύτερα τον χαρακτήρα της Ελένης και να δικαιολογήσετε την προτίμησή σας.

Δραστηριότητες

1. «Κάνε τον νόμο και για τις άλλες τις γυναίκες. | Να πεθαίνει όποια τον άντρα της προδίδει». Στους στ. 1047-1048 βλέπουμε μια όψη της ανδροκρατίας, που θεωρούσε τις γυναίκες ιδιοκτησία των ανδρών. Υποθέστε ότι υποδύεστε ως μέλη της σχολικής τάξης σας (α) γυναίκες οργανωμένες στο κίνημα «για τα δικαιώματα των γυναικών» και (β) γυναίκες από την Ελλάδα που έχασαν τους άνδρες τους στον Τρωικό Πόλεμο. Τι θα γράφατε στην Εκάβη μετά τη διατύπωση της παραπάνω προτροπής;
2. Να αναγνώσετε στην τάξη εκφραστικά τα όσα διατυπώνουν η Ελένη και η Εκάβη στη 2η και στην 3η υποενότητα. Στη συνέχεια, σε ομάδες να διαμορφώσετε μια ζωγραφιά-σκίτσο ή κόμικ με την Ελένη και την Εκάβη σε αντιπαράθεση. Το κείμενό σας να είναι πολυτροπικό και να έχει χιουμοριστικό-σαρκαστικό χαρακτήρα.

Η τελική απόφαση του Μενέλαου για την Ελένη

Ο χορός πιέζει τον Μενέλαο να αναλάβει τις ευθύνες του

Προειδοποίηση της Εκάβης προς τον Μενέλαο

☉ Από ποιον κίνδυνο θέλει να προφυλάξει τον Μενέλαο η Εκάβη;

☉ Ποια θα είναι η σημασία της τιμωρίας της Ελένης;

ΧΘ.	Μενέλαε, φανού άξιος των προγόνων και του σπιτιού σου. Τιμώρησέ την. Διώξε από πάνω σου τον ψόγο ότι είσαι αδύναμος με τις γυναίκες. Εσύ που στάθηκες τόσο αντρείος με τους εχθρούς σου.	[1033] 1050
ΜΕΝ.	Σωστά μιλάς. Μοναχή της έφυγε τούτη δω απ' το σπίτι μου και πήγε σε αλλωνών κρεβάτια. Όσο για την Αφροδίτη που ανακάτεψε στα λόγια της, αυτά είναι προφάσεις μόνο. Πήγαινε τώρα σ' εκείνους που θα σε πετροβολήσουν. Με τον γρήγορο θάνατό σου θα πληρώσεις τ' ατέλειωτα βάσανα των Αχαιών. Να μάθεις έτσι να μη με ντροπιάζεις.	1055 1060
ΕΛΕΝ.	Στα πόδια σου προσπέφτω. Μην τις ρίχνεις πάνω μου τις τρέλες των θεών. Μην με σκοτώσεις.	
ΕΚΑ.	Μήτε τους συντρόφους σου που ετούτη σκότωσε να προδώσεις. Γι' αυτούς και τα παιδιά τους σε ικετεύω.	
ΜΕΝ.	Σώπασε γερόντισσα. Δεν νοιάζομαι πια για δαύτην. Θα διατάξω τους στρατιώτες να τη ρίξουν στα καράβια.	1065
ΕΚΑ.	Μην αφήσεις να τη βάλουν στο ίδιο πλοίο με σένα.	
ΜΕΝ.	Γιατί; Ζυγίζει πιο πολύ τώρα από πριν;	
ΕΚΑ.	Κανένας που αγάπησε δεν παύει να αγαπάει.	
ΜΕΝ.	Εξαρτάται αν το αξίζουν εκείνοι που αγαπήσαμε. Έννοια σου, θα σ' ακούσω. Δεν έχεις άδικο. Δεν θα τη βάλω στο δικό μου πλοίο. Φτάνοντας στην Ελλάδα, όπως της αξίζει θα πεθάνει. Μάθημα θα γίνει για όλες τις γυναίκες. Τούτο δεν είναι και τόσο εύκολο. Όμως ο θάνατός της θα τρομάξει ακόμα και τις πιο ακόλαστες, τις πιο πανούργες.	1070 1075
		[1059]

ΣΤΙΧΟΙ	ΣΧΟΛΙΑ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ
1049-1051:	Ο Χορός μεσολαβεί και προτρέπει τον Μενέλαο να προχωρήσει αποφασιστικά στην τιμωρία της Ελένης.
1061-1062:	Η Ελένη κάνει μια ύστατη, απεγνωσμένη, απόπειρα να μεταπείσει τον Μενέλαο. <i>Ποια είναι η κίνηση, τα λόγια και το ύφος της;</i>
1063-1064:	Η Εκάβη διατυπώνει ικεσία υπερασπιζόμενη τους Έλληνες και χρεώνει ευθέως στην Ελένη τον χαμό αυτών, που σκοτώθηκαν στην Τροία. Επίσης, δείχνει την έγνοια που έχει για τα παιδιά ως μητέρα, ως γιαγιά και ως βασίλισσα.
1068:	Ο Μενέλαος διατυπώνει μια απορία που δείχνει ότι δεν έχει αντιληφθεί το νόημα της παρατήρησης της Εκάβης στο στ. 1067 (το οποίο διευκρινίζεται στο στ. 1069). Έτσι, η παρατήρηση του βασιλιά της Σπάρτης ακούγεται ειρωνική και κωμική.
1069:	Η Εκάβη δεν παύει να ανησυχεί για ενδεχόμενη αλλαγή της διάθεσης και της κρίσης του Μενέλαου.
1073-1077:	Ο Μενέλαος διαβεβαιώνει την Εκάβη και τις Τρωαδίτισσες ότι η Ελένη θα τιμωρηθεί ασυτηρά στην Ελλάδα και ότι αυτή η τιμωρία θα λειτουργήσει παραδειγματικά.

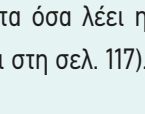
Ο Μενέλαος προσεγγίζει την Ελένη. Ερυθρόμορφος αττικός κρατήρας του 450-440 π.Χ. που βρέθηκε στην Egnazia, στην Ιταλία. Παρίσι, Μουσείο του Λούβρου.

↪ Ερωτήσεις - Ασκήσεις

1. Ποια είναι η τελική κρίση του Μενέλαου για την Ελένη μετά τους λόγους της Ελένης και της Εκάβης; Πώς την τεκμηριώνει;
2. Πώς κρίνετε την παρέμβαση του Χορού στους στ. 1049-1052 και την προτροπή του προς τον Μενέλαο;
3. Όπως εμφανίζονται στο Γ' Επεισόδιο ο Μενέλαος, η Εκάβη και η Ελένη έχουν, κατά τη γνώμη σας, τα χαρακτηριστικά του τραγικού ήρωα; Στον πίνακα που υπάρχει στο ψηφιακό αντικείμενο, να επιλέξετε τα επίθετα που νομίζετε ότι χαρακτηρίζουν τον κάθε ήρωα και να δικαιολογήσετε την επιλογή σας στη συζήτηση που θα γίνει στην τάξη.

↪ Δραστηριότητες

1. Να παρακολουθήσετε στην τάξη τη σκηνή από την ταινία *Τρωάδες* του Μιχάλη Κακογιάννη που παρουσιάζεται στο ψηφιακό αντικείμενο. Ποια στοιχεία του χαρακτήρα της Ελένης επιλέγει να τονίσει ο σκηνοθέτης ερμηνεύοντας το κείμενο του τραγικού ποιητή;
2. Να ξαναγράψετε τους λόγους της Ελένης και της Εκάβης, αλλάζοντας τη δομή και τη σκηνοθεσία του «αγώνα λόγων». Σε κάθε επιχείρημα που διατυπώνεται από την Ελένη να ακολουθεί άμεσα η απάντηση της Εκάβης. Να γράψετε ξεχωριστά τις θέσεις-επιχειρήματα της Ελένης, τα οποία δεν προσπάθησε να ανατρέψει η Εκάβη.
3. Στα πλαίσια που υπάρχουν στις εικόνες που δίνονται στο ψηφιακό αντικείμενο, να σημειώσετε τον διάλογο που, κατά τη γνώμη σας, γίνεται μεταξύ Μενέλαου και Ελένης.
4. Η Εκάβη στον στ. 1069 ζητάει από τον Μενέλαο να μην πάρει μαζί του την Ελένη στο ίδιο πλοίο, μήπως και τον επηρεάσει, γιατί «Κανένας που αγάπησε δεν παύει να αγαπάει». Ο Μενέλαος απαντώντας στην Εκάβη λέει «Εξαρτάται αν το αξίζουν εκείνοι που αγαπήσαμε» (στ. 1070). Υποθέστε ότι η Ελένη απαντάει στον υπαινιγμό του Μενέλαου με έναν ή δύο στίχους. Τι θα του έλεγε, κατά τη γνώμη σας;
5. Στους στίχους 1061-1077 των *Τρωάδων* ο Μενέλαος, απευθυνόμενος στην Εκάβη, μιλάει για την τιμωρία που θα υποστεί η Ελένη, όταν φτάσει στην Ελλάδα, αγνοώντας της παράκλησή της. Στην τραγωδία *Ελένη* του Ευριπίδη, στους στίχους 640-658 που παρουσιάζονται στο ψηφιακό αντικείμενο δίνεται ένας άλλος διάλογος μεταξύ Ελένης και Μενέλαου. Να συγκρίνετε την ατμόσφαιρα που προκύπτει από τα συναισθήματα που εκφράζει το ζευγάρι σε κάθε σκηνή.
6. Να συγκρίνετε τα λόγια της Εκάβης για την Ελένη στους στ. 1063-1069 των *Τρωάδων* με τα όσα λέει η ηλικιωμένη βασίλισσα στην ομώνυμη τραγωδία του Ευριπίδη στους στ. 943-952 (που δίνονται στη σελ. 117). Η σύγκριση να αναφέρεται στη μορφή και στο περιεχόμενο των δύο αποσπασμάτων.

Ελένη, σε αφίσα για την ταινία *“Ελένη - Η πτώση της Τροίας”*, Γερμανία, 1924 (σκην. Manfred Noa).

Την κατάρα μου δίνω στην Ελένη, [επωδ.]
των Διοσκούρων αδερφή,
και στον βοσκό της Ίδης,
τον Πάρι τον άθλιο,
αφού από την πατρίδα μ' εξόρισε
κι από το σπιτικό μου μ' απόδιωξε
ο γάμος τους
— όχι γάμος, καλύτερα πες: συμφορά
που ένας δαίμονας του ολέθρου σοφίστηκε·
ούτε το κύμα πίσω να τη φέρει
ούτε στο πατρικό της σπίτι ν' αξιωθεί
να πατήσει το πόδι.

Ευριπίδη *Εκάθη*, στ. 943-952 (Μτφρ. Γ. Γεραλής)

*Η Ελένη επιβιβάζεται σε πλοίο, για να πάει στην Τροία.
Νωπογραφία από την οικία του τραγικού ποιητή στην Πομπηία.*

✓ Αξιολόγηση της ενότητας

ΚΡΙΤΗΡΙΑ	ΚΑΘΟΛΟΥ	ΛΙΓΟ	ΑΡΚΕΤΑ	ΠΟΛΥ
Κατανόησα τη σημασία και τον ρόλο που έχει ο «αγώνας λόγων» στην εξέλιξη της υπόθεσης της τραγωδίας.				
Γνώρισα καλύτερα τους χαρακτήρες της Ελένης και της Εκάβης.				
Προβληματίστηκα για τη στάση του Μενέλαου σχετικά με την αντιμετώπιση και την τιμωρία της Ελένης.				
Οι εικόνες που συνοδεύουν το κείμενο με βοήθησαν να κατανοήσω καλύτερα το περιεχόμενο της ενότητας.				

➔ Ασκήσεις Αξιολόγησης

Να χαρακτηρίσετε τις παρακάτω προτάσεις ως Σωστές (Σ) ή Λανθασμένες (Λ)

- Η Ανδρομάχη δέχεται παθητικά τη μοίρα της και δεν αντιδρά.
- Ο Μενέλαος φαίνεται αναποφάσιστος για το αν θα εκτελέσει την Ελένη.
- Η Εκάβη κατηγορεί την Ελένη ότι προσποιείται ότι μεταμελήθηκε, για να σωθεί.
- Η Ελένη παραδέχεται πως ευθύνεται πλήρως για τον Τρωικό πόλεμο.
- Ο Μενέλαος ζητά τη γνώμη της Εκάβης για την τύχη της Ελένης.

(Μπορείτε να δείτε τις σωστές απαντήσεις στη σελίδα 154).

Γ' ΣΤΑΣΙΜΟ

στ. 1078-1130

*Παράπονα στον Δία
για την καταστροφή της Τροίας*

Περίληψη

Οι Τρωαδίτισσες παραπονούνται στον Δία, γιατί επέτρεψε να παραδοθεί η πόλη τους στους Αχαιούς. Τον μέμφονται, γιατί δεν εκτίμησε τις προσφορές των Τρώων προς τους θεούς. Θρηνούν για την απώλεια των ανθρώπων τους, τον μεταξύ τους χωρισμό και τη σκλαβιά τους στην Ελλάδα. Ο Χορός καταριέται τον Μενέλαο να πληρώσει για τις συμφορές της Τροίας.

Λέξεις-κλειδιά

μάταιες οι θυσίες, άντρα μου αγαπημένε, άθαφτος, διψασμένος, ουρλιάζει η κόρη, θεϊκό αστροπελέκι του Μενέλαου το καράβι

Πρόλογος

Πάροδος

Α' Επεισόδιο

Α' Στάσιμο

Β' Επεισόδιο

Β' Στάσιμο

Γ' Επεισόδιο

▶ Γ' Στάσιμο

Έξοδος

Πρόσωπα:

**ΧΟΡΟΣ ΑΠΟ
ΤΡΩΑΔΙΤΙΣΣΕΣ**

Μετά την ανάγνωση και επεξεργασία της ενότητας:

- θα έχετε κατανοήσει τον λειτουργικό ρόλο που έχει το Στάσιμο για την ανάδειξη των σκέψεων και των συναισθημάτων των γυναικών που υποφέρουν,
- θα έχετε παρακολουθήσει τις αντιδράσεις στις οποίες μπορεί να οδηγήσει ο πόνος τους ανθρώπους στις σχέσεις τους με τους θεούς και με τους άλλους ανθρώπους,
- θα έχετε βιώσει την τραγικότητα της προσωπικής πορείας των ανθρώπων της Τροίας,
- θα έχετε μνηθεί στη σχέση της τραγικής τέχνης με τα ιστορικά δεδομένα.

Μετά την προσέγγιση του Γ' Στάσιμου, θα έχετε καλλιεργήσει τις δεξιότητες:

ενσυναίσθηση, αναγνωστική ετοιμότητα, βιωματική συμμετοχή, διερευνητική ερμηνεία.

**Ο Δίας ευθύνεται
για την απώλεια της
Τροίας**

ΧΘ. Έτσι λοιπόν, Δία,
τα παράδωσες στους Αχαιούς;
Τον ναό του Ίλιου, τον βωμό του
- οσμήν ευωδίας, θυσιαστήριες φλόγες –
τον καπνό της αιθέριας σμύρνας
την ιερή της Τροίας ακρόπολη;
Και της Ίδης, της Ίδης τα κισσοφόρα λαγκάδια
με τις κατεβασιές του λιωμένου χιονιού
τη στιλπνή κορυφή της
που πρώτη τη χτυπάει ο ήλιος, θεϊκή κατοικία.

[στροφή α']

[1060]

1080

1085

**Ο Δίας πρόδωσε
τις λατρευτικές
προσφορές των
Τρώων**

Μάταιες οι δυσίες σε σένα
των χορών τα μεγαλυνάρια
οι ολονύκτιες θείες αγρύπνιες
τα χρυσοποίκιλτα ξόανα
και οι φρυγικές ιερές αρτοκλασίες.
Θα ήθελα να ξέρω, βασιλέα επουράνιε,
θα ήθελα να ξέρω αν τα συλλογιέσαι αυτά
εκεί πάνω στα ύψη σου
τώρα που την κουρσεμένη πατρίδα μας
έχει κατακάψει της φωτιάς η ορμή.

[αντιστροφή α']

1090

1095

**Οι Τρωαδίτισσες
θρηνούν για όσα
χάθηκαν**

Άντρα μου, αγαπημένε μου,
νεκρός περιπλανιέσαι
άδαφτος διψασμένος
κι εμένανε, πετούμενο θαλασσινό σκαρί
γρήγορα θα με πάρει στο Άργος
που θρέφει άλογα πολλά
και που τα λίθινα κυκλώπεια τείχη του
νέμονται τα ουράνια.

[στροφή β']

1100

ΣΤΙΧΟΙ

ΣΧΟΛΙΑ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ

- 1077-1086: Ο Χορός διατυπώνει μια κατηγορία που κρύβει απορία. Καταλογίζει στον Δία την ευθύνη για την παράδοση της Τροίας στους Αχαιούς. Επέτρεψε να χαθούν ο ναός του, οι τόποι στους οποίους οι θεοί αναπαύονται, το ιερό κέντρο της θρησκευτικής λατρείας μέσα σε όμορφο φυσικό περιβάλλον.
- 1087-1096: Ο Χορός συμπληρώνει τη μομφή προς τον Δία αποδίδοντάς του αδιαφορία για τις λατρευτικές τιμές εκ μέρους των Τρώων.

Οι Τρώες μεταφέρουν το σώμα του νεκρού Έκτορα.
Ρωμαϊκή μαρμάρινη σαρκοφάγος, περ. 200 π.Χ. Παρίσι, Μουσείο Λούβρου.

- 1101-1104: Χαρακτηριστικά γνωρίσματα του Άργους.

↪ Δραστηριότητες

Στους στ. 1097-1113 οι Τρωαδίτισσες βιώνουν θρηνητικά τις συνέπειες της καταστροφής. α) Ποια δεινά φέρνει η ήττα, σύμφωνα με τα λόγια τους; β) Αφού μελετήσετε προσεκτικά και την εικόνα που δίνεται σ' αυτή τη σελίδα, να σημειώσετε ποια ήταν η προβλεπόμενη και επιβεβλημένη αντιμετώπιση των νεκρών, σύμφωνα με τον ανθρώπινο και τον θεϊκό νόμο.

**Κατάρτα για τον
Μενέλαο**

Πλήθος στις πύλες
κρεμασμένα τα ορφανά σπαράζουν.
Ουρλιάζει η κόρη:
Μάνα μου, αλίμονο
μοναχή, μακριά απ' τα μάτια σου
με πάνε οι Αχαιοί
με τα θαλασσινά κουπιά, πάνω σε μαύρο πλοίο
για την ιερή Σαλαμίνα ή για την δίπορη Ίσθμια λουρίδα
που είναι στου Πέλοπα τη χώρα πόρτα.

[αντιστροφή 6']

Διπλό θεϊκό αστροπελέκι
καταμεσής στο πέλαγο
καταμεσής να πλήξει του Μενέλαου το καράβι
καθώς θα σκίξει το Αιγαίο
που μ' εξορίζει από τη γη μου
σκλάβα για την Ελλάδα, πνιγμένη στους λυγμούς
την ώρα που του Δία η κόρη η Ελένη χρυσούς καθρέφτες
- που για τις χάρες είναι των παρθένων –
κρατάει στα χέρια της.
Ποτέ του να μη φτάσει στις Λακωνίας τη γη
στην πατρική εστία
ποτέ στη Σπάρτη
και στον χαλκόπυλο ναό της Αθηνάς
αυτός που ξαναπήρε την άπιστη γυναίκα,
αίσχος για τη μεγάλη Ελλάδα
κακή πληγή για την πατρίδα
που του Σιμόεντα τα νερά ποτίζουν.

Κεφαλή Διός. Χρυσός στατήρας
από τη Λάμψακο, 360-340 π.Χ.
Παρίσι, Μουσείο Εθνικής
Βιβλιοθήκης της Γαλλίας.

ΣΤΙΧΟΙ	ΣΧΟΛΙΑ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ
1114-1130:	Ο πόνος των Τρωαδισσών γίνεται κατάρα για καταστροφική κατάληξη του ταξιδιού του Μενέλαου και της Ελένης.
1120-1122:	Επαναλαμβάνεται η εκτίμηση που είχε διατυπώσει η Εκάβη για το ήθος της Ελένης.
1121:	Παρατήρηση που τονίζει αυτό που θα χάσουν τα νεαρά κορίτσια της Τροίας, καθώς θα φύγουν σκλάβες για την Ελλάδα. Υπονοείται ότι υπεύθυνη γι' αυτό είναι η Ελένη.

➔ Ερωτήσεις - Ασκήσεις

1. Στην α' στροφή και στην α' αντιστροφή ο Χορός κατηγορεί τον Δία για αδιαφορία που οδήγησε την Τροία στη συμφορά. Οι Τρωαδίτισσες δεν φοβούνται την ασέβεια και την ύβρη;
2. Στη β' στροφή έχουν κεντρικό ρόλο δύο προσφωνήσεις που παραπέμπουν σε αγάπη και πόνο. Ποια είναι τα πρόσωπα τα οποία προσφωνούνται; Τι, κατά τη γνώμη σας, επιτυγχάνει ο Ευριπίδης με το περιεχόμενο αυτής της στροφής;

➔ Δραστηριότητες

1. Να χωριστείτε σε τέσσερις ομάδες και η καθεμιά να αναγνώσει χορωδιακά μία στροφή ή μία αντιστροφή, προσπαθώντας να αποδώσετε το ύφος και το ήθος του χορικού. Να διατυπώσετε τη γνώμη σας για τη μουσική επένδυση που θα μπορούσε να συνοδεύει την ανάγνωσή σας, ώστε να επιτευχθεί η κατάλληλη ατμόσφαιρα. Στο τέλος, να ακούσετε τη μουσική πρόταση της Ελένης Καραϊνδρου από το ψηφιακό αντικείμενο.
2. Να επισημάνετε τα ιστορικά και πολιτιστικά στοιχεία που χρησιμοποίησε ο Χορός στο Στάσιμο αυτό. Θεωρείτε ότι οι αναφορές αυτές σε ένα τόσο συναισθηματικά φορτισμένο σημείο της εξέλιξης του μύθου γίνονται κατά το εικόν και το αναγκαίο;
3. Έχει λεχθεί ότι διαβάζοντας το Γ' Στάσιμο έχετε την αίσθηση ότι ο Ευριπίδης μιλάει με όρους, νοοτροπίες, έθιμα σχεδόν όμοια με τα όσα γίνονται σήμερα σε επίπεδο λατρείας και κοινωνικής συμπεριφοράς. Να συζητήσετε στην τάξη την άποψη αυτή και να επισημάνετε λέξεις και εκφράσεις που τη δικαιολογούν.
4. Στους στίχους α 31- 34 της *Οδύσσειας* που περιέχονται στο ψηφιακό αντικείμενο, ο Όμηρος παρουσιάζει τον Δία να μιλά στους υπόλοιπους θεούς. Με τα λόγια του ο Δίας μοιάζει να απαντά στις κατηγορίες του Χορού των *Τρωάδων* στο Γ' Στάσιμο. Ποιος πιστεύετε ότι έχει δίκιο, ο Χορός ή ο Δίας;

✓ Αξιολόγηση της ενότητας

ΚΡΙΤΗΡΙΑ	ΚΑΘΟΛΟΥ	ΛΙΓΟ	ΑΡΚΕΤΑ	ΠΟΛΥ
Κατανόησα τη σημασία του συγκεκριμένου Στάσιμου για την εξέλιξη του μύθου.				
Θεωρώ δικαιολογημένα τα συναισθήματα του Χορού απέναντι στον Δία.				
Εκτίμησα την ψυχική ανθεκτικότητα των γυναικών της Τροίας.				

Τι καινούργιο έμαθα;
Παρακολούθησα με ενδιαφέρον το μάθημα, διότι:
α.
β.
Συνάντησα δυσκολίες:
α.
β.
Αυτό για το οποίο μπορώ να προσπαθήσω περισσότερο είναι:
Είμαι ικανοποιημένος/-η από τον τρόπο με τον οποίο συνεργαστήκαμε στην τάξη.

↪ Δεύτερη Ανασκόπηση

1. Ποια, κατά τη γνώμη σας, σημεία των Β' και Γ' Στάσιμων θυμίζουν πιο έντονα στους Αθηναίους θεατές του 415 π.Χ. τη στάση της πολιτείας τους απέναντι στους Μηλίους, όπως αυτή αποτυπώνεται στο κείμενο που δίνεται στο ψηφιακό αντικείμενο;
2. Συγκλονιστικό δεδομένο των Β' και Γ' Επεισοδίων αποτελεί η τραγική παρουσία του Αστυάνακτα. Να αναζητήσετε αναφορές της Ανδρομάχης και της Εκάβης στο δράμα του παιδιού. Ποιες διαφορές παρατηρείτε στην έκφραση των συναισθημάτων;
3. Να περιγράψετε σύντομα (120-150 λέξεις) ή να αποδώσετε με μία εικόνα τα τρία εντονότερα συναισθήματα που σας προκάλεσε η παρακολούθηση-μελέτη-επικοινωνία με την υπόθεση (μύθο), όπως εξελίσσεται στο Γ' Επεισόδιο.
4. Ο Θουκυδίδης παρουσιάζει στην *Ιστορία* του τη «σφαγή των Μηλίων» και τον εξανδραποδισμό των γυναικόπαιδων της Μήλου. Λαμβάνοντας υπόψη σας ότι οι *Τρωάδες* «διδάχθηκαν» το 415 π.Χ. – έτος καταστροφής της Μήλου – να σχολιάσετε τη σχέση ιστορίας και τραγωδίας στην περίπτωση αυτή.
5. Αφού δείτε τους ζωγραφικούς πίνακες που υπάρχουν στο ψηφιακό αντικείμενο που δίνεται, να δημιουργήσετε ένα έργο καλλιτεχνικού χαρακτήρα (ζωγραφιά, κολλάζ, αφίσα, μουσικό κομμάτι, κ.α.) με το οποίο θα καταγγέλλετε την ωμότητα των δυνατών που «η ελπίδα του κέρδους» τους οδηγεί σε αποτρόπαια εγκλήματα.
6. Ποια θέση, κατά την κρίση σας, επιφύλαξε ο Ευριπίδης στις *Τρωάδες* για την Ελένη; Δικαιολογήστε την άποψή σας.
7. Εκάβη, Ανδρομάχη και Μενέλαος: Αφού σχηματίσετε έναν εννοιολογικό χάρτη με στοιχεία του χαρακτήρα του καθενός από αυτά τα πρόσωπα, να διερευνήσετε ποια στοιχεία της δράσης τους στην εξέλιξη του μύθου τους καθιστούν τραγικούς ήρωες.
8. Το 1975, το Εθνικό Θέατρο της Ελλάδας, συμπαραιστάμενο στο δράμα των Κυπρίων, παρουσιάζει στην Επίδαυρο τις *Τρωάδες*. Να ακούσετε τα ιστορικά γεγονότα στο κείμενο που υπάρχει στο ψηφιακό αντικείμενο. Στη συνέχεια, να δημιουργήσετε ένα ραδιοφωνικό σποτ διάρκειας 2 λεπτών, με το οποίο το Εθνικό Θέατρο της Ελλάδας ενημερώνει τους θεατές για την επιλογή του αυτή.
9. Αφού διαβάσετε παράλληλα την αντιστροφή α' του Γ' Στάσιμου (στ. 1087-1096) και το ποίημα Τρώες του Καβάφη (στη σελίδα 126), να παρουσιάσετε τις διαφορές που διαπιστώνετε μεταξύ των δύο κειμένων ως προς το περιεχόμενο και τα συναισθήματα.

Αχιλλέας, Εικονογράφηση του Max Slevgot (1907).

Τρώες

Είν' η προσπάθειές μας, των συφοριασμένων·
είν' η προσπάθειές μας σαν των Τρώων.
Κομμάτι κατορθώνουμε· κομμάτι
παίρνουμε επάνω μας· κι αρχίζουμε
να 'χουμε δάρρος και καλές ελπίδες.

Μα πάντα κάτι θγαίνει και μας σταματά.
Ο Αχιλλεύς στην τάφρον εμπροστά μας
βγαίνει και με φωνές μεγάλες μάς τρομάζει.—

Είν' η προσπάθειές μας σαν των Τρώων.
Θαρρούμε πως με απόφαση και τόλμη
δ' αλλάξουμε της τύχης την καταφορά,
κι έξω στεκόμεθα ν' αγωνιστούμε.

[1905]

Κ. Π. Καβάφης, [1991] 1995. *Τα Ποιήματα*.

Τόμ. Α' (1897–1918). Επιμ. Γ. Π. Σαββίδης, 4η έκδ. Αθήνα: Ίκαρος.

Αλλ' όταν η μεγάλη κρίσις έλθει,
η τόλμη κι η απόφασίς μας χάνονται·
ταράττεται η ψυχή μας, παραλύει·
κι ολόγυρα απ' τα τείχη τρέχουμε
ζητώντας να γλιτώσουμε με την φυγή.

Όμως η πτώσις μας είναι θεβαία. Επάνω,
στα τείχη, άρχισεν ήδη ο δρήνος.
Των ημερών μας αναμνήσεις κλαιν κι αισθήματα.
Πικρά για μας ο Πρίαμος κι η Εκάβη κλαίνε.

ΕΞΟΔΟΣ

στ. 1131-1344

*Η ταφή του Αστυάνακτα
και η πυρπόληση της Τροίας*

Περίληψη

Ο Ταλθύβιος ανακοινώνει την αναχώρηση της Ανδρομάχης για τη Φθία και μεταφέρει το αίτημά της για ταφή του Αστυάνακτα στην Εκάβη. Αυτή εκφράζεται με τον πιο σκληρό τρόπο για το αποτρόπαιο έγκλημα των Αχαιών. Ολοκληρώνει την προσφορά νεκρικών τιμών στον Αστυάνακτα και την προετοιμασία της σορού του για την ταφή. Συνοδεύει τις τελετουργικές κινήσεις με θρήνο και σπαραγμό. Η τραγωδία κλείνει με την πυρπόληση της Τροίας και την αποχώρηση των Τρωαδισσών με προορισμό τη σκλαβιά.

Λέξεις-κλειδιά

καινούργιες συμφορές, κουρσεμένη η πόλη, νεκρός ο Αστυάνακτας, σκιαχτήκατε μια στάλα βρέφος, ουρλιαχτό νεκρών, λαμπάδιασε το Ήλιον, περπάτει, οι πικρές μέρες της σκλαβιάς αρχίζουν

Μετά την ανάγνωση και επεξεργασία της ενότητας:

- θα έχετε ασκήσει κριτική στον τρόπο αντιμετώπισης του Αστυάνακτα,
- θα έχετε σχηματίσει πληρέστερη εικόνα για τη σκληρότητα των νικητών,
- θα έχετε βιώσει τα συναισθήματα που προκαλεί η αγριότητα του πολέμου,
- θα έχετε κατανοήσει τη λειτουργία της Εξόδου ως φορέα μηνύματος του έργου.

Μετά την προσέγγιση της Εξόδου, θα έχετε καλλιεργήσει τις δεξιότητες:

εκφραστική ανάγνωση, κριτική σκέψη, ενσυναίσθηση, δραματοποίηση, ευχέρεια στη χρήση ψηφιακών μέσων,

Πρόλογος

Πάροδος

Α' Επεισόδιο

Α' Στάσιμο

Β' Επεισόδιο

Β' Στάσιμο

Γ' Επεισόδιο

Γ' Στάσιμο

▶ Έξοδος

Πρόσωπα:

ΤΑΛΘΥΒΙΟΣ
ΕΚΑΒΗ
ΧΟΡΟΣ

*Στην Εκάβη ανατίθεται
το πιο θλιβερό καθήκον*

**Ο Χορός αναγγέλλει
την είσοδο του
νεκρού Αστυάνακτα
στη σκηνή**

**Εσπευσμένη
αναχώρηση της
Ανδρομάχης για την
Ελλάδα**

**Ο Ταλθύβιος ζητά
από την Εκάβη να
φροντίσει τον νεκρό
εγγονό της**

ΧΘ.	<p>Ώφου η μια πάνω στην άλλη καινούργιες συμφορές πέφτουν στη χώρα μας. Κοιτάχτε, Τρωαδίτισσες, δύστυχες γυναίκες, νεκρός ο Αστυάνακτας.</p>	[1118]
1135	<p>Μοχθηρά, σαν δίσκο τον έριξαν απ' τα τείχη οι Δαναοί και τώρα φέρνουνε το λείψανό του.</p>	1135
ΤΑΛΘ.	<p>Ένα καράβι μένει ακόμα, Εκάβη, έτοιμο, στις ακτές της Φθίας να κουβαλήσει τα τελευταία λάφυρα του γιου του Αχιλλέα. Ο ίδιος ο Νεοπτόλεμος έχει κιόλας ανοιχτεί γιατί έμαθε κάτι καινούργιες συμφορές που βρήκαν τον Πηλέα. Από τη χώρα του τον έδιωξε ο Άκαστος, του Πελία ο γιος.</p>	1140
1145	<p>Μην έχοντας καιρό να χάσει, έφυγε αμέσως σέρνοντας μαζί του και την Ανδρομάχη. Δάκρυσαν τα μάτια μου έτσι που την είδαν ν' αφήνει τη στεριά.</p>	1145
1150	<p>Πνιγμένη στους λυγμούς για την πατρίδα αποχαιρέταγε το μήμα του Έκτορα. Χάρη το γύρεψε απ' τον Νεοπτόλεμο ν' αφήσει να ταφεί αυτό το πτώμα, το παιδί του Έκτορά σου που ξεψύχησε ριγμένο από τα τείχη. Και τη χαλκοντυμένη ασπίδα, που ήταν ο φόβος των Αργείων</p>	1150
1155	<p>και που με τούτην ο πατέρας του φύλαγε τα πλευρά του, να μην την πάει στο σπίτι του Πηλέα ούτε στην ίδια κάμαρη, που νύφη θα πλαγιάζει η μάνα αυτού του σκοτωμένου, να την κρεμάσει μάρτυρα σε πράγματα πικρά.</p>	1155

ΣΤΙΧΟΙ	ΣΧΟΛΙΑ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ
1136-1137:	Ο Χορός με εκφράσεις αποτροπιασμού αναγγέλλει την είσοδο του Ταλθύβιου, ο οποίος μεταφέρει στη σκηνή το άψυχο σώμα του Αστυάνακτα.
1138-1140:	Ο Ταλθύβιος ανακοινώνει στην Εκάβη ότι η χώρα της έχει ερημώσει: ένα τελευταίο καράβι περιμένει να οδηγήσει εκείνη στην Ελλάδα και στη δουλεία.
1141-1144:	Ο Νεοπόλεμος έχει αναχωρήσει κάπως βιαστικά, αφού ο παπούς του, ο Πηλέας, εκδιώχθηκε από τη χώρα του από τον Άκαστο.
1150-1152:	Ο Ταλθύβιος, απευθυνόμενος στην Εκάβη, θεωρεί χάρη του Νεοπόλεμου προς την Ανδρομάχη την ταφή του Αστυάνακτα.
1153-1160:	Η Ανδρομάχη δεν προλαβαίνει να θάψει το παιδί της. Ζητά από την Εκάβη να θάψει εκείνη τον εγγονό της, αφήνοντάς της την ασπίδα του Έκτορα για την ταφή. Η ίδια δεν μπορεί να αντέξει την ιδέα η ασπίδα να βρίσκεται στον νυφικό θάλαμο όπου θα κοιμάται με τον Νεοπόλεμο. Προτιμά η ασπίδα του πατέρα του να είναι ο τάφος του γιου τους και όχι ένα άψυχο υλικό, όπως το ξύλο ή η πέτρα.

*P. Peyron, Η απελπισία της Εκάβης
(Γαλλία 1744-1814).
Σχέδιο με μελάνι. Νέα Υόρκη,
Μητροπολιτικό Μουσείο Τέχνης.*

➔ Ερωτήσεις - Ασκήσεις

1. Όπως ανακοινώνεται από τον Χορό στους στ. 1134-1136, ο Αστυάναξ σκοτώθηκε με φρικτό τρόπο έξω από τη θεατρική σκηνή. Στην αρχαία ελληνική τραγωδία οι βίαιες πράξεις δεν γίνονταν ποτέ επί σκηνής, εμπρός στα μάτια των θεατών. Θεωρείτε ότι με αυτή την πρακτική το αρχαίο θέατρο αφαιρούσε από το έργο δραματική ένταση και συγκίνηση; Να δικαιολογήσετε την απάντησή σας.
2. Η Έξοδος αρχίζει με την παρέμβαση του Χορού. Ποια λεκτικά στοιχεία εκφράζουν την ψυχολογία του σε σχέση με τις ενέργειες των νικητών;

**Ο Ταλθύβιος
αναλαμβάνει το
πρακτικό μέρος της
ταφής**

Αντί για κέδρινο κιβούρι, αντί για μαρμαρένιο μνήμα
μέσα σ' αυτήν γύρευε το παιδί της να ταφεί. 1160
Στα χέρια σου γύρευε να το παραδώσουμε
να το νεκροστολίσεις, να το σαβανώσεις
μ' ό,τι μπορείς στην τωρινή κατάντια σου.
Μιας κι έπρεπε να φύγει η ίδια, μιας και η βιασύνη
του αφέντη
της αποστέρησε το δάψιμο του γιου της. 1165
Εμείς οι άλλοι, μόλις το λείψανο ετοιμάσεις
θα το σκεπάσουμε με χώμα και θα σηκώσουμε πανιά.
Βιάσου να τελειώσεις μ' αυτές τις εντολές.
Σ' απάλλαξα κι από έναν κόπο.
Στα νερά του Σκάμανδρου, περνώντας 1170
έλουσα τον νεκρό, έπλυνα τις πληγές του.
Πάω τώρα να σκάψω, να του ανοίξω τάφο
γρήγορα να ξεμπλέξουμε, την ίδια ώρα, κι εσύ κι εγώ
απ' τις δουλειές μας. Για την πατρίδα να βάλει πλήρη
το καράβι. [1155]

Εκάβη (Άννα Συνοδινού) εμπρός στο σώμα του Αστυάνακτα, μέσα στην ασπίδα του πατέρα του. Τρωάδες, Εθνικό θέατρο, 1991.

ΣΤΙΧΟΙ	ΣΧΟΛΙΑ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ
1159:	κιβούρι = φέρετρο, τάφος, μνήμα.
1161-1163:	Η Ανδρομάχη ζητά από την Εκάβη να πράξει ό,τι έκανε εκείνη για τη δική της κόρη, όπως είδαμε στο Β' Επεισόδιο.
1166-1174:	Ο Ταλθύβιος φαίνεται πρόθυμος να συνδράμει την Εκάβη, για να ολοκληρώσει το καθήκον της και να αναχωρήσουν μαζί, τελευταίοι, για την Ελλάδα. Παρουσιάζει ως δικές του χάρες, αυτή τη φορά, τις φροντίδες για τον νεκρό Αστυάνακτα.

➔ Ερωτήσεις - Ασκήσεις

1. Πώς χαρακτηρίζετε τον Ταλθύβιο σε αυτή την υποενότητα; Αλλάζει ο χαρακτήρας του σε σχέση με όσα έχουμε δει στο έργο μέχρι τώρα; Αν ναι, πού οφείλεται αυτή η μεταβολή;
2. Σε αυτή την ενότητα το πιο τραγικό πρόσωπο είναι η Εκάβη. Μπορείτε να τεκμηριώσετε τον ισχυρισμό αυτό;
3. Να προσδιορίσετε το ύφος και την *όψιν* του Ταλθύβιου στη σκηνή αυτή.

➔ Δραστηριότητες

1. Να οργανώσετε στη σχολική τάξη μια δίκη, στην οποία καλούνται να δικαστούν για διάπραξη «εγκλημάτων πολέμου» ο Οδυσσέας, ο Αγαμέμνονας ως αρχηγός των Αχαιών και ο Ταλθύβιος. Υποδύομενοι/-ες τον ρόλο του Εισαγγελέα, ο οποίος διατυπώνει με τεκμήρια το κατηγορητήριο και προτείνει τις ποινές, να γράψετε ό,τι θα λέγατε επιχειρηματολογώντας σ' αυτή τη δίκη.
2. Ένα άλλο φονικό αθών παιδιών που θυμόμαστε κάθε Χριστούγεννα είναι η σφαγή των νηπιών από τον Ηρώδη (βλ. Ματθ. 2, 16). Να συγκρίνετε στο ψηφιακό αντικείμενο τον Οδυσσέα με τον Ηρώδη, τους στρατιώτες του Εβραίου βασιλιά της Ιουδαίας με τους Δαναούς. Ποιες ομοιότητες και ποιες διαφορές παρατηρείτε; Τι οδηγεί στο φονικό αθών βρεφών σε κάθε περίπτωση;
3. Στο μυκηναϊκό αγγείο που παρουσιάζεται στο ψηφιακό αντικείμενο, η παράσταση των πολεμιστών που κρατούν ασπίδες συνδέεται με τις νεκρικές πομπές των γεωμετρικών κρατήρων και απεικονίζει μια τιμητική πομπή για τον νεκρό. Λαμβάνοντας υπόψη τα όσα είδαμε στην υποενότητα αυτή, να ζωγραφίσετε ή να παρουσιάσετε με λεκτικούς τρόπους και κινήσεις ό,τι θα συμβεί μετά τα όσα ανακοίνωσε στην Εκάβη ο Ταλθύβιος.
4. Ποιους στίχους από την υποενότητα αυτή θα επιλέγατε, για να συνοδεύσουν την εικόνα που υπάρχει στη σελίδα 130;

Η φροντίδα της Εκάβης για τον νεκρό Αστυάνακτα

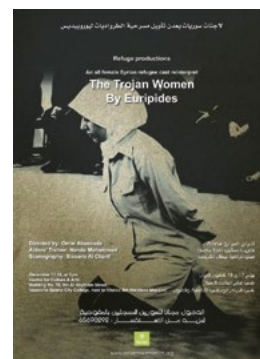
Η Εκάβη κατηγορεί
τους Αχαιούς για την
πράξη τους

Το μοιρολόι για τον
Αστυάνακτα

ΕΚΑ.	Χάμω αποδέστε την τορνευτή ασπίδα του Έκτορα. Με πόνο και με λύπη τη θωρούν τα μάτια μου. Αχαιοί, λιγόμεναλοι, παλικάραδες. Τι φοβηθήκατε απ' αυτό το νήπιο; Μην ξανασηκώσει την πεσμένη Τροία; Τίποτα δεν αξίζει η αντρεία σας.	1175 [1156]
	Μ' όλη την τέχνη του Έκτορα στις μάχες και τόσων άλλων που βοηθούσαν άξια, χαθήκαμε. Κουρσεμένη η πόλη, αφανισμένοι οι Φρύγες κι εσείς σκιαχτήκατε μια στάλα θρέφος.	1180
	Τι να πω για ανθρώπους που οι φόβοι τους είναι παράλογοι; Σπλάγχο μου, τι μαύρος θάνατος σε βρήκε. Αν πέδαινες για την πατρίδα, μεστωμένο παλικάρι παντρεμένος, φτασμένος βασιλιάς ισόθεος, καλότυχο θα σ' έλεγα.	1185
	Αν τίποτα απ' αυτά είναι καλοτυχιά. Τα είδες, τα γνώρισε όλα αυτά η ψυχούλα σου, μωρό μου, δίχως να το καταλάβεις. Δεν πρόλαβες να τα χαρείς, όσα είχες σπίτι σου. Άμοιρο, τα πατρικά τα τείχη, οι πύργοι του Λοξία φριχτά κατάστρεψαν τα ωραία σου μαλλιά.	1190
	Τις μπούκλες σου που η μάνα σου τις χτένιζε και τις φιλούσε. Απ' το σπασμένο κεφαλάκι σου απ' τα κόκαλα που χάσκουν τώρα γελάει ο Χάρος. Πώς να τα πω καλύτερα; Χεράκια μου γλυκά που μοιάζατε με του πατέρα σας κι έτσι σπασμένα είσαστε τώρα μπροστά μου.	1195
	Χάδηκες, στόμα αγαπημένο, με τα ωραία λογάκια σου. Ψέματα μου 'λεγες πηδώντας στο κρεβάτι μου. Γιαγιά, για σένα θα κόψω τα μαλλιά μου, για σένα με τους φίλους μου θα 'ρθω στον τάφο σου γλυκό κατευόδιο να σου πούμε.	1200

ΣΤΙΧΟΙ	ΣΧΟΛΙΑ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ
1186-1189:	Η Εκάβη στρέφεται στον νεκρό Αστυάνακτα και θρηνεί για τις χαρές που δεν πρόλαβε να ζήσει, αφού χάθηκε σε τόσο μικρή ηλικία.
1190-1194:	Πρόκειται για ειρωνεία της τύχης, καθώς οι Έλληνες τον έριξαν από τα τείχη της πόλης που σκοπό είχαν να τον προστατεύσουν.
1196-1200:	Σε αυτούς τους στίχους περιγράφεται σύντομα η κατάσταση του βασανισμένου κορμιού του μικρού Αστυάνακτα. Παρότι ο Ταλθύβιος το έπλυσε και το φρόντισε, το κακοποιημένο παιδικό κορμάκι, που άλλοτε δεχόταν τα φιλήματα της μητέρας του, τώρα μαρτυρεί με κάθε τρόπο το αποτρόπαιο έγκλημα.
1201-1205:	Η Εκάβη ανακαλεί στο μυαλό της τις ευτυχισμένες στιγμές, όταν φρόντιζε τον εγγονό της και εκείνος της υποσχόταν πως θα τοποθετούσε στον τάφο της πλεξούδες από τα μαλλιά του. Εκείνη, όμως, τώρα φροντίζει το άψυχο σώμα του σε μία αντιστροφή της φύσης των πραγμάτων.

Αφίσα από θεατρική παράσταση
των Τρωάδων με γυναίκες
πρόσφυγες του πολέμου στη Συρία.
Αμμάν, Ιορδανία, 2013
(σκην. Ομάρ Αμπού Σααντά).

➔ Ερωτήσεις - Ασκήσεις

1. Κεφάλι, χέρια, στόμα, πόδια αποτελούν σημεία θρηνητικής αναφοράς στον Αστυάνακτα από την Εκάβη. Τι δηλώνουν αυτές οι αναφορές για την ψυχολογία της γιαγιάς;
2. Αφού διαβάσετε συνδυαστικά τους στ. 1196-1205 αυτής της υποενόησης και τους στ. 773-778 του Β' Επεισοδίου, να παρουσιάσετε τα συναισθήματα που σας προκαλούνται για τον Αστυάνακτα.

➔ Δραστηριότητες

Στους στ. 1186-1189, η Εκάβη μιλά στο νεκρό εγγόνι της. Δεν μπορεί να περιγράψει αυτό που βλέπει μπροστά της, γιατί είναι τόσο φρικτό που δεν το αντέχει. Έτσι, τον πλάθει στη φαντασία της παλικάρι και του αποδίδει συγκεκριμένα χαρακτηριστικά. Σε μια στήλη να γράψετε τις λέξεις που χρησιμοποιεί γι' αυτό που φαντάζεται και σε μια άλλη αυτές που περιγράφουν την πραγματικότητα που έχει μπροστά στα μάτια της (στ. 1192-1201).

**Η αναφορά στην
ασπίδα του Έκτορα**

**Η έκκληση στον Χορό
για βοήθεια στον
ενταφιασμό**

Όχι εσύ, βλαστάρι μου, εγώ η γριά, η απάτριδη, η άκληρη
 θάβω τώρα το ταλαίπωρο κορμί σου.
 Μαυρίλα μου, πάει πια, που σε τάγιζα, που σε νανούριζα,
 που σ' έπνιγα με τα φιλήματα.
 Και τι να γράφει ο ποιητής πάνω στον τάφο σου; 1210
 «Οι Αργίτες κάποτε, γιατί το φοβήθηκαν σκότωσαν τούτο
 το παιδί».
 Τι ντροπή για την Ελλάδα τέτοιο επίγραμμα.
 Τίποτα δεν σου 'μεινε κληρονομιά απ' τον πατέρα σου.
 Όμως ετούτη τη χαλκόντυτη ασπίδα του θα 'χεις
 για κιβούρι.
 Εσύ, που προστάτευες τ' όμορφο μπράτσο του Έκτορα. 1215
 Έχασες τον καλό σου αφέντη.
 Πόσο γλυκά είναι τα σημάδια του χεριού του
 στη λαβή σου.
 Τα σημάδια, ασπίδα, του ιδρώτα που έσταζε απ' το
 μέτωπό του
 στο τορνευτό στεφάνι σου, κάθε φορά που αποσταμένος
 ακούμπαγε το σαγόνι του απάνω σου. 1220
 Φέρτε μου πούλιες, φέρτε ό,τι υπάρχει, το κακορίζικο
 κουφάρι
 να στολίσω. Η μαύρη μοίρα μας τίποτα δεν μας άφησε.
 Ό,τι έχω, όλα θα σ' ταβάλω. Άμυαλος όποιος χαιρέται
 νομίζοντας την ευτυχία παντοτινή.
 Σαν τον άστατο άνθρωπο είναι η καλοτυχιά. 1225
 Εδώ κι εκεί πηδάει, κανείς δεν μένει ευτυχισμένος ως
 το τέλος.
ΧΘ. Να. Από τα λάφυρα ό,τι έχει απομείνει φέρνουν αυτές
 για να στολίσεις τον νεκρό.
ΕΚΑ. Αγόρι μου, η μάνα του πατέρα σου σου βάζει τούτα
 τα πλουμίδα.
 Όχι γιατί νίκησες τα συνομήλικά σου στ' άλογα ή στο τόξο, 1230
 αγώνες που λατρεύουν, πάντα με μέτρο, οι Τρώες.
 Αυτά είναι ό,τι έχει απομείνει από το αλλοτινό σου βιος.
 Όλα σ' τα 'χει παρμένα η θεομίσητη Ελένη.
 Μαζί με τη ζωή σου ξεκλήρισε κι όλο το σπίτι σου.

ΣΤΙΧΟΙ

ΣΧΟΛΙΑ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ

- 1211: Εδώ δηλώνεται ρητά πως ο Αστυάνακτας πέθανε στο όνομα του Έκτορα λόγω της ευγενικής καταγωγής του, όπως ανέφερε και η Ανδρομάχη στο Β' Επεισόδιο, καθώς αποτελούσε μελλοντική απειλή για επανίδρυση της Τροίας.
- 1214-1220: Καθώς η Εκάβη εναποθέτει το παιδί πάνω στην ασπίδα, της μιλάει και προσέχει τα σημάδια που ο Έκτορας άφησε πάνω της. Αυτά την κάνουν προσφιλή. Μαζί με τον εγγονό της, η Εκάβη βρίσκει την ευκαιρία να θρηνήσει και για τον γιο της.

Μονομαχία Έκτορα και Αχιλλέα. Αττικός ελικωτός κρατήρας του Ζωγράφου του Βερολίνου, περ. 490-460 π.Χ. Λονδίνο, Βρετανικό Μουσείο.

- 1221-1223: Ακολουθεί το τελετουργικό της ταφής: Ντύνουν και θρηνούν τον νεκρό Αστυάνακτα, όπως ακριβώς έπραξε και η Ανδρομάχη για την Πολυξένη. Αυτή η επικήδεια τελετουργία είναι η τελευταία πράξη που συμβαίνει στην Τροία.
- 1223-1226: Η Εκάβη για ακόμη μία φορά ολοκληρώνει τον λόγο της αναφερόμενη στο ευμετάβλητο της τύχης. Οι θεατές το συσχετίζουν με την καταστροφή των Ελλήνων, οι οποίοι έφθασαν στο αποκορύφωμα της ύβρεως με τη δολοφονία του μικρού Αστυάνακτα.
- 1229-1234: Κατά τη διάρκεια του θρήνου της η Εκάβη απαριθμεί τα όσα ο Αστυάνακτας δεν πρόλαβε να ζήσει. Αναφέρεται με τον πιο απαξιωτικό τρόπο στην Ελένη, την οποία θεωρεί για ακόμη μια φορά υπεύθυνη για όλες τις συμφορές της Τροίας.

↪ Ερωτήσεις - Ασκήσεις

1. Ποια επίθετα χρησιμοποιεί η Εκάβη στους στ. 1206-1207, για να περιγράψει τον εαυτό της και ποιον τόνο προσδίδουν στη σκηνή;
2. Πώς κρίνετε την ιδέα του Ευριπίδη για ταφή του Αστυάνακτα πάνω στην ασπίδα του πατέρα του;
3. Η προσφώνηση της Εκάβης προς τον νεκρό Αστυάνακτα γίνεται με ποικίλες κλητικές επιθέτων και ουσιαστικών. Να τις καταγράψετε με σειρά από την πιο φορτισμένη συναισθηματικά ως τη λιγότερο έντονη, σύμφωνα με την εκτίμησή σας. Τι επιτυγχάνει ο ποιητής με την επιλογή αυτή ως προς την ευαισθητοποίηση των θεατών;

↪ Δραστηριότητες

1. Ο Όμηρος στην *Ιλιάδα* αφιερώνει μεγάλη έκταση για την περιγραφή της ασπίδας του Αχιλλέα (ραψωδία Σ στ. 478-608). Αφού ακούσετε τα αποσπάσματα που περιέχονται στο ψηφιακό αντικείμενο, να φανταστείτε και να περιγράψετε σε ένα κείμενο 120-150 λέξεων την ασπίδα του Έκτορα.

2. Η Εκάβη, στον θρήνο της για τον Αστυάνακτα, αναφέρεται σε ένα άλλο λογοτεχνικό είδος, το επίγραμμα, το οποίο είναι ένα σύντομο και περιεκτικό ποίημα. Γνωστά είναι τα ταφικά επιγράμματα που ακόμα και σήμερα χαράζονται στους τάφους των νεκρών.

Για τον μικρό Αστυάνακτα η γιαγιά του φαντάζεται ένα επίγραμμα που θα ντροπιάζει τους φονιάδες του. Να σκεφτείτε και να γράψετε τα επιγράμματα που η πονεμένη και οργισμένη Εκάβη θα έγραφε για τους νεκρούς της (τον Πρίαμο, τον Έκτορα, την Πολυξένη).

3. Στο ψηφιακό αντικείμενο δίνεται εικόνα, η οποία προέρχεται από στιγμιότυπο της ταινίας *Τρωάδες* του Μιχάλη Κακογιάννη (βλ. σελ. 137). Να τυπώσετε την εικόνα και να προσθέσετε τα χρώματα που κατά την γνώμη σας εκφράζουν τα συναισθήματα που σας δημιουργούνται από την ανάγνωση της τραγωδίας. Στη συνέχεια να φωτογραφίσετε τα έργα σας, ώστε να δημοσιευτούν στην ιστοσελίδα του σχολείου σας.

Εκάβη (Κάθριν Χέμπορν). Τρωάδες, κινηματογραφική ταινία σε σκην. Μ. Κακογιάννη (1971)

Ελένη (Ειρήνη Παππά). Τρωάδες, κινηματογραφική ταινία σε σκην. Μ. Κακογιάννη (1971)

Η Εκάβη αποχαιρετά τον νεκρό Αστυάνακτα

Η Εκάβη ετοιμάζει
τον νεκρό
Αστυάνακτα για την
ταφή

☛ Πού απευθύνεται
και ποιους θυμάται η
Εκάβη;

ΧΘ.	Με σφάζουνε τα λόγια σου. Μεγάλε βασιλιά μου, που δεν θα γίνεις πια ποτέ.	1235 [1216]
ΕΚΑ.	Μ' αυτά που έπρεπε να φορέσεις για τον γάμο σου όταν da παντρευόσουνα την πρώτη όλης της Ασίας μ' αυτούς τους φρυγικούς λαμπρούς χιτώνες ντύνω το κορμί σου. Κι εσύ, ασπίδα του Έκτορα, ρούχο τραχύ αγαπημένο του, δοξασμένη κάποτε από χιλιάδες τρόπαια, δέξου το στεφάνι. Αθάνατη da ταφείς μ' αυτό το σώμα. Εσένα αξίζει να τιμούν κι όχι τα όπλα του πονηρού, του μοχθηρού Οδυσσέα.	1240
ΧΘ.	Ώφου δρήνος φαρμάκια. Το χώμα da σε φάει, αγόρι μου. Ούρλιαξε, μάνα.	1245
ΕΚΑ.	Ωχ.	
ΧΘ.	Ουρλιαχτό νεκρών.	
ΕΚΑ.	Συμφορά.	
ΧΘ.	Συμφορά μου αλήθεια οι δεινές σου συμφορές.	
ΕΚΑ.	Άδλιος γιατρός, στ' όνομα, όχι στα έργα, με φασκίες δένω τις πληγές σου. Για τ' άλλα, εκεί που πας στον Άδη, da νοιαστεί ο πατέρας σου.	1250
ΧΘ.	Σπάσ' το, σπάσ' το και με τα δυο σου χέρια το μαύρο σου κεφάλι.	

ΣΤΙΧΟΙ	ΣΧΟΛΙΑ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ
1235-1236:	Σε όλη την υποενοότητα ο Χορός συνοδεύει τη θρηνητική διάθεση και την απελπισία της Εκάβης.
1237-1239:	Η αναφορά στον γάμο (γαμήλια ενδυμασία και νύφη) κατά την προετοιμασία του νεκρού για την ταφή τονίζει την τραγικότητα της μοίρας του Αστυάνακτα.
1240-1243:	Η προσφώνηση της Εκάβης στην ασπίδα του Έκτορα και η μνεία των όπλων του Οδυσσέα προβάλλουν τον χαρακτήρα που έχει ουσιαστική αξία για την Εκάβη. Αξίζει τιμή ο ηττημένος νεκρός Έκτορας, ενώ απαξιώνεται ο νικητής εν ζωή Οδυσσέας. <i>Τι είναι εκείνο που τους διαφοροποιεί;</i>
1250-1251:	Η Εκάβη θα ήθελε να μπορούσε να γιατρέψει τον Αστυάνακτα. Με το σχόλιο που διατυπώνει ίσως παραδέχεται ότι η ίδια δεν θα καταφέρει να επουλώσει τις δικές της πληγές από τη μεγάλη συμφορά.
1251-1252:	Ο νεκρός Αστυάνακτας θα συναντήσει τον πατέρα του στον Άδη. <i>Μικρή παρηγοριά για τη γιαγιά Εκάβη ή διπλός πόνος για τη μητέρα του Έκτορα;</i>

➔ Ερωτήσεις - Ασκήσεις

1. Ποιες προτροπές απευθύνει ο Χορός στην Εκάβη και πώς αυτές την επηρεάζουν στην έκφραση του θρήνου για τις συμφορές της;
2. Στους στ. 1251-1252 η Εκάβη, απευθυνόμενη στον νεκρό Αστυάνακτα, αναφέρεται στη συνάντησή του με τον Έκτορα στον κάτω κόσμο. Να φανταστείτε και να δραματοποιήσετε τον διάλογο ανάμεσα στο παιδί και στον πατέρα στην επικοινωνία που θα έχουν.

➔ Δραστηριότητες

1. Στο τέλος της *Οδύσσειας* (ω 1-10, που δίνονται στο ψηφιακό αντικείμενο) ακούμε τις ψυχές των μνηστήρων, σαν νυχτερίδες, να τσιρίζουν πίσω από τον ψυχοπομπό Ερμή με μια συνταρακτική ομηρική παρομοίωση. Να γράψετε κι εσείς δύο ανάλογες παρομοιώσεις, εμπνεόμενοι από τις εικόνες και την ατμόσφαιρα των στίχων 1235- 1254 των *Τρωάδων*.
2. Στους στίχους 1240-1243 η Εκάβη απευθύνεται συγκινημένη στην ασπίδα του Έκτορα. Οι ήρωες της επανάστασης του '21 σκέπτονταν σαν την Εκάβη, όπως φανερώνει το κλέφτικο τραγούδι που δίνεται στο ψηφιακό αντικείμενο. Ακούστε το σε μια σύγχρονη εκδοχή. Έχει σχέση με τα όσα λέει η Εκάβη; Να δικαιολογήσετε την απόψή σας.

**Ο Αστυάνακτας
οδηγείται στον τάφο**

- ΕΚΑ.** Αγαπημένες μου γυναίκες. 1255
- ΧΘ.** Εδώ είμαστε, Εκάβη.
- ΕΚΑ.** Άλλη έγνοια φαίνεται δεν είχαν οι θεοί
παρά τη δική μου δυστυχία.
Και την Τροία περισσότερο από κάθε χώρα να μισούν.
Μάταια σφάζαμε τα βόδια μας γι' αυτούς. Κι όμως. 1260
Αν η μοίρα μας δεν μας χαντάκωνε, αν δεν μας έφερνε
τα πάνω κάτω,
άσημοι θα μέναμε, ποτέ δεν θα γινόμασταν τραγουδι
να μας δοξάζουν οι γενιές που δά' ρθουν.
Πάρτε το λείψανο, δάφτε το στον απαίσιο τάφο.
Όλες τις τιμές που αρμόζουν στους νεκρούς τις κάναμε. 1265
Λίγο μου φαίνεται πως νοιάζονται οι πεθαμένοι
αν θα τους βάλουν πλούσια κτερίσματα.
Ματαιοδοξίες των ζωντανών είναι όλα αυτά.
- ΧΘ.** Μαζί με σένα θάβονται οι ελπίδες
της δύστηνης μάνας σου, αγόρι μου. 1270
Όλοι σε μακάριζαν για την καλή γενιά σου
και χάθηκες με τέτοιο θάνατο.
Έει. Ποιοι είναι αυτοί ψηλά στα τείχη που βλέπω
ν' ανεμίζουν
δαυλιά αναμμένα; Καινούργιες συμφορές τής μέλλονται
της Τροίας. [1259]

Γυναίκα που θρηγεί (λεπτομέρεια). Λευκή λήκυθος. Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

ΣΤΙΧΟΙ	ΣΧΟΛΙΑ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ
1260-1263:	Στην κορύφωση του πόνου της ο ποιητής παρουσιάζει την Εκάβη να διατυπώνει ένα σχόλιο που κρύβει μια πικρή διαπίστωση και μια ηθική παρηγοριά. Η μοίρα παίζει παράξενα παιχνίδια στους θνητούς.
1264-1265:	Ο Αστυάνακτας μεταφέρεται εκτός σκηνής πάνω στην ασπίδα του πατέρα του.
1266-1268:	Η παρατήρηση ακούγεται παράδοξη σε μια κοινωνία που είχε εθιμικό τελετουργικό για την απόδοση τιμών στους νεκρούς. Διατυπώνεται η άποψη ότι η φροντίδα για τον νεκρό είναι περισσότερο ανάγκη του ζωντανού που βιώνει την απώλεια.
1269-1274:	Ο Χορός αποχαιρετά τον Αστυάνακτα με μια δήλωση για το οριστικό τέλος της Τροίας και με ένα σχόλιο που υποδηλώνει ότι η ευγενική καταγωγή δεν εξασφαλίζει την καλή ζωή και την ευτυχία. Ταυτόχρονα, επιβεβαιώνεται η απώλεια κάθε ελπίδας, αφού προλογίζεται η τελευταία πράξη της άλωσης της Τροίας.

↪ Ερωτήσεις - Ασκήσεις

Στους στ. 1260-1272, παρακολουθώντας τις σκέψεις της Εκάβης και του Χορού, διαπιστώνουμε κάποιες εκφράσεις που μας εκπλήσσουν. Πρόκειται για αναφορές-επισημάνσεις που μοιάζουν να απηχούν θέσεις του Ευριπίδη, ο οποίος λειτουργεί ως «από σκηνής φιλόσοφος». Να εντοπίσετε τα σημεία αυτά και να τα σχολιάσετε.

↪ Δραστηριότητες

1. Στην τραγωδία μεγάλη σημασία έπαιζε η *όψις*, η σκηνική διάσταση του έργου, που ήταν μέλημα του ποιητή. Σε αυτή περιλαμβάνονται τα κουστούμια των προσώπων που βρίσκονται στη σκηνή. Σχεδιάστε το παιδικό γαμπριάτικο κουστούμι του Αστυάνακτα. Φανταστείτε τα υλικά και τα χρώματά του, τα κοσμήματα ή τα λουλούδια, τα στολίδια ή τα παιχνίδια που θα τον συνοδεύουν.
2. Αφού μελετήσετε τους στ. 1237-1241 και 1269-1272, να παρατηρήσετε τις επιτύμβιες στήλες που παρουσιάζονται στο ψηφιακό αντικείμενο και να ζωγραφίσετε τη δική σας επιτύμβια στήλη για τον νεκρό Αστυάνακτα.

ΣΤΙΧΟΙ	ΣΧΟΛΙΑ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ
1275-1285:	Ο Ταλθύβιος έρχεται και πάλι στο προσκήνιο, αφού άφησε τη βασίλισσα να εκφράσει τον θρήνο της για τον εγγονό της.
1286-1287:	Η Εκάβη μετά τον χαμό του Αστυάνακτα και των θυγατέρων της στις προηγούμενες σκηνές, θα δει να χάνεται και η πόλη της. Δεν υπάρχει, πλέον, κανένα σημείο αναφοράς για τη ζωή της στην Τροία.
1289-1290:	Η Εκάβη ζώντας τον χαλασμό ξεχνά τη διαπίστωση που είχε εκφράσει στους στ. 1261-1263.
1291:	Η καταστροφή της πόλης εξισώνει τη βασίλισσα με τις υπόλοιπες γυναίκες της Τροίας. Έσχατη συμφορά θα είναι η δουλεία.
1292-1293:	Η Εκάβη επανέρχεται για μια ακόμη φορά σε παράπονο για την εγκατάλειψη των θεών.
1294-1295:	Η Εκάβη δηλώνει ότι προτιμά να πέσει στη φωτιά, για να δώσει πρόωρο τέλος στη χωρίς νόημα ζωή της και για να συνδέσει τον χαμό της με εκείνον της πόλης της. Η αναφορά θυμίζει την προφητεία της Κασσάνδρας (στ. 433-436) για το τέλος της μητέρας της.
1296-1298:	Ο Ταλθύβιος δίνει εντολή στους στρατιώτες να μην αφήσουν την Εκάβη να πέσει στη φωτιά. <i>Τι είναι αυτό που τον ενδιαφέρει περισσότερο;</i>

J. G. Trauttman (1713- 1769),
Πυρπόληση της Τροίας. Ιδιωτική
συλλογή, Καρλσρούη, Γερμανία.

➔ Ερωτήσεις - Ασκήσεις

1. Ποια διαφορά υπάρχει στο ύφος του Ταλθύβιου σ' αυτή τη σκηνή (στ. 1275-1285) σε σχέση με την αναφορά του στην Ανδρομάχη (στ. 1145-1165) και στον Αστυάνακτα (στ. 1166-1174);
2. Οι Αχαιοί, μετά τον θάνατο του Αστυάνακτα, αποφασίζουν να προχωρήσουν και στην πυρπόληση της Τροίας. Είναι λογική η απόφασή τους; Διατυπώστε με επιχειρήματα την άποψή σας.

**Θρηνητική επίκληση
από την Εκάβη**

[στροφή α']

- ΕΚΑ.** Γιε του Κρόνου, Δεσπότη της Φρυγίας, πατέρα
της σειριάς μας,
βλέπεις τα βάσανά μας, βάσανα ανάξια για τη γενιά
του Δάρδανου; 1300
- ΧΘ.** Τα βλέπει. Όμως ρημάχτηκε η μεγάλη πόλη
δεν είναι πόλη πια.
Δεν υπάρχει Τροία.

[αντιστροφή α']

- ΕΚΑ.** Λαμπάδιασε το Ίλιον. Το κατελεί η φωτιά.
Καίγονται τα παλάτια της ακρόπολης 1305
καίγονται τα ψηλά της τείχη.
- ΧΘ.** Σαν τον καπνό που εξανεμίζεται στα ουράνια,
έτσι χάνεται και η χώρα μας
πεσμένη από το δόρυ.
Μέλαθρα, μέλαθρα, 1310
παρανάλωμα φωτιάς και μάχαιρας.

[στροφή β']

**Ⓢ Ποιους θυμάται η Εκάβη
στις τελευταίες στιγμές
της Τροίας;**

- ΕΚΑ.** Με τον χάρο στην καρδιά. Γη, που τα τέκνα μου είχες
αναστήσει.
- ΧΘ.** Όχου.
- ΕΚΑ.** Αγόρια μου, μ' ακούτε; Γρικότε τη φωνή της μάνας σας;
- ΧΘ.** Μοιρολογώντας φωνάζεις τους νεκρούς. 1315
- ΕΚΑ.** Γριά, γονατιστή, χτυπάω το χώμα και με τα δυο μου χέρια.
- ΧΘ.** Κοντά σου, γονατιστή κι εγώ, τον άντρα μου καλώ,
απ' τον Κάτω Κόσμο.
- ΕΚΑ.** Μας παίρνουνε, μας παίρνουνε.
- ΧΘ.** Φαρμάκι το ουρλιαχτό σου.
- ΕΚΑ.** Σε σπίτια που η σκλαβιά προσμένει. 1320
- ΧΘ.** Μακριά απ' την πατρίδα.
- ΕΚΑ.** Πρίαμε, Πρίαμε, χάθηκες.
Άταφος, έρημος
δεν βλέπεις τις δικές μου συμφορές.
- ΧΘ.** Ο μαύρος θάνατος σου σκέπασε τα μάτια. 1325
Όσιος, ανόσια σφαγμένος.

ΣΤΙΧΟΙ	ΣΧΟΛΙΑ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ
1299-1344:	Η τραγωδία ολοκληρώνεται με έναν κομμό που τραγουδούν η Εκάβη και ο Χορός.
1299-1300:	Η Εκάβη επικαλείται τον Δία, για τον οποίο πιο πριν επανειλημμένα έχει παραπονεθεί ότι αδιαφορεί για τους Τρώες.
1316:	Λίγο πριν το οριστικό κλείσιμο της τραγωδίας η Εκάβη βρίσκεται γονατιστή στη γη, σε μια θέση πρόσκλησης των νεκρών της. Επανέρχεται στη στάση στην οποία βρισκόταν στην αρχή του Προλόγου, στην αφετηρία του έργου. <i>Σ' αυτή τη στάση θα παραμείνει μέχρι το τέλος του έργου;</i>

➔ Ερωτήσεις - Ασκήσεις

1. Ο Ευριπίδης στα έργα του χρησιμοποιούσε συχνά το εύρημα του «από μηχανής θεού» (deus ex machina), ο οποίος εμφανιζόταν απροσδόκητα και τερμάτιζε την εξέλιξη του μύθου, δίνοντας λύση σε μια δύσκολη κατάσταση. Οι θεατές των *Τρωάδων* ενδεχομένως να περίμεναν μια τέτοια παρέμβαση, για να αποτραπεί η τελευταία πράξη των νικητών Αχαιών και να τιμωρηθεί η αλαζονεία τους. Ο ποιητής «αφήνει» ατιμώρητη την αδικία; Θυμηθείτε την απόφαση της Αθηνάς στον Πρόλογο.
2. Οι Τρωαδίτισσες ακούνε πρώτη φορά στην Έξοδο το σχέδιο των Αχαιών για πυρπόληση της Τροίας. Πώς κρίνετε την αντίδρασή τους σ' αυτό το γεγονός; Να δικαιολογήσετε την απάντησή σας με στοιχεία του κειμένου.
3. Στον ορισμό της τραγωδίας περιλαμβάνεται η εξής έκφραση: «*δι' ἑλέου καί φόβου περαίνουσα τήν τῶν τοιούτων παθημάτων κάθαρσιν*». Όπως τελειώνει ο Ευριπίδης τις *Τρωάδες*, πιστεύετε ότι οδήγησε τους θεατές στην κάθαρση; Πώς αισθάνονται αποχωρώντας από το θέατρο οι Αθηναίοι;

K. de Keuninck (Coninck), Η Τροία στις φλόγες, 1507. (Στο κέντρο διακρίνεται η Εκάβη όπως την φαντάστηκαν οι Φλαμανδοί ζωγράφοι). Αγία Πετρούπολη, Μουσείο Ερμιτάζ.

[αντιστροφή 6']

- ΕΚΑ.** Των θεών ναοί, αγαπημένη πόλη.
ΧΟ. Έεει.
ΕΚΑ. Φόνισσα φωτιά σάς καίει
σας ρήμαξε και το κοντάρι. 1330
ΧΟ. Άμορφα ερείπια θα σωριαστείτε.
ΕΚΑ. Καπνός σηκώνεται στον ουρανό η στάχτη.
Μήτε το παλάτι μου δεν ξεχωρίζω.
ΧΟ. Γρήγορα θα σθηστεί και τ' όνομά σου. Όλα χάνονται.
Δεν υπάρχει πια η άτυχη η Τροία. 1335
ΕΚΑ. Ακούτε;
ΧΟ. Πέφτει η ακρόπολη, πέφτουν τα Πέργαμα.
ΕΚΑ. Σεισμός, σεισμός ρίχνει την πόλη.
ΧΟ. Σ' όλη την πόλη κύμα θ' απλωθεί.
ΕΚΑ. Ωχ, γερασμένο μου κορμί που τρέμεις. 1340
Περπάτει, πόδι μου. Περπάτει.
Οι πικρές μέρες της σκλαβιάς αρχίζουν.
ΧΟ. Κακορίζικη πατρίδα μου.
Τραβάτε τώρα για τα πλοία των Αχαιών. [1332]

ΚΘΒΕ 2023, θεατρική
παράσταση σε σκηνοθεσία
Χρ. Σούγαρη.

ΣΤΙΧΟΙ	ΣΧΟΛΙΑ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ
1340-1342:	Παρά τη διατύπωση της πρόθεσης να πέσει στη φωτιά και παρά την πτώση της στη γη μόλις προ ολίγου, η Εκάβη, τελικά, βάζει όλες τις δυνάμεις της, σωματικές και ψυχικές, προκειμένου να σταθεί όρθια... («Περπάτει, πόδι μου. Περπάτει.»). Άρα, η Εκάβη βρίσκει τη δύναμη στη ζωή, για να κρατήσει στην ψυχή της την ελπίδα και μέσα στη σκλαβιά;
1344:	Το τελευταίο ρήμα της τραγωδίας είναι ρήμα κίνησης: «τραβάτε» («πρόφερε πόδα σόν» στο πρωτότυπο)...

↪ Δραστηριότητες

1. Να αποδώσετε εικαστικά με ζωγραφιές, σκίτσα ή κολάζ τα στιγμιότυπα από την πυρπόληση της Τροίας, όπως περιγράφονται στον κομμό (στ. 1299-1344).
2. Στον στίχο 1287 η Εκάβη μιλά στα πόδια της: «άντε πιασμένα πόδια μου, κουράγιο, βοηθάτε με να φύγω...». Στην ψυχολογία συχνά αναφέρονται άνθρωποι που λόγω ψυχικού ή/και σωματικού τραύματος χάνουν την αίσθηση της ενότητας του σώματος τους. Η Εκάβη το έχει πάθει αυτό και νωρίτερα, όταν μιλούσε στο κεφάλι της.
  - i. Εντοπίστε τους άλλους στίχους, στους οποίους η Εκάβη μιλά στο σώμα της σαν να είναι ξένο.
  - ii. Συνεχίστε τις φράσεις της. Φανταστείτε την να μιλάει στην πλάτη της, στους ώμους της, στην καρδιά της.
3. Να υποθέσετε ότι παρακολουθείτε τις *Τρωάδες* στο αρχαίο θέατρο της Επιδαύρου. Το έργο φτάνει στο τέλος του. Η Τροία καίγεται. Ποιες ακουστικές εικόνες συνοδεύουν την πυρπόλησή της;
4. Να φανταστείτε τη συνάντηση της Εκάβης με τον Οδυσσέα, τον οποίο θα υπηρετήσει ως δούλα, όταν φτάσουν στην Ιθάκη. Να δημιουργήσετε έναν διάλογο μεταξύ των δύο αυτών προσώπων.
5. Να παρατηρήσετε προσεκτικά τη φωτογραφία στη σελίδα 146 και να φανταστείτε ότι στην επόμενη σκηνή εμφανίζονται οι Τρωαδίτισσες πάνω στα καράβια των Αχαιών. Να αποδώσετε με δραματοποίηση τις αντιδράσεις, τις κινήσεις και τις εκφράσεις κάθε γυναίκας, καθώς απομακρύνεται από την πατρίδα της.

✓ Αξιολόγηση της ενότητας

ΚΡΙΤΗΡΙΑ	ΚΑΘΟΛΟΥ	ΛΙΓΟ	ΑΡΚΕΤΑ	ΠΟΛΥ
Κατανόησα τη σημασία και τον ρόλο που έχει η Έξοδος ως κατά ποσόν μέρος της τραγωδίας.				
Γνώρισα καλύτερα τους χαρακτήρες της Εκάβης και του Ταλθύβιου.				
Συμμερίστηκα τον πόνο των Τρωαδιτισσών, καθώς αποχαιρετούσαν την πατρίδα τους.				
Είμαι ικανοποιημένος/-η από τον τρόπο με τον οποίο ασκήσαμε κριτική στη στάση των νικητών.				

➔ Άσκηση Αξιολόγησης

Να συμπληρώσετε τα κενά με τις κατάλληλες λέξεις (και τον σωστό τύπο) από τον παρακάτω πίνακα.

καταστροφή	Ταλθύβιος	πόλεμος	θλίψη	φωτιά
------------	-----------	---------	-------	-------

1. Οι Τρωαδίτισσες παρακολουθούν την _____ της πόλης τους καθώς ετοιμάζονται να φύγουν.
2. Η Εκάβη, συντετριμμένη, αποφασίζει να πέσει στη _____.
3. Ο _____ δίνει τις τελευταίες εντολές για την αναχώρηση των γυναικών.
4. Το μήνυμα της τραγωδίας είναι η ματαιότητα του _____.
5. Η έξοδος κλείνει με εικόνες απόλυτης _____ και πόνου.

(Μπορείτε να δείτε τις σωστές απαντήσεις στη σελίδα 154).

↪ Συνολική θεώρηση

1. Αν συμμετείχατε σε μια κριτική επιτροπή που θα αξιολογούσε το έργο του Ευριπίδη ως έργο τέχνης, ποιες αρετές θα του αποδίδατε; Να δικαιολογήσετε την κριτική σας με αναφορές στην πλοκή, τη συνοχή-συνεκτικότητα της υπόθεσης και την όλη παρουσία των δρώντων προσώπων.
2. Έχετε ολοκληρώσει την ανάγνωση των *Τρωάδων* και αποφασίζετε ως σχολική τάξη σε συνεργασία με τους/τις διδάσκοντες/-ουσες να παραστήσετε το έργο στο διήμερο καλλιτεχνικών εκδηλώσεων του σχολείου σας. Να ετοιμάσετε μια αφίσα, για να κάνετε γνωστή την παράστασή σας και να συντάξετε μια ανακοίνωση 80-100 λέξεων για δημοσίευση στην τοπική εφημερίδα, με σκοπό να ενημερωθεί το κοινό.
3. Ποιο είναι, κατά τη γνώμη σας, το κεντρικό μήνυμα των *Τρωάδων*; Διατυπώστε την άποψή σας (100-120 λέξεις). Παράλληλα, να εκφέρετε την κρίση σας για το αν το μήνυμα αυτό είναι επίκαιρο.
4. Σημαντική θέση στην υπόθεση του έργου και στη δράση των προσώπων - ηρώων και ηρωίδων - έχουν η Κασσάνδρα και η Ανδρομάχη. Πώς αποτιμάτε την παρουσία τους ως προσώπων που ενισχύουν τη δραματικότητα του έργου και το ενδιαφέρον των θεατών;
5. Ποιο από τα τρία Στάσιμα των *Τρωάδων* σας συγκίνησε και σας προβλημάτισε περισσότερο ως αναγνώστες και υποθετικούς θεατές του έργου; Να δικαιολογήσετε την κρίση σας.
6. Στον ορισμό της τραγωδίας που διατύπωσε ο Αριστοτέλης, περιλαμβάνεται, μεταξύ των συστατικών της τραγωδίας «ο ηδυσμένος λόγος», ο λόγος που προκαλεί τέρψη, ευχαρίστηση, απόλαυση. Σε ποιο μέρος του έργου αισθανθήκατε τέρψη, αν συνέβη αυτό; Παρουσιάστε με επιχειρήματα την άποψή σας.
7. Η παρουσία της Εκάβης και του Ταλθύβιου, όπως φάνηκε από τον διάλογο που κάνατε στην τάξη, προσπαθώντας να κατανοήσετε καλύτερα το έργο, σας απασχόλησε ιδιαίτερα. Σε ποιο βαθμό, κατά την εκτίμησή σας, θα θεωρούσατε τα πρόσωπα αυτά πρωταγωνιστικά στην πορεία εξέλιξης της τραγωδίας; Μιλήστε για το κάθε πρόσωπο ξεχωριστά.
8. Αν τον Αύγουστο παρουσιάζονταν οι *Τρωάδες* σε έναν χώρο (θέατρο), στον οποίο έχετε τη δυνατότητα να βρεθείτε, θα θέλατε να παρακολουθήσετε την παράσταση; Γιατί;
9. Κουίζ για Ευριπίδη.

10. Στα ψηφιακά αντικείμενα (α) και (β) οι ασκήσεις σε βοηθούν να θυμηθείς βασικά σημεία της υπόθεσης της τραγωδίας.

α. Περιληπτική απόδοση των *Τρωάδων*

β. Αναδρομή στην υπόθεση των *Τρωάδων*

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

- Barlow, A. Shirley (1986). *Euripides: Trojan Women*. Warminster, Wiltshire: Aris and Phillips.
- Dyson, M. & Lee, K. H. (2000). The Funeral of Astyanax in Euripides' Troades. *Journal of Hellenic Studies* 120, 17-33.
- Goff, B. (2009). *Euripides: Trojan women*. London: Duckworth.
- Lloyd, M. (1984). The Helen Scene in Euripides' Troades. *Classical Quarterly* 34 (2), 303-313.
- Marshall, C. W. (2007). "Homer, Helen, and the Structure of Euripides' Trojan Women". Στο *Greek Drama IV (Texts, Contexts, Performance)*. (David Rosenbloom and John Davidson επιμέλεια), New Zealand: Aris & Phillips, 31-46.
- Munteanu, D. L. (2010/2011). The Tragic Muse and the Anti-epic Glory of Women in Euripides' Troades". *The Classical Journal* 106 (2), 129-147.
- Seranis, P. (2000). *The place of reader response in the teaching of ancient Greek literature in translation*. Unpublished Ph.D. dissertation, University of Cambridge.
- Sullivan, J. J. (2007). The Agency of the Herald Talthybius in Euripides' Trojan Women. *Mnemosyne* 60 (3), 472-477.

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ

- Goward, B. (2002). *Αφήγηση και Τραγωδία. Αφηγηματικές Τεχνικές στον Αισχύλο, τον Σοφοκλή και τον Ευριπίδη*. Νεοελληνική απόδοση: Ν. Π. Μπεξαντάκος. Αθήνα: Ινστιτούτο του Βιβλίου. Α. Καρδαμίτσα.
- Lesky, A. (1989). *Η Τραγική Ποίηση των Αρχαίων Ελλήνων, Ο Ευριπίδης και το τέλος του είδους*. τ. Β', νεοελληνική απόδοση: Νίκος Χ. Χουρμουζιάδης. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.
- Βαλτινός, Θ. (2020). (νεοελληνική απόδοση). *Ευριπίδη: Τρωάδες, Μήδεια*. Αθήνα: Εστία.
- Επτά Ημέρες, *Τρωάδες*, εφημ. Καθημερινή, 28 Ιουλίου 2002.
- Γεωργάκη, Μ. (2015). Η επόμενη μέρα: καταστροφή και επιβίωση στις *Τρωάδες* και την *Εκάβη* του Ευριπίδη. Μεταπτυχιακή διατριβή, ΑΠΘ.
- Λιούσα, Ε. και Σεράνης, Π. (2023) Χίλιες και μια ερμηνείες: η πρόσληψη της Αντιγόνης από διαφορετικές μορφές τέχνης, *Νέα Παιδεία* (187/188), 133-148.
- Μπουκάλας, Π. (2010). (νεοελληνική απόδοση). *Ευριπίδη: Τρωάδες*. Αθήνα: Θέατρο του Νέου Κόσμου.
- Παπαδόπουλος, Σ. (2021). *Θέατρο στην εκπαίδευση και αρχαία ελληνική σκέψη*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Παπαχαρίσης, Α. (1980) *Ευριπίδου, Τρωάδες*. (νεοελληνική απόδοση). Άπαντα Αρχαίων Ελλήνων Συγγραφέων 142, Αθήνα: Πάπυρος.
- Ρούσσοις, Τ. (1994). (νεοελληνική απόδοση). *Ευριπίδη: Τρωάδες*. Αθήνα: Κάκτος.
- Σταύρου, Θ. (1989). (νεοελληνική απόδοση). *Τραγωδίες του Ευριπίδη (Άλκηστη, Ανδρομάχη, Οι Ικέτισσες, Οι Τρωαδίτισσες, Η Ιφιγένεια στην χώρα των Ταύρων, Ελένη, Οι Βάκχες, Η Ιφιγένεια στην Αυλίδα, Ρήσος)*. 3η έκδ., Αθήνα: Εστία.
- Συνοδινού, Κ. (2010). «Τα αίτια του τρωικού πολέμου στις *Τρωάδες* του Ευριπίδη». Στο Τσιτσιρίδης Σ. (επιμ.). *Παραχорήγηση: μελετήματα για το αρχαίο θέατρο προς τιμήν του καθηγητή Γρηγόρη Μ. Σηφάκη*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.
- Φανουράκη, Κ. (επιμ.) (2023) *Σύγχρονες εφαρμογές της θεατρικής αγωγής στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Σχεδιασμοί θεατροπαιδαγωγικών δράσεων*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Φουντοπούλου, Μ.-Ζ. (2010) *Το προσδιοριστικό πλαίσιο της διδασκαλίας των αρχαίων ελληνικών από μετάφραση: Από τη θεωρία στη σχολική τάξη*. Αθήνα: Γρηγόρης.
- Χατζηγεωργίου, Στ. (επιμ.) (2020). «Οι εμφύλιες συγκρούσεις στο αρχαίο δράμα». στο *Πρακτικά του 15ου Διεθνούς Συμποσίου του Αρχαίου Ελληνικού Δράματος*. Λευκωσία: Κυπριακό Κέντρο Διεθνούς Ινστιτούτου Θεάτρου.

ΛΕΞΙΚΟ ΟΡΩΝ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΤΡΑΓΩΔΙΑΣ

ΑΜΟΙΒΑΙΑ Άσματα που τραγουδούν εναλλάξ τα πρόσωπα επί σκηνής. Στα τραγούδια αυτά τουλάχιστον ένα πρόσωπο τραγουδά σε λυρικά μέτρα, για να εκφράσει συναισθήματα, ενώ το άλλο πρόσωπο αποκρίνεται με απαγγελόμενους στίχους ή με τραγούδι. Όταν τα τραγούδια είναι δραμητικά και άδονται εναλλάξ από τον Χορό και τα πρόσωπα επί σκηνής, τότε έχουμε κομμό (βλ. και λ. κομμός). Η τραγωδία *Τρωάδες* ολοκληρώνεται με έναν κομμό ανάμεσα στον Χορό και την Εκάβη (στ. 1299- 1344).

ΑΝΤΙΛΑΒΗ Σύντομη φράση που εκτείνεται σε ένα μόνο ημιστίχιο, έτσι ώστε ένας στίχος να μοιράζεται σε δύο πρόσωπα. Αντιλαβές χρησιμοποιούνται, όταν ο διάλογος είναι ζωηρός και έντονος. Στις *Τρωάδες* ο σπαραγμός των ηρωίδων σπάει συχνά τους στίχους και συναντάμε ημιστίχια με απλά επιφωνήματα ή ακόμα και κραυγές.

ΔΙΑΛΟΓΙΚΑ / ΕΠΙΚΑ ΜΕΡΗ Κατά ποσόν μέρη της τραγωδίας στα οποία υπάρχει δράση και διάλογος.

ΔΙΑΝΟΙΑ Οι ιδέες και οι αντιλήψεις που εκφράζονται από τα θεατρικά πρόσωπα. Συχνά οι φράσεις τους έχουν τέτοια πύκνωση νοημάτων και δύναμη, που μοιάζουν με αποφθέγματα, επιγράμματα ή παροιμίες. Ο Ευριπίδης ονομάστηκε «από σκηνής φιλόσοφος», γιατί με τη θεατρική φράση προσπαδούσε να ορίσει έννοιες και να εκφράσει γενικές αλήθειες για την ανθρωπινή ζωή, όπως έκανε ο Πλάτωνας με τους φιλοσοφικούς διαλόγους του. Είναι ένα από τα «κατά ποιόν μέρη» της τραγωδίας, σύμφωνα με τον Αριστοτέλη.

ΔΙΘΥΡΑΜΒΟΣ Είδος της λυρικής ποίησης. Τον τραγουδούσαν ομαδικά (“εν χορώ”) οι ακόλουθοι του Διονύσου, που συχνά χόρευαν στον ρυθμό του. Παρουσίαζε τη ζωή του θεού Διονύσου και τη λατρεία του. Δημιουργός του θεωρείται ο ποιητής Αρίων από την Κόρινθο.

ΔΡΑΜΑΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ Η σειρά και ο τρόπος με τον οποίο διαρθρώνεται κάθε τραγωδία, ώστε με ταχύτητα και φυσικότητα το ένα γεγονός να προκύπτει από το άλλο και να οδηγείται στην τραγική κορύφωση.

ΕΛΕΟΣ Η συμπόνια που αισθάνεται ο θεατής βλέποντας τις συγκρούσεις και τα βάσανα των τραγικών μορφών-ηρώων. Έτσι, μέσω της τέχνης του θεάτρου, πραγματώνεται και η ενσυναίσθηση των θεατών.

ΕΝΟΤΗΤΑ Η δομή της αρχαίας τραγωδίας παρουσιάζει ενότητα. Όλα συνδέονται μεταξύ τους σε ένα σύντομο ενιαίο σύνολο. Παρουσιάζεται ενότητα στον μύθο, στον τόπο και στον χρόνο.

ΕΝΟΤΗΤΑ ΜΥΘΟΥ Στην αρχαία τραγωδία η υπόθεση του έργου, ο μύθος, έχει ενότητα. Επιλέγεται ένα κορυφαίο γεγονός από τη ζωή ενός ήρωα ή μιας ηρωίδας και ο θεατής παρακολουθεί την παρουσίαση, την εξέλιξη και την κατάληξή του.

ΕΝΟΤΗΤΑ ΤΟΠΟΥ Όλη η δράση της αρχαίας τραγωδίας εξελίσσεται σε έναν και μοναδικό τόπο. Ό,τι συμβαίνει σε άλλο τόπο περιγράφεται αφηγηματικά από τα πρόσωπα ή από τους αγγελιοφόρους. Στις *Τρωάδες*, όλη η δράση εξελίσσεται έξω από τα τείχη της κατεστραμμένης Τροίας, σε μικρή απόσταση από την παραλία και τα καράβια των Αχαιών. Ο φόνος του Αστυάνακτα και το πλύσιμο του σώματός του στο ποτάμι, που γίνονται σε άλλο τόπο, περιγράφονται αφηγηματικά από τον κήρυκα Ταλθύβιο.

ΕΝΟΤΗΤΑ ΧΡΟΝΟΥ Η τραγωδία εξελίσσεται μέσα σε λίγες ώρες, το πολύ μέσα σε ένα εικοσιτετράωρο. Δεν υπάρχουν σκηνές που διαδραματίζονται στο παρελθόν ή με χρονική απόσταση ημερών ή και χρόνων, όπως συμβαίνει στο σύγχρονο θέατρο, τον κινηματογράφο, την τηλεόραση.

ΕΞΟΔΙΟ ΑΣΜΑ Το άσμα που τραγουδά ο χορός στο τέλος της τραγωδίας, όταν αποχωρεί από την ορχήστρα.

ΕΞΟΔΟΣ Το τελευταίο από τα κατά ποσόν διαλογικά μέρη, με το οποίο κλείνει η τραγωδία.

ΕΠΕΙΣΟΔΙΑ (< ἐπί + εἴσοδος) Κατά ποσόν, επικό/διαλογικό μέρος, ανάμεσα σε δύο χορικά. Στα επεισόδια, όπου έχουμε εξέλιξη της δράσης, μιλούν και δρουν κυρίως τα πρόσωπα του δράματος (οι υποκριτές) και ο Κορυφαίος/ η Κορυφαία του Χορού.

ΕΠΙΒΡΑΔΥΝΣΗ ΔΡΑΜΑΤΙΚΗ Θεατρική τεχνική που αυξάνει το ενδιαφέρον και την αγωνία του θεατή. Ενώ προετοιμάζεται ή αναγγέλλεται η τραγική κατάληξη, ο ποιητής παρεμβάλλει ένα γεγονός που καθυστερεί τη γρήγορη εξέλιξη προς το τραγικό τέλος. Στις *Τρωάδες*, στο Γ' επεισόδιο εμφανίζεται ο Μενέλαος και η Ελένη και, έτσι, καθυστερεί η δράση, που αφορούσε την τύχη του Αστυνάκτα. Την κατάληξη θα την μάθουμε τελικά στην έξοδο.

ΕΠΙΠΑΡΟΔΟΣ Το τραγούδι που τραγουδά ο Χορός, όταν επανέρχεται στην ορχήστρα μετά τη μετακίνησή του.

ΗΘΟΣ Ένα από τα κατά ποιόν μέρη της τραγωδίας. Το ήθος των προσώπων του δράματος είναι ο χαρακτήρας, η ηθική, οι αξίες και η συμπεριφορά τους, που φανερώνονται από τους λόγους και κυρίως από τις πράξεις τους. Ο Αριστοτέλης πιστεύει ότι τα ήθη πρέπει να είναι “χρηστά”, να εκφράζουν, δηλαδή, ευγένεια και αγαθή προαίρεση, “αρμόττοντα”, να αρμόζουν στον χαρακτήρα και τη θέση των προσώπων, και “ὅμοια καὶ ὁμάλα”, δηλαδή, να εξελίσσονται σταδιακά και με αναμενόμενο τρόπο, χωρίς να δείχνουν ασυνέπεια.

ΚΑΘΑΡΣΗ Η προσδοκώμενη κατάληξη της τραγωδίας για έναν θεατή. Τα πάθη καθαρίζονται και οδηγείται ο θεατής στην ανακούφιση, στην ψυχική ηρεμία. Πνευματικά καταλήγει στη νηφαλιότητα και την καθαρή σκέψη, είτε γιατί ο ήρωας δικαιώθηκε, είτε γιατί έχει αποκατασταθεί η ηθική τάξη. Στην περίπτωση των *Τρωάδων*, η κατάληξη είναι τραγική, αλλά έχει εξαγγελθεί η τιμωρία των ενόχων από τους θεούς.

ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΙΚΟΣ ΚΑΙ ΑΝΑΓΚΑΙΟΝ Βασική αισθητική και λογική αρχή που, σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, πρέπει να διέπει την τραγωδία: η δράση πρέπει να εξελίσσεται με συνέπεια στην αλήθεια και τη λογική, καθώς οι χαρακτήρες θα αντιμετωπίζουν τα γεγονότα με ψυχολογική συνέπεια, ενώ οι πράξεις θα προκύπτουν με αλληλουχία και φυσικότητα.

ΚΑΤΑ ΠΟΙΟΝ ΜΕΡΗ Η ολοκληρωμένη αισθητική και πνευματική απόλαυση της τραγωδίας προέρχεται από καθένα από τα εξής μέρη: τον μύθο, το ήθος, τη “λέξη”, τη διάνοια, τη μελοποιία (το “μέλος”) και την όψη.

ΚΑΤΑ ΠΟΣΟΝ ΜΕΡΗ Τα μέρη, τα τμήματα στα οποία χωρίζεται μια τραγωδία. Διακρίνονται δυο κατηγορίες: 1) Τα επικό—διαλογικά μέρη: ο πρόλογος, τα επεισόδια και η έξοδος. Αυτά δεν συνοδεύονται από μουσική. 2) Τα λυρικά μέρη: η πάροδος και τα στάσιμα. Αυτά είναι γραμμένα σε λυρικά μέτρα, συνοδεύονται από μουσική και άδονται (ή και χορεύονται συγχρόνως) από τον Χορό (γι' αυτό ονομάζονται και χορικά μέρη).

Σε ορισμένα δράματα υπάρχουν ανάμεσα στα επικά μέρη και οι κομμοί, οι μονωδίες και οι διωδίες των προσώπων του δράματος, που ανήκουν, επίσης, στα λυρικά μέρη.

ΚΟΜΜΟΣ Ο κομμός αποτελεί στιγμή δραματικής κορύφωσης δράνου, πόνου, χαράς ή ανακούφισης. Είναι μια στιγμή λυρικής έκφρασης, όπου ο Χορός και οι πρωταγωνιστές τραγουδούν και χορεύουν μαζί.

ΛΕΞΙΣ Ένα από τα κατά ποιόν μέρη της τραγωδίας, σύμφωνα με τον Αριστοτέλη. Είναι η γλώσσα που χρησιμοποιεί ο ποιητής και οι εκφραστικοί τρόποι και σχήματα, π.χ. τα επίθετα, οι μεταφορές, οι προσωποποιήσεις, οι εικόνες, κ.ά.

ΛΥΡΙΚΑ ΜΕΡΗ Τα μέρη που άδονταν και/ή χορεύονταν. Θα μπορούσαμε να τα παρομοιάσουμε με την όπερα ή το μουσικό θέατρο σήμερα. Ήταν γραμμένα σε λυρικό μέτρο.

ΜΕΛΟΣ/ΜΕΛΟΠΟΙΙΑ Ένα από τα κατά ποιόν μέρη της τραγωδίας. Είναι η μουσική των λυρικών, των αδόμενων μερών της τραγωδίας. Δεν έχει σωθεί η μουσική από τις τραγωδίες, αλλά μπορούμε να εικάσουμε πως παιζόταν από πνευστά, κρουστά και έγχορδα όργανα σε διαφορετικούς ρυθμούς και μελωδίες ανάλογα με τις θεατρικές ανάγκες.

ΜΗΧΑΝΗ Ένα είδος γερανού, με το οποίο εμφανίζεται «ό από μηχανής θεός», αιωρούμενος ή πετώντας, γι' αυτό λεγόταν και *αιώρημα*.

ΜΟΝΩΔΙΑ Τραγούδι που τραγουδά ένας ηθοποιός.

ΜΥΘΟΣ Ένα από τα κατά ποιόν μέρη της τραγωδίας. Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, είναι η υπόθεση, το «σενάριο» της τραγωδίας.

ΟΡΧΗΣΤΡΑ Μέρος του θεάτρου, ο κυκλικός χώρος εμπρός ακριβώς από τους θεατές, όπου τραγουδά και χορεύει ο Χορός.

ΟΨΙΣ Ένα από τα κατά ποιόν μέρη της τραγωδίας. Περιλαμβάνει ό,τι μπορεί να δει ένας θεατής σε μια παράσταση τραγωδίας. Τα σκηνικά, τα θεατρικά κουστούμια, οι μάσκες, οι κινήσεις των ηθοποιών, τα σκηνικά αντικείμενα, κ.λπ. συντελούν στην επίδραση που έχει ο λόγος και η μουσική.

ΠΑΡΟΔΟΣ Το τραγούδι που ψάλλει ο Χορός στην πρώτη του είσοδο στο έργο, καθώς μπαίνει στην ορχήστρα ρυθμικά από μία από τις δύο *παρόδους* (τους διαδρόμους που υπάρχουν δεξιά και αριστερά της σκηνής). «*Ἡ πρώτη λέξις ὅλη χοροῦ*» (Αριστοτέλους, *Περὶ ποιητικῆς*, 1452b).

ΠΡΟΑΓΩΝΑΣ Μια-δυο μέρες πριν ξεκινήσουν οι δραματικοί αγώνες, οι χορηγοί, οι δραματικοί ποιητές, οι ηθοποιοί και οι Χοροί, εμφανίζονταν στο Ωδείο (ένα στεγασμένο θέατρο) και ανακοίνωναν τους τίτλους και τις υποθέσεις των έργων τους στους πολίτες. Η διαδικασία αυτή ονομαζόταν προαγών.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ Η τραγωδία ξεκινά με τον πρόλογο. Εισάγει τους θεατές στον μύθο και τους προετοιμάζει για όσα θα συμβούν επί σκηνής. Είναι ένα από τα κατά ποσόν διαλογικά μέρη της τραγωδίας.

ΣΚΕΥΗ Οι μάσκες (προσωπεία), τα θεατρικά κουστούμια και τα σκηνικά αντικείμενα που φορούσαν οι ηθοποιοί, για να ενσαρκώσουν τα πρόσωπα της τραγωδίας και να αποδώσουν οπτικά τους ήρωες.

ΣΤΑΣΙΜΑ Ανήκουν στα κατά ποσόν λυρικά μέρη της τραγωδίας. Είναι συνήθως τρία και λειτουργούν ως διαλείμματα στη δραματική ένταση. Παρεμβάλλονται στη δράση και διευκολύνουν το κοινό στην παρακολούθηση της τραγικής εξέλιξης της υπόθεσης. Ψάλλονται από τον Χορό με συνοδεία μουσικής και εκφραστικών/ χορευτικών κινήσεων.

ΣΤΙΧΟΜΥΘΙΑ Ο διάλογος ανάμεσα σε δύο πρόσωπα με μονόστιχα. Χρησιμοποιείται, όταν τα συναισθήματα των ηρώων είναι έντονα.

ΤΡΑΓΙΚΗ ΕΙΡΩΝΕΙΑ Παρουσιάζεται με δύο μορφές: α) Με λέξεις και φράσεις που χρησιμοποιεί κάποιο πρόσωπο και οι οποίες έχουν διαφορετικό νόημα για το ίδιο και διαφορετικό για τους θεατές. β) Με την εξέλιξη του μύθου της τραγωδίας με τέτοιο τρόπο, ώστε οι θεατές να γνωρίζουν περισσότερα από τον ίδιο τον ήρωα (ο θεατής γνωρίζει την αλήθεια, ενώ ο τραγικός ήρωας την αγνοεί).

ΤΡΑΓΙΚΟΣ ΗΡΩΑΣ Ο ήρωας ή η ηρωίδα που συγκρούεται, δρα και υποφέρει. Η τραγικότητα οφείλεται συχνά στην αλαζονεία του/της (ύβρις) ή στις κακές ηθικές επιλογές του/της (αμαρτία). Κάποιες φορές οφείλεται σε μια συμφορά που τον/την συντρίβει απότομα και βίαια. Για παράδειγμα, η Εκάβη μέσα σε μια νύχτα χάνει τα πάντα με την άλωση της Τροίας και από εκεί και πέρα τη μια συμφορά διαδέχεται άλλη μεγαλύτερη.

ΦΟΒΟΣ Το συναίσθημα που νιώθει ο θεατής, όταν συμπάσχοντας με τον ήρωα συνειδητοποιεί ότι έχει βρεθεί ή θα μπορούσε να βρεθεί στην ίδια θέση ο ίδιος.

ΧΟΡΗΓΟΣ Εύπορος Αθηναίος στον οποίο το κράτος ανέθετε ορισμένα από τα έξοδα για την προετοιμασία και παρουσίαση μιας τετραλογίας ενός ποιητή κατά τους θεατρικούς αγώνες. Αναλάμβανε τα έξοδα εξοπλισμού και αμοιβής του Χορού, των μουσικών, τη σκευή των υποκριτών, κ.ά. Η ανάθεση αυτής της ευθύνης ήταν τιμητική και ο εκάστοτε χορηγός στεφανωνόταν μαζί με τον τραγικό ποιητή σε περίπτωση νίκης τους.

ΧΟΡΟΣ Η ομάδα δεκαπέντε, συνήθως, ατόμων που τραγουδούσε, ενώ παράλληλα χόρευε. Αντιπροσωπεύει την ουσία της δημοκρατίας που γέννησε το θέατρο, την κοινή γνώμη, το κοινό αίσθημα, τις αντιδράσεις των ανθρώπων, όταν γίνονται ομάδα. Αντιπαραδέτει καθαρά το πρόσωπο με το πλήθος, τις προσωπικές επιλογές με αυτές που γίνονται από μια ομάδα.

➔ Απαντήσεις για τις Ασκήσεις Αξιολόγησης

Σελίδα 28: 1 β, 2 β.

Σελίδα 40: 1 γ, 2 α.

Σελίδα 62: 1 γ, 2 β.

Σελίδα 92: 1 γ, 2 β.

Σελίδα 118: 1 Λάθος, 2 Σωστό, 3 Σωστό, 4 Λάθος, 5 Σωστό

Σελίδα 148: 1 καταστροφή, 2 φωτιά, 3 Ταλθύβιος, 4 πολέμου, 5 θλίψης

Οι εικόνες χωρίς λεζάντα στις σελίδες 17, 29, 41, 63, 71, 93, 99, 119 και 127 δημιουργήθηκαν με τη συμβολή της τεχνητής νοημοσύνης και στη συνέχεια δέχτηκαν επεξεργασία και βελτίωση στο Photoshop παράγοντας ένα τελικό αποτέλεσμα που αποδίδει την ατμόσφαιρα της τραγωδίας *Τρωάδες*.
